

Prudentia, Moderatio, Belgica, Felicitas

Historisch-Verhael
inhoudende

sekere notable
explooten van Oorloge
in de Nederlanden, sedert het oprichte
ten van de Companien der Heere
Gouverneurs en Ritmeesteren van
PAVLUS ende MARCELIS BAX.
Te deele Beschreven door
IACOBUM BASELIUM.

P. BAX.

M. BAX.

TOT BREDA, By Isaac Schilders, 1615.

**Een los ingevoegd commentaarblad
in een ingescand exemplaar vermeldt het volgende:**

In de Kronijk van het historisch Genootschap te Utrecht van 1859 blz 173 - 210 verscheen van de hand der Heeren CPFG van Emde een belangrijk artikel over de Krijgsbedrijven tevens bijzonderheden van de gebrs Bax.

Het volgend jaar kwam R. Baron van Breugel in de Kronijk van 1860 blz 220-226 met eene bijlage.

Bovenstaande wordt medegedeeld in 'Iets over Johan, Paulus en Marcelis Bax hunnen ouders en grootouders' door Ch. CV. Verrijt: 1893? ¹⁾

Uit een tijdschrift(?) Geslachts en Wapenkunde ²⁾

De naam deze aanzienelijke familie is afwisselend Bax en Bacx geschreven, terwijl verscheidene haere leden zijn verward geworden met die van het adelyk geslacht Back, mede te 's Hertogenbosch gevestigd, waarvan ook eenigen in den Schepen stoel dier stad gezeteld hebben.

Reeds in 1278 vinden wij een Dirck Bacx en van 1285 - 1288 een Egidius Bacx als Schepen en van den Bosch vermeld. In 1341 was Mathijd Bacx rentmeester der Hertog in het [kwartier?] dier stad, en in 1412 komt Willem Bacx als stadsrentmeester voor.

[niet ondertekend]

¹ [Navorscher vol 42, 1892](#), pag 624 - 637: "Iets over Johan, Paulus en marcelis Bax, hunne ouders en grootouders", door Ch. C.V. Verreyt.

² [Nederlandsche Leeuw](#) (KNG voor Geslacht- en Wapenkunde), jrg 1912 biedt een overzicht van de Bacxen uit Den Bosch.

Noten bij de digitalisering

De hiervoor bedoelde beide artikelen uit de Kronijk van het Historisch Genootschap te Utrecht zijn achteraan bijgevoegd. [Kronijk 1859](#) [Kronijk 1860](#)

Het 'artikel uit het tijdschrift Geslachts- en wapenkunde' betreft het artikel van CV Verreyt in de [Navorscher van 1892](#) is eveneens bijgevoegd.

Ook is uit de Nederlandsche Leeuw, jrg 1912 een [overzicht van de familie Bacx](#) overgenomen.

Originele weergaven van dit boek zijn te vinden onder deze verwijzingen:

[Googlebooks A](#), [Googlebooks B](#) Om het doorzoeken van deze originelen te vergemakkelijken is de oorspronkelijke paginanummering in de tekst tussengevoegd. De paginanummers zijn echter verschoven naar de dichtstbijzijnde vorige of volgende zin c.q. alinea.

Voor de verklaring van in onbruik geraakte termen is geraadpleegd (onder meer)

[HFM Landolt Militair Woordenboek](#) (1861-1862)

[L. Meijers Woordenschat \(1669\)](#)

[VOC Glossarium \(2000\) instituut v Nederlandse geschiedenis, J. Oosterling](#)

Aende Doorluchtichste, Hoohmogenste
Heeren Staten Generael der Ge-
nieerder Provintien.

E N D E

Den Doorluchtigen, Hoogh-geboren Prin-
ce Mauritius van Nassau, geboren Prince
van Oraengien. Marcgrave vāder Veren
ende Vlissingen: Grave van Nassouven,
Catzenellenboogh, Vianden, Dietz,
Meurs, &c. Heere vā S. Vyd, Daesbroec,
van de Stadt Grave ende den Lande van
Cuyck, van Munster, &c.

Gouverneur ende Capiteyn Generael vande Geunieer-
de Provintien. Admirael vander zee.

Doorluchtigste, Hoohmogenste Heeren, Doorluchtighe ende Hoogh
ghebornen Prince,

Al hoe wel dat sommighe van Platonis naevolghers, in oock sulcke die
van de geringhste niet en waren, liever in haer verstant begrepen, dan
met rechte lienien verতোont hebben, datter niet en is, twelck te voren
niet gheweest en heeft, soo het moghelick ware datmen uyt alle
Cronijcken ende oorcontschappen alle dinghen recht waer nemen
conde: ende dat alle raetslaghen ende trachtinghen, soo wel als
configuratien ende aspecten wederkeeren, als *ex post liminio*, door

wederom wentelinghe tot dat punct, daer van sy eerst beghonnen hebben: nochtans als wy wel aenmercken, overleggen ende oordeelen willen, t'ghene den almoghenden ende souverainen Godt belieft heeft door wijsheyt ende stercheyt van uwe Hooch-mogentheden, gheduerende den krygh teghen den Spaingaert ende daer nae, de wereldt te vertoonen moghen wy vry moedelick uytsprecken:

Dat diergelijcke wijze regeringe ende bescherminghe van Landen ende Steden, diergelijcke feyten van Wapenen in overwinninghe van Landen ende Steden, in veltslaghen ende schermutsinghen, diergelijcke stantvasticheyt in sware nooden van vervolginghe ende belegeringe der steden, dergelicke verlossing hen ende uytcomsten soo miraculeus qualick in voorgaende tijden soudē connen ghevonden worden.

Der Lacedemoniers ende andere Griecschen republijcken regeringhe moet de uwe wijcken, de welcke hare heerschappie ende macht niet ghesocht en heeft op te rechten met den dryvoet van *Apollinis* stoel te *Delphis*, twelck sijne eyghen uytlegghers verstaen hebben van veerdicheydt, waerneminghe ende subtijlheydt: noch alleenlijck met de Leeuwen die vercierden de ses opgaende trappē tot Salomons thron, om kloecmoedicheyt te verwecken, maer na de regels ende oude voorschriften eener der aldergodlickster regeringe met dry pijlen, conscientie, eere, ende liefde des volcks³), ende dat soo stantvastich dat de Sonen Belials, *suorum slagitorum proditores*, verraders van haer eyghen schelmstukken gheen hope noch vermoghen en hebben om deselve te connen verstooren, ghelijck oock Pyrrhus ende Ulysses hadden sy uwer Mogentheydt regeringhe beleeft, liever dese pijlen soudē ghesocht ende begeert hebben om Troiam te overwinnen, dan de pijlen Herculis die Philotetes by sich hadde doen sy leefden.

³ Nauwgezet, dapper en (vaderlands)liefde; thans: moed, beleid en trouw

Scipio trock met sijn heycracht naer Carthago om te blusschen de Flambeaux die Hannibal in Italien ontsteken hadde:

Agatocles trock in Asien om te ghenesen het quaet dwelck sy ghebracht hadde in sijn lant:

Hannibal seyde tot den Coninc Antiochus, dat het eenich middel om gheluckiger krijgh te voeren teghen de Romeynen dit was te worpen alle sijn kracht op ende teghen haren staet, ende Italien door Italien te winnen.

Civilis de Batavier in Tacito, oordeelde, dat de Coninckrijcken best overwonnen connen worden door haer eyghen bloedt:

Uwer mogentheden crijghsconsten gelijkse Goddelijck ende hemelsch zijn gheweest, hebben niet alleen de vereenichde Nederlanden van t'quaet ghenesen twelck de vyandt daer inne hadde ghebracht, maer alsoo in een ommesien verandert dat uwe steden zijn aenghewasschen int midden van tegenspoet, Dorpen zijn Steden gheworden, onvaste steden onwinnelick gemaect, die tevooren groot en sterck waren heeft men grooter ende wijder moeten bouwen, om dat sy den toeloop vant volck niet en conden herberghen. Ontallick oorlogschepen worden jaer op jaer ghetimmert, ontallick gheschut ghegoten: alle voorraet van wapenen, ammunitie, ende alle krychs-behoefden, ende bovenal experientie ende kryghskonsten worden alle daghe onderhouden ende vermeerdert:

God heeft neering in vremde Landen gewesen, tot verwonderinghe van alle natien ende sulcke macht verleent, dat uwe Mogentheden hare vyanden in haer eyghen lant hebben connen aen tasten ende over winnen, doch also, dat gelijk uwer mogentheden wijsheyts, wetten alletijt *in melck zijn geschreven gheweest*, met Christelicke sorghfuldicheyt ende voorbehoedinge, datse sooveel alst moghelic

waer, in geen bloet en souden moeten beschreven worden: alsoo om alle bloedighe vleesch-bancken wech te doen, stilstant metten vyant besloten hebt, om dat uwer Mogentheden getrouwe onderdanen genieten mochten de schaduwe hares eygen Vygenbooms, ende de vrucht harer wijnstocken, ghelijck de heyliche Schrifture spreekt van Dan tot Beersheba toe.

Uwer hoochmogentheden onderdanen leven nu door de bematinghe uwer kryghsconsten metten stilstant onder *Libra*, dat is, soo veel als onder de gouden linie, der gherechticheyt, maticheyt, ende ghenade, alsoo datse qualick uyt haer eyghen affectie connen oordeelen, oft den daghen over haer hoofd voorby gaen met meerder ghelucksalicheyt. Ten is ten huydighen daghe (o ghenadenrijcke Godt laet ons daer van versekert blyven) niet moghelick dat *Virgo*, dat onvruchtbaer teecken uwe onderdanen soude connen in perijckel bringhen door vyantlicke beroovinghe van kinderen oft ouderdom, noch *Taurus* de Stier hare sijden souden connen door loopen door onder-scheppinghe, noch dat *Scorpio* haer int herte soude steken, noch dat *Sagittarius* haer de leden soude wonden, noch dat *Aries* het Roomsche krygsinstrument, met sijn stootende hoofd soude bonsen teghen de mueren van uwer Mogentheden Souverainiteyt *tempestas abijt*, het onweder is over alle de ghene die met siende ooghen niet blind en zijn, metter herten niet en sijn verstoect, ende teghen God ondancbaer moeten bekennen, *non fecisse taliter omni nationi*, dat Godt met alle andere Natien alsoo niet en heeft gehandelt.

Doorluchtichste Hoochmoghende Heeren, Doorluchtighe Hoochgeboren Prince, ghelijck ghy Helden van Godts arm Hipocrates tweelinghen, Castor ende Pollux, Cor ende Cerebrum die soo in een verbonden ende tsamen ghehecht zijt in Hermonie ende overeenstemminghe, dat sonder eene volcomen vereeninghe van

beyden den vereenichde Nederlanden, niet moghelick en is, met macht hem te beweghen, oft in gerusticheyt te ademen: alsoo draeght ghy tsamen den Lauriercrants opt hoofd van de welcke wy metten Poet segghen moghen:

Qua vos tam lata tulêre secula,

Qui tante tales genuere parentes ?

Wy moeten met eender stemmen roepen: *Salvi S. Ordiner, Salvus S. Principes, Salva Provincia, salva Religio, salva S. Liberta.*

Het gae onse Lantvaders de moghenste Heeren Staten, onsen hoogheborn Prins Mauritz de vereenichde Nederlanden, de Heylighe Religie, ende de Heylige Liberteyt wel.

De nostris annis hic Jupiter auget annos.

De groote God hare Jaren vermeere,
In onsen tijt, dat bidden wy hem seere.

Vele Historie-schrijvers hebben ceremollen⁴⁾ ende Registers ghemaect van uwer Hoochmogentheden wonderlijcke daden ende wonderlijcke victorien, daer over de werelt moet verwondert wesen, maer omdat vele verscheyden remarquable gheschiedenissen dienende tot een dobbelverciering van uwer Mogentheden *Lauriercrantz* by de Historien van *Meteren*, *Petit* ende andere niet eens en zijn aengheroert, soo heeft mijnen eerweerdighen Vader *Jacobus Baselius*, Bedienaer des H. Evangely, in sijn leven, tot Bergen opten zoom in sijn daechs schriften vele ghedenckweerdighe stucken willen aenteekenen, die welcke hy naghelaten heeft, ende van eenighe verstandighe Liefhebbers van uwe Hooch-mogentheden ende vanden

⁴ Ceremonien?

Vaderlant selfs oorboorlick gheacht om oversien, tot den Trefves⁵) toe gesuppleert ende aen den dach ghegeven te worden, om dese redenen:

Ten eersten, om dat de waerheydt der historien in alle manieren behoort op het nauste ghetreft te worden, ende insonderheyt datter niet naghelaten en worden dinghen, die van de notabelste in de oorloghe zijn, als Retraicten, inde welcke te bemercken is de volcomen wijsheydt, voorsichticheyt, beleyt ende valeur van eenē Prince, na het getuyghenisse van oude ende nieuwe Historie-Schryvers, oock aende zijde vanden vyand, die met grootachinghe van sijn Excellentie ende vande andere Nassousche Helden, daer in haere Historien mentie⁶) ghemaect hebben.

Ten anderen om dat eenen yghelicken in het feydt van Oorloghe sijn behoorlicke eere toegeschreven worde, het ghene door quade informatien ende ignorantien van de Historie-schryvers dickwils niet en gheschiet, tot discouragie ende verdriet van vele treffelicke personen, die haer wel hebben ghegouverneert, ende alsoo haer devoir ghedaen, datse de glinsteringhen van eere onder uwe hoochmoghentheden oock mochten ghenieten.

Ten derden om een exempel te gheven door dese particuliere annotatien aen alle die haer tot de Oorloghe willen begheven, om de voetstappen naer te volghen der ghener die onder haerer Princen wel hebben ghequeten, ghelijck de Heeren Bacxen die soo veelsins oock aen uwe Edele Hoochmoghentheden verbonden zijn, als sy hare wapenen ende alderbeste beneerstinghen leenen tot der selver dienst.

⁵ [De Trêves zaal](#) was de plek waar in 1608 werd onderhandeld over het Twaalfjarig bestand (1609 – 1621)

⁶ Gewag van gemaakt hebben.

Ten vierden, om de ghene die in toecomenden tijden souden willen een perfecte Historie schrijven van sekere punten ende omstandigheden grondelick te versien van imformatien : want ghelijck gheen dinck en is de materie meer eyghen dan te vloeyen (seght den Philosoph) *nisi a forma sistatur*, ten ware dat sy van *de forma* wederhouden wierde, alsoo en is gheen dinck de menschelickheyt meer eyghen als te dwalen, soo den regel der waerheyt deselve niet en besuert.

Ten vyfften, om dat mijns Vaders saligher ghedachten, registers, ghewisse ghedenckteecken van Gods machtighe wercken inde gheunieerde Nederlanden onder uwer hooghmogentheden gheseghende regeringhe openbaerden, ende omdat den Enghel tot Tobiam seyde: dat het pryselick is de wercken Godts te verkondighen ende openbaer te maken, soo is raetsaem gheacht gheweest, dese stucken, *que versantur tantummodo in bona fidei indicys*, die alleenlick bestaen in oordeelen eens goeden gheloofs, uwe Hooghmoghenden toe te eyghenen, vanden welcken mijnen Vader soo veel gunste ende bystant in sijnen dienst heeft ghenoten, als hy *sub spe*, onder hope conde verdienen, ofte *Jure*, inderdaet soude hebben connen uyt-spreken.

Soo wort dan de Dedicatie deses wercks aen uwe Hooghmoghentheden alleenlick in erkentnisse der ghunste, ende tot vercieringhe van uwe Hooghmoghentheden *Lauriercrantz, cum omni fidelitate & homago*, met alle ghetrouwicheydt ende onderdanicheydt ghedaen, om oock ons bloet ende leven, liever dan pennen ende inckt tot uwer Hooghmoghentheden dienst, met alle andere Lief-hebbers te employeren, welcker recht, welcker hert, welcker conscientie, welcker tonghe daghelicks uwer Hooch-moghentheden staet ghelucsalicheyt toewenschet, dat is, hope, troost, vreucht, leven, ende naest den

almoghenden God vasticheyt oft behoudinghe der Geunieerder
Provincien, byder welcke uwer Hoochmogenthedẽ naem ende
memorie, *semper ait in benediktione*, sal altijd gelegent blyven, Amen,
Amen.

Uwer Hooghmogentheden
ootmoedighe Onderdanen
De kinderen Iacobi Baselij.

**Clær Historisch verhael van eenige remarqua-
 ble exploïcten van oorloghe, gheschiet t' se-
 dert het oprichten vande Compagnien
 van de Heeren Ritmeesters *Paul*
 ende *Marcel Bax*.**

Alsoo de E.E. Hoog: Mog: Heeren Staten Generael
 vande vereenichde Provintien / opden XXVI Juli
 1581 om rechtveerdighe redenen ende oorsaken
 (t'anderen tijden in drucke uytgegeven)
 voorgenomen hadden niet alleene defensive /

maer oock offensive oorloghe te voeren teghens den Coninck van
 Spaengien / dewelcke *Ipso iure* vande erffenisse der selver Landen
 vervallen was: hebben terstont vele courageuse Lantsaten de
 voornoemde E.E. Hoog: Mog: Heeren Staten ghesecondeert ende
 onder haer ghebiet ghetracht de Landen van het Jock der Spaenscher
 tyrannie te helpen bevrijden / dienende oversulcks verscheyden Edele
 ende andere luyden van middele uyt enckele liefde des Vaderlants op
 hare eyghene borsen ende innecomen⁷). Onder de welcke mede
 gheweest zijn de twee ghebroeders Paul ende Marcel Bax / die tot
 voorstant des Vaderlants op gheseyde wijze de wapenen van te
 voorens ghedraghen hebbende onder den Heere van Immersele /
 vanden jare 1576. Verder op den selven voet hebben ghecontinueert /
 tot dat eyntlick inden Jare 1582 den Heere Marcell Bax commissie

⁷ Beurs en inkomsten.

ghekreghen heeft van den Hertoghe van Alencon eene compagnie peerden tot dienste der Landen op te richten.

2

Maer aenghe[sien] hy sijnen Broeder Paul Bax / de welcke ouder was / toedroech sonderlinghe affectie ende gheneghenthey / heeft hem in sulcken respecte ghecedeert⁸) den tijtel van Ritmeester / sich daer mede contenterende⁹) dat hy benefens sijnen Broeder het beleyt soude hebben over de compagnie.

Naer dese goetwillighe transactie / reyst den Heer Ritmeester Paul Bax naer Gent (alwaer hen voor dien tijdt onthielden den voornoemden Hertoch / ende den Heere Prince van Oraengien / hoochloffelijcker ghedachtenisse / om patente te impetreren¹⁰) op de Stadt van Bergen opten zoom / een plaetse die hy de alderbequaemste oordeelde te wesen tottet volbrengen van sijn voornemen ende dienstelijcke resolutie¹¹).

Den Heer Marcell Bax ondertusschen is besich om een beghinsel te maecken vande gheseyde Compagnie / krijcht oversulcx by provisie byden anderen sekere sesthien peerden: ende verstaende dat den Heer Grave van Hohenloo vast marcheerden met een goet ghetal Ruyters ende voetvolcx / omme de Stadt Lochum¹²) / de welcke by Verdugo beleghert was / voor de tweedemaal t'ontsetten / volcht hem met syne gheseyde sesthien peerden: het ontset ginck gheluckichlick toe / ghelijck by andere historischryvers aenghewesen wert / doch het gheluck veranderde haest in een merckelijck ongeluck.

⁸ Heeft hem de titel afgestaan.

⁹ Zich vergenoegen, tevreden stellen.

¹⁰ Paten: plakkaat, bevel, bul. Hier: om opdracht te verkrijgen.

¹¹ Opzet, besluit.

¹² Lochem, Z.O. van Deventer.

Want alsoo den voornoemden Heere Grave bemerkte dat den vyandt naer het ontset hem, gheduerlick hielt op de berghen / omme aldaer uyt peerts voeten te zijn / ende niet gheattaqueert te werden / verlatende syne huysen / hutten ende bagagie / die hy onder deselve berghen hadde in een sekere Valleeye. Vint goet (onder het faveur¹³) van eenig Riviere te senden eene quantiteyt Crijchsvolck / omme de vorsejde logijskens¹⁴) eerst te pilleren¹⁵) / ende daer naer te verbranden.

Dese resolutie en conde soo stil ende soo bedecktelick niet int werck ghestelt werden / oft Verdugo en wiert deselve ghewaer. Derhalven om promptelick daer in te versien / het apparente¹⁶) ongheluck voor te comen / ende sijnen Legher van sulcke commoditeyten¹⁷) niet te laten ontblooten / stelt syn volck in wapenen / comt in volle slachordre van den Berch tot int vlacke velt.

3

Hier teghens setteden haer den Oversten Ysselsteyn / Chastelet ende meer andere Ritmeesters / brenghen in ordre alle de Ruyterije onder het ghebiet van den Heere Grave wesende / ende resolveren¹⁸) gesamender handt den vyandt te chargeren / ende syne geheele bataille soo te peerde als te voet aen te treffen.

Eene stoute resolutie aenghevanghen sonder last van deghene die sulcx toestont te ghebieden / ende niet te minder onbedachte / om datse sulcken macht / beyde uyt de peerden ende voetvolck bestaende

¹³ Beschermd door een rivier (dus langs de overzijde dan de vijand was)

¹⁴ Vorenbedoelde onderkomens.

¹⁵ Plunderen.

¹⁶ Het te verwachten ongeluk te voorkomen.

¹⁷ Zulk gerief niet laten ontnemen.

¹⁸ Besluiten.

/ yet bysonders meynden uyt te richten / het welcke sonder voetvolck niet en conde verhoopt worden / immers met eenich fundament. De resolutie wiert evenwel int werck ghestelt, maer den tijdt leerde dat se niet minder ongeluckich, was int uytvoeren alsse gheweest was onvoorsichtich int beramen: want eenghe autheurs der selver / als den Heere Ritmeester Wirich van Bystrate / ende andere Officieren blyven aen het hoofd doodt.

Den Heere Marcell Bax vouchde hem met syne gheseyde seshien peerden byde Ruyterie van Brabandt / treft daer mede opde spiessen / die gelardeert waren met musquettiers / breect daer op syne lance / dringht met een mannelicke resolutie dieper inde vyant / ende passeert inde hitte van syne couragie haer gheheele esquadron / niet anders wetende oft den gheheelen trouw en volchde hem om den vyant in disordre te brenghen: maer vont hemselven dapper bedroghen / inde goede opinie die hy hadde van syne compaengions / siende syn selven verlaten soo wel vande seshien peerden dien hy aenvoerde als vande andere : waer door het ghebeurde dat beyde hy ende syn peert in het doorbreken van het esquadron jammerlick ghetracteert werden / den helm was hem afghesteken van het hoofd / den eenen brassaert¹⁹⁾ fortselick afgheruct / ende het ghevest van syn rapier door menichte van slaghen soo plat ghesmeet / dattet by naer onbruyckbaer was.

4

Een beslagen stuck spiessie stack hem binnens beens vande knien opwaerts wel ontrent eenen voet lanck int lijf / het peert hadde een gheheele spiesse vast steken / onder de Mane in het dick vel / die op de aerde soo seer sleypte / dat hy t'selve niet en conde keeren. Eene sake die memorabel is / ende ghenouchsaem om yemandt syne

¹⁹⁾ Brasselet; armbescherming.

couragie te benemen ende den moet te doen sincken / ende wat couragie soude connen hebben een man gematteert²⁰) van soo vele slaghen dangereuselick gequetst in syn lichaem / ghewont in syn peert / zynde int midden ende rontomme ghecinghelt²¹) van machtighe vyanden: egheene hope ofte apparentie siende van ontset oft assistentie.

Alle dese consideratien²²) nochtans en zijn niet swaer genouch om hem het Herte te doen sincken inde schoenen. Maer ter contrarien / herschept synen asem / neemt eene nieuwe resolutie / treckt het stuck spiesse uyt syne wonde / ende de gheheele [spies] uyt den hals van syn peert / resisteert²³) daer benefens eenen Ruyter die hem sochte te apprehenderen²⁴) / in sulcker voughen / dat hy blyde was hem te quitteren.

Ende siende noch een ander lancie furieuselick op hen aencomen / worpt syn peert terzijden uyt, om het treffen der selver t'ontgaen / ende die Lancie inden bil van syn peert te ontfangen / passerende also ooc dien soldaet / dewelcke ander wiltbraet voorhandē sach / t'gene hem dochte met minder moeyte te connen ghevanghen werden. Eenen derden / die oock eenen slach twee ofte drye met hem sloech / vint hetselve rencontre²⁵) / ende laet syn voornemen varen.

Alle dese dangieren nu doorghestaen hebbende / vint hy hem selven op de zijde van Borckeloo²⁶) verre verseylt vande syne ende van een yeder verlaten.

²⁰ Vermoeid van zo vele slagen.

²¹ omsingeld

²² Aanmerkingen.

²³ Weerstaat.

²⁴ Te vangen, vast te houden.

²⁵ Krijgt dezelfde ontvangst.

Bemerkende daeromme dat het Leeuwenvel hem hier soo wel niet en conde afvragen als het hem daer inne gebracht hadde: resolveert het Vossenvel aen te doen²⁷) / eenen lustighen Crijchstreck²⁸) te gebruycken / hem te te houden als vrient / onder sulcken pretent van achteren int Esquadron vande spiessen te rijden / victorie te roepen / ende alsoo naer Lochem te gheraken. Het welcke also behendelick gheschiet is / dat hy dweers door den vyandt reedt sonder eenich belet ofte veranderinghe.

5

Maer syn eyghen ongheluck ghepasseert zijnde / ontmoet het ongheluck van anderen / want byde syne commende / vint de gheheele Ruyterije in sulcken disordre / datter zeer weynich apparentie was om daer uyt te gheraken: daer wiert wel een preuve ghenomen door den Colonnell Mons d'Allain / die met syn regement over het morasch quam om de sake te redresseren / maer al te vergeefs / want den vyandt die already in ordre was / heeft hem overvallen eer hy syne bataille conde formeren ende syn volck in slachordre stellen / waer over de nederlaghe is gevolcht tot groot verlies ende schade vande landen. Uit dit particulier wijtloopich verhael (t'welck tot sulcken eynde principael is gheschetst) can een yghelick by hem selven af nemen / hoe genadelick God almachtich de menschen naer synen wille can beschermen.

Den Heere Marcel Bax van syne gheseide quetsuren tot Deventer ghenesen zijnde / daer hy naer dese nederlage henen was ghetrocken / begheeft hem weder naer Berghen opten zoom / alwaer hy is

²⁶ Borculo

²⁷ Besluit een list te gebruiken

²⁸ Krijgstruc

vindende den Ritmeester Paul synen Broeder (die de ghesolliciteerde patente aldaer naer sijnen wensch hadde vercreghen / synse te samen met zulck eene neersticheyt gevallen aent oprichten van hare Compagnie / daer van de seshien voorghenoemde peerden meest int ontset van Lochum waren ghebleven / date deselve seer haest hebben compleet gemaect / gheen ander ooghemerck hebbende / dan daer mede de Landen dienst te doen / en eere in te legghen: ghelijck van henlieden oock geschieden in verscheyden courssen die sy daghelicks deden op diversche quartieren vanden vyandt .

6

Onder anderen is remarquabel t'ghene ghebeurde hardt voor de poorte van Steenberghen / eene Heerlickheyt ghelegghen ontrent twee mijlen vande Stadt Berghen / toebehoorende de Baenreheeren van Breda / dewelcke niet lange van te vooren was inghenomen by eenen Stemborn / Luytenant Colonnell van Hautepenne / den welcken daeromme oock het Gouvernement over het garnisoen van Steenberghen voornoemt ghegheven was. Dit garnisoen maeckten eene ghewoomte de Ruyterije van Berghen op hare avantagie te vervolghen.

Den Heere Ritmeester Paull ende synen Broeder Marcell Bax / achtende dat hare couragie ende magnanimiteyt²⁹⁾ vereyschten henlieden dese hare moeyte ende arbeyt nie onbetaelt te laten / nemen voor het zelve garnisoen door den eenen ofte den anderen middel te attraperen³⁰⁾ / ende oordeelende dat sulcx door embuscaden³¹⁾ alderbest zoude connen werden te weghe ghebracht: resolveren met hare Compagnie uyt te rijden / ende te nemen tot

²⁹⁾ grootmoedigheid

³⁰⁾ vangen/ betrappen

³¹⁾ hinderlagen

assistentie seker number van voetvolck / d'zelve te legghen in zekere bedijckte plaetse / bequaem om t'voorsz. garnisoen den wech te couperen naer de Stadt / by zoo verre het zelve vande Ruyterie (die op een ander plaetse hare embuscade zoude hebben) hadde connen gheslaghen werden. Ende om dit alles bequamelick te effectueren / wierden eenighe peerden vooruyt gheschickt om beesten te jagen uyt te velden die recht voor de Stadt laghen.

Dit alles ghelijck besloten was int werck ghestelt zijnde / viel den Gouverneur Stemborn mettet meestendeele des garnisoens (bestaende in vier Compagnien) uyt op de avantcoureurs om hen de beesten af te jagen / waerinne hy hemselves soo vierich toonde / dat hy (sonder de voorsichticheydt int werck te stellen ende te letten op eenighe perijckelen / die hen zouden moghen ontmoeten) haer vervolchde tot aende embuscade vande voornoemde Ruyterie / de welke dit volck ziende / terstont desbusqueerde³²⁾ / ende zoo dapperlick daer op trefte / dat den Gouverneur met alle syn volck in eenen oogenblick tijts gheraecten in disordre. In zulcker voughen dat hy hem zelve soeckende te salveeren / liep met een groot getal van syne Soldaten naer eenen ouden Tooren / ghelegghen recht voo de Stadt / ende hem aldaer noch niet gyenouchsaem asseurende ³³⁾ / treckt wederomme t'hasenvel aen³⁴⁾ / ende door eenighe slooten ende grachten tuymelende / gheraeckt inde Stadt.

7

Den Heere Marcel Bax die middelertijt voor by den voornoemden Toorn was gereden / ende uyt den selven een quetsure in syn lincker been hadde ontfanghen / gelijk oock verscheyden van zijne peerden

³² De vijand uit een gunstige positie verdrijven

³³ Avancerende, voortgang makende

³⁴ Slaat op de vlucht

int voorby passeren wierden ghequetst / begaf hem tusschen den Toorn ende Stadt / om te beletten datter niemant en zoude echapperen³⁵). Ende hoe wel hy den voornoemden Gouverneur ghewaer wiert ende hem uyt den Toorn sach vluchten / meynde nochtans dattet eenen quidam³⁶) was ende dede oversulcx egheene moeyte om hem te becomen / hem houdende aldaer met zekere zestien Peerde tot dat synen Broeder Paull Bax aenquam / de welcke terstont mette reste van syne Ruyterije op den Toorn aenvalt, staet af van syn peert ende eerst in den Toorn springt midden onder syne vyanden.

Sijne Soldaten dit exempel ziende / volghen hem naer / met zulck eene dapperheyt / dat den Ritmeester gheraecten onder de voeten van syn eyghen volck. Den vyandt daer inne wesende ende dese resolutie bemerckende / wert verbaest ende roept om ghenade: maer daer en conde zo haest gheene ordre ghestelt werden oft daer bleven ondertusschen welby de vijftich doot.

Het voetvolck op een ander quartier in embuscade liggende / en attendeerde niet gelijk verhoopt was / waer door het gheschiede datter niet meer als ontrent hondert ghevanghen ghecreghen wierden. Onder dewelcke was den Capiteyn Paulo Boboca met noch verscheyden andere Officieren.

8

Den Marichal de Biron (door miscontentement ende disordren in synen Legher / mitsgaders het ghewelt van den Hertoghe van Parma die hem ontrent Roosendael liggende met zynen Legher was comen besoucken) ghedronghen zijnde syn volck vandaer te lichten / vint goet

³⁵ ontsnappen

³⁶ Kwant, (willekeurige) vent.

synen wech te nemen naer Steenberghe: arriveert aldaer / neemt syn quartier mette Franchoyzen / Switsers / ende Ruyterije ontrent de Stadt / logeert de Engelschen een mijle weeghs daer van / op den dijk die naer Gastel loopt / ordonneert henlieden tot assistentie twee Compagnien Ruyters / vande welcke over d'eene het beleyt hadde den Heere Ritmeester Paul Bax.

Den Marichal de tijdinghe ghekreghen hebbende / dat den Hertoch van Parma de plaetse tot Rosendael ledich vindende / hem achter aen marcheerde ende sochte te volgen / gheeft terstont ordre tot resistentie / stelt alle syn volck in bataillie omtrent de Stadt / het zelve doen ooc de Engelschen op de plaetse daer zy ghelogeert waren. D'avantgarde vande Ruyterie des Hertochs quam op haer aen / ende met henlieden wel een ure lanck schermutserende / volchde het gros vanden vyandt bestaende teenemael uyt Spaengiaerts / marcheerde geweldig aen / haer deylende in twee trouppen³⁷): Den eersten treft recht opt front vande Engelschen aen / onder het beleyt van Don Zanchio de Lieua (de welcke bemerckende dat hy hen langs daer niet wel en zoude connen vermeesteren / overmits sekere cleyne beschanssinghe die zy alreede van vooren hadden beginnen te maken) vint goet dat den anderẽ troupe hen begheven zoude ter rechter handt aff / door de grachten het velt in / ende bespringhen aldaer het flancq vande Enghelschen: mitsgaders oock den Heere Ritmeester Paul Bax / dewelcke vande andere Compagnie weynich te voren verlaten zijnde / den synen geene assistentieen conde doë / noch den dijk recht uyt mochte / mochte oock ter zijden door het ghebroken lant. D'engelschen dus geweldig vanden voornoemden Spaengiaerts

³⁷ Zich in twee groepen splitsend

bespronghen zijnde / wierden in route³⁸) ghebracht met noch eenighe andere trouppen die een stuck weeghs te rugge stonden.

Het was te verwonderẽ dat den Marichal hier van verwitticht zijnde ende om assistentie versocht / egheene en sandt.

9

De Ruyterie vanden vyandt die sterck was ontrent ses hondert peerden van d'avantgarde / dit bemerckende / en hen wijsmakende dat de gheheele victorie alreede was vercreghen: Comt (om d'selve te vervolghen) aen loopen me eenengalop: jaecht den Ritmeester Bax met synen Broeder tot aen eenen dweersdijck / alwaer sy eenighe vanen van onse Ruyterie vonden / die mede begonden te **brancheren**³⁹) / resolveren het hoofdt te bieden / ende datelick op de ses hondert peerden aen te treffen het welcke met sulcken couragie toeginck / datse gheaccompaigneert met ontrent XXV peerden den gheheelen troupp des vyants op de vlucht kregghen / ende sulcken vreesse aenjoeghen / datse vele van haer eyghen volck onder de voeten liepen / brenghende in merckelijcke disordre hare gheheele bataille. Den Hertoch zelve was aent wijcken / etc.

Camillo de Monte / een out ervaren Crijchsman / zoo weynich vervolch gewaer werdende / begonde de eerste stant te nemen / ende syn volck te assureeren⁴⁰). De ghene die nu de slagghen bycans een quartier van een ure hadden ghedragen ende niet en conden voorts gheraecken op den dijck (omdat Camillo de Monte de voorste ophiel / bestonden over hare schouderen te sien / ende bemerckende haer van soo, weynich Ruyteren vervolcht / begonden hen zelve te

³⁸ Op de vlucht gejaagd

³⁹ Orig tekst 'bransleren'; niet gevonden in enig verklarend woordenboek. Uit het zinsverband geïnterpreteerd als 'brancheren: zich verspreiden'.

⁴⁰ Assureren; beveiligen

defenderen. In zulcker voughen dat den Ritmeester Bax met synen Broeder geen cause meer siende / retireerden naer den voornoemden dweersdijck / met weynich ofte egeen verlies met allen : doch eenighe peerden wierden geschoten / insonderheyt twee onder den Heer Marcell Bax / die niet en storven.

Voor haer was even op den selve dweersdijck aengecomẽ den Heere de la Noue en den Colonel la Mort / Gascon by hem hebbende een seker ghetal voetvolcx ende Ruyteren. Dese gheseyde charge causeerden⁴¹) eene groote assureantie voor het Crijchsvolck dat den Marichal de Biron noch by hem hadde / salveerden van ghelijcken den meestendeel vande Enghelschen die andersins apparentelick in handen vanden vyandt hadden moeten vallen.

10

Den Hertoch van Parma met den Herre Van Corbeque uyt Brussel ghecomen ende in propooste ghetreden zijnde van dese zake / heeft bekent noyt fortuyne gheloopen te hebben in het landt als daer: Van ghelijcken l'Espine aen onse zijde ghekomen zijnde / heeft oock het zelve gheconfirmeert dickmaels bekenende vande ses hondert peerden een gheweest te zijn⁴²).

Paulo Bobocae en Capiteyn van seer goedt verstant tot Berghen opten zoom ghevanghen ghebracht zijnde / ghelick te vooren gheseyt is / ende daghelicks in conversatie metten Gouverneur Berrevoets wesende hadde syne humeuren allengskens soo wel ondertast, dat hy daer naer de couragie nam omme opentlick met hem te spreken /

⁴¹ Zorgde voor een grote beveiliging

⁴² Parma en Corbeque hebben dus kennelijk opgemerkt dat ze nooit zo goed weg gekomen zijn als daar; kapitein l'Espine (die later gevangen werd genomen) bekende toen tot die ruitery behoord te hebben.

ende vrymoedelick aen te dienen tghene hem dochte tot dienste vanden hertogh van Parma noodich te wesen / tot hulpe ende assistentie nemende sekere nichte vanden voornoemden Berrevoets die by hem zeer groot credijt hadde. Dese communicatie was den Gouverneur zonderlinghe aenghenaem / want Boboca syn rantsoen betaelt hebbende is losgelaten met volcomen toesegghinghen van alle moghelicke diensten aen den Coninck van Spaengien: Ende al hoe wel den wille van Berrevoets daer was omme aenstondt tot zijn verradisch voornemen te geraken / ende yet wes tot ondiens ende achterdeel vande Landen / achtervolghende syne onbehoorlijcke beloften te attenteren / liep het nochtans soo langhe aen / dat ondertusschen den Heere Prince van Oraengien hoochloffelijcker memorie tot Delft vermoort wiert / by wiens leven hy daer van een weynich scheen te reculeren⁴³) / hem (zonder twijfel) schamende dat zoo extraordinair faveur vanden voornoemden Heere Prince zoovele Jaren van te vooren by hem ghenoten / metzoo vileynen verraderije zoude beloont werden.

11

Maer daer naer heeft hy (zonder eenighe consideratien ter werelt in bedencken te nemen) gheheelick gheresolveert zijn boos voornemen te volbringhen.

Een yeghelicken can ten naesten by ghevoelen wat perijckel die ghene loopen die het ongheluck hebben onder soodanighen Gouverneurs gebied in garnisoene ghestelt te werden / gelijk tot Liere / door eenen Simple, ende tot Gelder door eenen Paton / beyde verraders gebleken heeft / want eenen Verrader van herten / Gouverneur in een plaetse wesende / de sleutelen vander Stadspoorten hebbende vermoghende

⁴³ aarzelen

dezelve by nachte te openen / zonder eenighe limitatie / als zoodanighe die alleene voorts comt van synen eyghenen wille / can altyts eenich pretext⁴⁴) vinden om daer door syn concept te effectueren.

Maer het ghebeurt dickmaels dat de ghene die tot onderganck van vele onnoosele hare loose ende boose practijcken / nae menschelijcke wyse sekerlick meynen te volbenghen / door t'beleyt van de Goddelijcke voorsichticheyt wonderlick werden ghestuyt ende ende wederhouden / ghelijckerwijs het aen Berrevoets is ghebleken / die synen aenslach ghemaectt hadde op dese wijze:

Hy [Berrevoets] hadde op eenen sekeren tijdt met alle de Capiteynen vanden garnisoene beraemt (sonder dat yemandt hadde eenich achterdencken) datmen het Dorp van Etten in het lant van Breda ghelegghen / overmits het tegens de Heeren Staten rebelleerden / zoude devasteeren⁴⁵) ende teenemael te niete maecken: Resoluerende met eenen vanden dach ende ure op dewelcke het exploit⁴⁶) soude ghedaen werden, ende dat niet sonder merckelicke advertente van den vyandt : maer uytrijdende teghens den avondt om derrewaerts te marcheren ghebeurt onverwacht eene sake die remarquabel ende ghedenckweerdich is.

12

Daer comen in rijden seven Ruyters van den garnisoene de welcke d'intentie ende meyninghe vande troupe verstaende / vraghen oft den Gouverneur wel wist dat ontrent Rosendael eenighe duysenden waren van Soldaten soo te peerde als te voete. Den Gouverneur die

⁴⁴ voorwendsel

⁴⁵ Verwoesten, vernielen.

⁴⁶ De uitwerking (van het plan)

sulcx seer wel wiste / bemerckende dat de kennisse van dese groote vergaderinghe des vyants onder het Crijchsvolck ghecomen was / ende oversulcx zeere verbaest zijnde / gaf selve den raedt dat men t'voornemen soude delayeren⁴⁷⁾ / uyt vreesse dat syne verraderie aen den dach soude zijn ghecommen. Eene gelukkighe advertentie voor de Stadt van Berghen / dewelcke hier sonder in alle menschelicke apparente moeste verloren gaen / den aenslach alsoo ghemaect zijnde / dat (wanneer ons volck naer Etten rijdende / Rosendael daer den vyandt lach / soude ghepasseert zijn) den vyandt naer Berghen soude marcheren / ende eenighe voor uyt senden om te roepen, aen des Stadtspoorte / dat het exploit voor dese reyse ghefalleert was⁴⁸⁾. Den Gouverneur die authour was van desen aenslach / soude de poorten gheopent ende vele menschen in verdriet ghebracht hebben.

Dese secrete conspiratie⁴⁹⁾ vanden voornoemde Berrevoets en conde evenwel binnen der Stadt niet ontdeckt worden: maer eenighen tijdt daer naer wiert eenen brief ghebracht in handen van den Heere van Tamars⁵⁰⁾ / den welcken hy ghelesen hebbende / ghenouchsaem bemerckte hoet metten Gouverneur ghestelt was / waeromme hy oock den selven brief sonder eenich vertreck⁵¹⁾ gesonden heeft aen de Heeren Staten Generael / de welcke Berrevoets ontboden om te comen in s'Gravenhaghe: Ende hoewel hy hem selven seer veerdich ende ghereet bethoonde om derrewaerts te reysen / in sulcker voughen dat hy oock een schuyte huerde om voortds te gheraken: Soo

⁴⁷⁾ uitstellen

⁴⁸⁾ dat het plan voor deze keer mislukt was.

⁴⁹⁾ Verborgene samenzwering

⁵⁰⁾ Philippe de Levin, heer van Famars, bevriend met Marcelis Bax

⁵¹⁾ Uitstel, vertraging

heeft hy nochtans in Vossemeer comende / den Schipper ghedwongen hem te voeren naer Liefkenshouck. Ghelick gheschiet is: maer het ghinck met hem alle verraders ganck / hy en was niet seer willecom by den Hertoch van Parma / den welcken (ghelijck andere Princen het verraet wel aenghenaem soude gheweest zijn / maer den Verrader niet met allen / etc.

13

Corts naer desen misslach van Berrevoets heeft den Hertoch van Parma de Stadt van Antwerpen gheweldelicken belegert. Dan aengesien andere Historieschryvers het principaelste van dese belegheringhe ghenouchsaem hebben beschreven / soo wil ick alleene aenroeren eenighe courssen⁵²) van die van Bergen opten zoom op de Soldaten van het Legher ghedaen: Te meer om datter nauwelicx eenen dach gefailleert is off daer en zijn tot Berghen ghevanghenen inne gebracht soo te peerde als te voet.

Den vyandt bemerckende dat door de courssen vande Ruyterie van Bergen t'velt seer onvry was / heeft (om t'zelve wat meer te bevryden als wel van te vooren geschiet was) uytghesonden den Capiteyn l'Espine / met ontrent vijftich peerden, bestaende uyt eenen troup Lanciers vande Compagnie van Balancon / ende uyt eenige Harquebousiers van syn eyghen Compagnie / mette welcke hy recht aen quam rijden op Calmpthout / daer die van Berghen haer meest waren houdende. Het gheviel dat opden selven tijdt aldaer waren achthien peerden vande Compagnie van den Heere Ritmeester Paul Bax / de welcke bemerckende dat desen troup aen quam / hielden haer in embuscade⁵³) op eenen kant achter een hegghe / daerse bedeckt bleven staen / tot dat l'Espine het Dorp inrijdende haer voor

⁵² tochten

⁵³ hinderlaag

by ghepasseert was / doen quamense tsamen uyt / charcheerdē van achteren inden hoop / ende brachten de Lanciers in disordre. Joncker Jan van Huchtenbrouc die daarmede present was / hieu met een breede cortelasse⁵⁴) eenen van den vyandt het hoofd af. L'Espine soo het scheen hadde gheerne syn debvoir⁵⁵) ghedaen / maer de disordre alreede onder haer zijnde / gheraectense te samen opde vlucht / uytghenomen verscheydene die ghevanghen wierden ghenomen. Den vyandt werdt hier door gheleert met meerder bedachtheyt ende voorsichticheyt int werck te stellen. Het soucken van die van Berghen die des te meer hare cursen continueerden.

14

Int eynde vande voornoemde belegheringhe ontrent een maent voor het overgaen van Antwerpen / gheschiede eene remarquable rencontre⁵⁶) tusschen den Marquis del Guasto ende den Ritmeester Paull Bax ende synen Broeder Marcel Bax / mitsgaders eenighe andere Officieren / sterck in alles hondert ende twintich peerden.

Den Ritmeester Bax ende synen Broeder ghecommuniqueert hebbende met andere Bevelhebbers / oft men (om debvoir te doen⁵⁷) de drye Compagnien Ruyters die ordinaris tot Stabrouck int Leger voor Antwerpen waren / niet en soude connen ende behoore uyt te locken / ende hen eene embuscade te stellen ontrent den swarten Duyn / vonden ghesamelick goedt sulcks te versoucken, uytghenomen sommige van andere Compagnien / die daer toe niet vele moets en hadden / ende oversulcx bleven in haer garnisoen. De resolutie dan

⁵⁴ sabel

⁵⁵ plicht

⁵⁶ ontmoeting

⁵⁷ Moeite; om zijn in te spannen

ghenomen zijnde om een preuve te doen / marcheerense uyt Berghen mette nombre van ontrent hondert ende twintich peerden als gheseyt is.

Onderweghen zijnde adviserense⁵⁸) met malcanderen dat Joncker Jan van Huchtenbrouck een couragieus Edelman met dertich peerden soude voor henen ghesonden werden om den Vyandt uyt het Legher te locken / met last dat wanneer hy den alarm zoude hebben synen wech wat hooger nae Berghen soude nemen. Huchtenbrouck nu wetende dat d'embuscade inde duynen was / ghenaeckte hy / allengskens het Dorp Stabrouck / ende ontrent de boomen ghecome zijnde / vint aldaer een goede quantiteyt duytsche Soldaten hout afkappende omde stakade te maken / de welcke meerderendeel doodt wierden gheslaghen. Ende daer naer noch verder rijdende om meerderen alarm te maecken int Legher vint hy den Marquis del Guasto met derthien Cornetten Ruyters (die het platte landt ontrent Mechelen afgeloopen hebbende / quamen nae Berghen opten zoom omde Ruyterie uyt te locken) aldaer staen peyster⁵⁹).

15

Dese de dertich peerden siende / maecken haer stracks te peerde / attacqueerden Huchtenbrouck / de welcke soo onversiens overvallen zijnde ghedronghen was den zelve wech weder te keeren die hy ghecome was.

Den Heere Marcel Bax hadde hem gheleyt op een zeere hooghen Duyn / ende al siende naer den wech die hy meynde dat Huchtenbrouck naer ghenomene resolutie soude hebben ghecome / hoorde op het leste een groot ghedruys van peerden ontrent hem / en ommesiende bemerkte dat Huchtenbrouck mette gheseyde dertich peerden voor by

⁵⁸ beraadslagen ze

⁵⁹ De paarden laten weiden ([VOC glossarium](#))

d'embuscade reedt / waerom hy hem haestede om te peerde te gheraken / ende al eer hy daer op conde comen / waren al veel vanden vyandt de embuscade ghepasseert.

Te peerde zijnde desbusqueert⁶⁰) van stonden aen / ende vallende uyt die Duynen / rencontreert degene die Huchtenbrouck vervolchden / Huchtenbrouck keert hem op deghene die d'embuscade voor by waren / die van hen meestendeel wierden ghevanghen ende doodt gheslaghen. Den Ritmeester Paul Bax / synen broeder ende de resterende peerden advanceerden continuelick op deghene die soo in disordre quamen als in ordre / ende maecten haer meester van d'eenen ende van d'andere / vele ghevanghens crijghende / waerdoor de troupe seer cleyn wierdt.

Onder anderen quam aen ghereden de Compagnie van Camillo de Monte / onder het beleyt van synen Cornet Saloupe / de welcke ghechargeert zijnde / wierdt door de handt vanden Ritmeester Bax daer hy de lencie in hadde van syn peert gherent⁶¹) / waer door dese troupe oock ghelijck d'andere op de vlucht quam / latende vele peerden ende ghevangens:

Ondertusschen is den troupe vande Baxen soo cleyn geworden / dat geen twintich peerden int gros⁶²) meer en resteerden. Ende aldus een halfure wechs gheavanceert zijnde / comt den Marquis del Guasto selve met een gros⁶³) van twee hondert peerden lancen / waer tegens niet connende bestaẽ⁶⁴) / wiert den Ritmeester Paul Bax gevangẽ.

16

⁶⁰ De vijand vanuit een gunstige positie verdrijven

⁶¹ Door de voorwaatse beweging van zijn paard geduwd

⁶² En gros (Fr): in feite, eigenlijk

⁶³ Hoeveelheid, sterkte

⁶⁴ Die zij niet konden weerstaan, teweestellen.

Sijnen Broeder geene ghelegentheyt siende om hem te secoureeren⁶⁵) / socht middel om synen eyghen persoon te salveeren⁶⁶): doch door dien syn peert jong ende door veel arbeys van dien dach moede was hevet hem begheven ende is oorsake gheweest van syne ghevanckenisse / de welcke gheschiede op dese wyse. Als hy een groot stuck weeghs de heyde in ghereden was / ende midtsdien meynde dat niemandt meer op hem en achtete / wierdt gewaer dat eenen Italiaen vande Compagnie van Camillo de Monte hem quam nae ghereden / dese by ghecomen zijnde riep gheeft u ghevanghen / maer creegh voor antwoord dat hy hemselve soude ghevangen gheven / alhoewel het mettet peert vanden Luytenant Bax niet gestelt en was yemant nae te loopen. Den Italiaen langhe gheparlementeert hebbende ende verleckert zijnde op den fluweelen rock met silver gheboort⁶⁷) / syde op het leste gheeft u ghevanghen / oft ick sal andere Soldaten tot my halen en wy sullen u doot slaen / waer op gheen ander antwoord ontfangende / als ick sal sien wat ghy doen sult / reedt wederom naer de troupe die gheheel wijt van daer was. Den heere Marcel Bax hadde ondertusschen tijts ghenouch om wech te gheraken / maer en conde syn vermoeyt peert niet meer als eenen properen pas doen gaen / een oorsake dat den Italiaen wederomme quam kijcken nae den voornoemden fluweelen rock / met hem afbrenghende eenen Spaenschen furieusen Ruyter, die beyde by hem comende wederomme riepen gheeft u ghevanghen: en hoewel daerop voor het eerste weynich antwoord volchden / maer weynich mine ghemaect⁶⁸) wiert om hem teghens beyde te setten / wiert

⁶⁵ Te hulp komen

⁶⁶ In veiligheid brengen

⁶⁷ Afgewerkt; met zilver afgeboord

⁶⁸ Voorbereiding gemaakt om het tegen beide op te zetten, zich te verweren.

nochtans uut achterdenckē dat de twee hadden moghen meester werden ghesproken van appointment / het welcke gheschiede in sulcker voughen:

17

Dat den den Heere Marcel Bax voor rantsoen soude betalē de somme van ses hondert carolus guldens / de welcke hy henlieden zoude bestellen daer het haer gheliefde / nette conditie datse den Lieutenant daer mede vry mosten laten passeren. Op dit accoort de wapenen overghegeven zijnde / en hielden dese twee haer woort ende ghelofte niet / om redenen die sy wisten te allegeeren⁶⁹): maer brachten den Heere Marcel Bax by den Marquis del Guasto / by den welcken den Ritmeester Paul synen broeder oock was / een weynich in sijn handt gequetst zijnde / ende vandaer wierden se ghevoert naer Beveren / alwaer men haer dede allerhande goet tractement⁷⁰).

Van Berghen wierden op die tijdt ghevanghen ghecreghen mette Capiteynen derthien in ghetale / tot Berghen wierden ghevanckelick ghebracht ontrent de veertich. Op de plaetse bleven vanden vyandt doot ontrent de vijftich. Van Berghen niet meer als drye.

Van dese daghelicksche courssen ware veel meer int particulier te verhalen / maer uyt vreesse van den Leser alte moeyelick te vallen / sal ickt hier by laten berusten.

Eenighen tijdt naer dit rencontre den Ritmeester Bax met synen Broeder in change⁷¹) uyt de ghevanckenisse verlost zijnde / den Luytenant de eerste tegens eenen Alexander van Deelen onder het

⁶⁹ Toe te lichten

⁷⁰ Waar men hen goed ontving.

⁷¹ Zij werden uitgewisseld tegen gevangenen aan de andere zijde.

Regiment van den Graef van Arenberghe Capiteyn ende Cheff / die daeromme byden Hertoch van Parma instanelick aengehouden hadde / ende den Ritmeester teghens eenen Spaenschen Capiteyn / ghehaemt Castelanin.

Den Grave van Lycester is int landt ghecomen die corts daer naer belegherde die Stadt Zutphen mette forten over de Yssel gelegen: doch alsoo Taris Overste Lieutenant van Verdugo met seer veel volcx binnen die Stadt gecomen was / en conde den voornoemden Heere Grave d'selve niet wel besluuten / maer siet op de passagie naer Lochum loopende ligghen een cleyn besloten retrenchement⁷²⁾ / daer inne daghelicx schickende twee vendelen Soldaten ende eene Compagnie Ruyteren omme op de voornoemde passagie een scheut weeghs van het retrenchement die wacht te houden:

18

Die van binnen vernomen hebbende dattet selve retrenchement achter niet wel ghesloten was / comen uyt der Stadt marcheren met ontrent ses hondert Soldaten te voet ende ontrent veertich peerden / mine makende al oftse op der Ruyters wacht hadden willen aencomen / daer op die tijdt ghestelt was den Ritmeester Paul Bax met synen Broeder / sterck ontrent tachtich peerden. Den vyandt het retrenchement een weynich voorby zijnde / keert weder terugghe: ende souckt de twee vendelen Schotten die daer inne waren t'overvallen. Den Ritmeester Bax met synen Broeder dit siende / verlaten de plaetse die haer tot de wacht verordineert was / chargeerende tot in het retrenchement / brenghen de Schotten daer uyt sonder meer als twee ofte drye Soldaten te verliesen die op de plaetse doodt bleven / behalven vele andere ghequetste / als van

⁷²⁾ Verschansing

ghelijcken vele peerden sonder dat yemandt vande onse ghevanghen wiert.

Alsoo ontrent desen tijdt naer de reductie van Antwerpen sulcken dierte van Coren⁷³) gheweest is inde Stadt / dat een viertel rogghe verkocht wiert ontrent dertich guldens / hebben sommige op hope van extraordinarische winste doen, int quartier van s'Hertoghenbossche versamelt eene groote quantiteyt Rogghe / mitsgaders eenighe andere waren / van meyninge zijnde deselve te doen voeren met convoy binnen Antwerpen. Ende alsoo hier toe eenighen tijdt lanck van te vooren preparatie ghemaect wiert / zijn ondertusschen der Heeren Ritmeesters Paul ende Marcel Bax daer van veradvertteert: waeromme sy uytsonden eenige van hare Ruyteren omme te vernemen wanneer t'voorsz Convoy zoude marcheren / ende hier van de tijdinge gekreghen hebbende / communiceren d'selve Mi Lord Willougby de welcke met de voornoemde Heeren Ritmeesters adviseerden

19

datmen op t'Convoy soude attenteeren ende dat hy daer mede begeerde present te wesen / wiert oversulcx⁷⁴) sekere ghetal soo van Ruyters als voetvolck gheordonneert om t'voorschreven Convoy aen te tasten.

Ende Marcheerende naer een plaetse ghelegghen ontrent S. Antheunus capelle daer het nootsaeckelijck moste passeren / sijn aldaer des morghens vroech ghearriveert ende van stonden aen t'voorschreven Convoy ghewaer geworden / ende hoe wel het eenen seer donckeren nevel was ende dat mitsdien de sterckte van tselve Convoy niet en

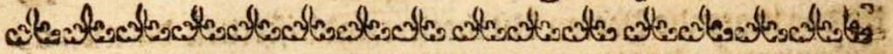
⁷³ Na de inname van Antwerpen was de prijs (duurte) van het koren gestegen.

⁷⁴ bovendien

conde ontdeect werden / wiert niet te min met sulcken resolutie aenghetast dat alle die tselve conduiseerden in route⁷⁵) wierden gheslaghen. Daer wiert (t'is waer in verscheyden oorden ghedaen resistentie ende t'hoofd geboden / maer al te vergheefs.

Het Convoy was sterck (ghelick daer na bleeck) soo van waghens als karren omtrent vijfhondert. Vele ghevanghene wierden ghecreghen ende binnen Berghen ghebracht ghelijck oock alle de peerden die die wagens trocken. Daerbeneffens verscheyden costelijcke waren / het Coorn wierdt meestendeel onder de voeten ghesmeten. Doch Mons Dragon dede hetselve weynighe daghen daer aen wederomme vande aerde oprapen ende alsoo binnen Antwerpen voeren.

⁷⁵ Allen die het convooi begeleidden werden op de vlucht gejaagd

De belegheringhe van Berghen opten Zoom.

Want mijn voornemen is de belegheringhe van / Berghen opten Zoom te beschrijven / sal ick der selver gheleghentheyte ende stant (alsoo die weynighe jaren te vooren gheweest / ende nu tegenwoordich is) cortelick overloopen: ⁷⁶) Dewyle sulcx (mijns achtens) van niemant onaenghenaem wesen sal. Berghen opten Zoom dan is een Stadt s’Hertooghdoms van Brabant / welcke de voornaemste ende eerste is vande seventhien Nederlantsche Provintien:

Was eertijts een Heerlickheit / maer is Anno 1533 van Keyser Karel de Vijfste vereert metten name van Marcgraefschap. Is der eerste Stadt die men ter linckerhandt laet ligghen / soo men van Roomerswael ende Tholen (Steden van Zeelandt) naer Antwerpen varen wil. Is gheweest een treffelicke Coopstadt / niet alleen ten tijde van onse Voorouders / maer oock by mans ghedencken / inde welcke de Spaengiaerts / Francoysen / Oosterlinghen / Enghelschen ende Schotten / haren handel dreven.

Is ghelegen int midden vande machtichste Provintien van Nederlant. Ick meene Brabant / Vlaenderen / Hollant ende Zeelandt. Want van de eerste is sy gheen slecht deel selve / zijnde maer ses uren gaens van

⁷⁶ Een kort overzicht maken.

Antwerpen / t'welcke hier te lande die treffelijkste Coopstadt is van allen. De andere drye heeft sy int gesichte / te weten / Vlaenderen int Suyden / Hollant int Noorden / ende Zeelant int Westen.

Daer is oock mede een seer bequame Haven / die het Suytlant van het Noortlant scheidende / (want alsoo heeten wy het lant dat van weersijden de Haven ligt) aen die cromte welcke maer vijf hondert ende vijfendertich voeten vande Stadt en is / naer t'Oosten sich draeyt ende in twee armen ghespleten zijnde den Ham maectt / ende alsoo inde Stadt loopt.

21

Den arm die int Suyden is / dient den Watermeulen / ende de Soutkeeten, die nu inde Stadt ghetimmert zijn. Ende die int Noorden is / maectt de Haven binnen der stad. De welcke binnen haren binnensten ommelooop wijdt is thien duysent een hondert een IXXV voeten⁷⁷) / sonder de Bolwercken. Heeft eenen hooghen aerden Wal / ende rontom grachten. Is oock voorsien teghen het overvallen / op sommige plaetsen met Hekelwerck / (t'welck men Pallesaden noemt) op ander met levende doorn hagen / ende op andere plaetsen met ghemetste muyren / staende boven op den wal.

Daer zijn oock vele nieuwe aerden bolwercken ghemaectt tot bescherminghe der Stadt.

Ende al ist datse nu deerlick is mismaeckt / door het af breken van seer vele schoone huysen / heeft niet te min noch boven de duysent die woonbaer zijn. Daer zijn oock noch sommige die niet heel ter neder en zijn ghevelt / maer en connen niet bewoont werden / door dien dat deuren / vensters ende de solderinghen al uyt ghebroken zijn.

⁷⁷ De omtrek van de stad (binnen de wal) bedraagt 10125 (Blooise?) voeten, d.i. 3.047 m

Heeft seer schoone ende heerlicke huysen / wijde straten / ruyme marcten: Te weten / de Groote marct / de Vischmarct / ende de Coornemarct. Daer is oock een seer schoone kercke / van eyndts t'eynde overwolgen⁷⁸).

Het Hoff van de Marcgrave is een groot cieraet voor de Stadt. Het Rijcke Nonnen Clooster⁷⁹) is verandert tot een Gasthuys: Want het Gasthuys dat buyten pleecht te wesen / is met alle de andere Ghestichten (die buyten waren⁸⁰), door de oorloghe verwoest.

De Marcgrave Jan van Berghen / naer Spaengien aen den Coninck Philips⁸¹) ghesonden zijnde van de Staten van Nederlant in den Jare 1566.

22

Om te versoecken moderatie ende versoetinghe van de Placcaten aengaende het dooden van die van de Religie / en is met zijnen metgeselle / de Heere van Montigni noyt levendich wederghekeert: Men segt dat hy door bevel des Conincx vergheven is⁸²). Het doode lichaem is tot Berghen ghebracht.

Na zijn doot / zijn de saken van Berghen in verloop ghecomen. Want de Weduwe (om d'Inquisitie van Spaengien te behaghen) heeft bestaen de gheloovighe te vervolghen / doende herdoopen der selver kinderen eenmael by de dienaren des woordts ghedoopt / d'eene

⁷⁸ Van begin tot eind overwelfd

⁷⁹ Het huidige Gouvernement; Blauwehandstraat heette destijds Gasthuisstraat. Overigens was ook aan de Huijbergsestraat (Hollandsche Tuin) een Cellezusterskloosters waar zieken werden verpleegd.

⁸⁰ Aan de (huidige) Oude Wouwse weg, toen de weg vanuit de stad richting Wouw, was een leprozenhuis en een gasthuis.

⁸¹ Originele tekst stelt 'Phlips' drukfout of tovh 'Flip'?

⁸² Tegenwoordig weten we beter; Jan IV werd niet vergiftigd, maar is aan zijn beenwond (koudvuur?) overleden..

bannende / d'ander doodende / sommige tot afval ende versakinghe dwinghende.

Doch heeft even-wel Duc d'Alve den Tyran⁸³) niet connen vermerruwē⁸⁴): Welcke alle den huysraet vant Hof / (die bycants een Coninx goet weert was) heeft vercocht / ende alle d'incomsten vant Marcgraefschap (die boven maten vele waren) aengheslaghen. Want boven het Marcgraefschap van Berghen / in het welcke zijn XVII Dorpen / drye Sloten ⁸⁵) / mitgaders den Ruyghenhil (daer nu Willemstadt van de Prince van Orangien ghebout ende na zijnen naem ghenamt is) hadde die Marcgrave noch het Graefschap van Walheym / ghelegghen in Wals-Brabandt. Weicke alle door den vredehandel van Gent / den Erfgenamen zijn wederghekeert.

Den hoogenvloet die was snachts den 2. Novembris in den jare 1570 heeft het Suytlant van zijne dijcken berooft: Sulcx dat de Zee het gheheele vlacke lant / t'welck tusschen het vaste landt ende de haven ligt / alle daghe bevloeyende / nu / gheduyrende dese oorloghe / de stadt wel soo goeden dienst doet / als sy te voren by tijde van vrede quaden ghedaen heeft.

Inde eerste inlandtsche Oorloghe was Berghen met de Spaengiaerts⁸⁶): op welcken tijdt het seer scherp hielt dat de Zeelanders die Stadt niet onversiens in en namen. Want sommige van haer waeren alreede aen de Suyt-meulen al over stadtsmuyren. Ende in dien niet sekeren eenen

⁸³ Kwestie is of hier nu de markiezin als tiran wordt neergezet of Philips II, de koning van Spanje.

⁸⁴ vermurwen

⁸⁵ Slot van resp. Borgvliet, Wouw en Halsteren.

⁸⁶ Op 13 september 1577 ging de stad over in Staatse handen, nadat de Duitse troepen hun commandant Karel Fugger hadden uitgeleverd. De (eerdere) datum waarop de Guezen (zeelanders) de stad belaagden is niet nagegaan.

Italiaen van het garnisoen / haer en hadde ontdeckt / also hy de ronde dede / souden ongetwijffelt de stadt hebben inghenomen.

23

Haren aenslach hier door ghebroken wesende / zijn wederom na hare Schepen ghekeert / die inde Schelde lagen / twee van den haren doot ghebleven ende eenighe ghequetst zijnde / latende mede hare leeren aende stadtsveste / met welcke sy opgheclommen waren.

Uyt onse haven ghinckt zeyle die Vlote / welcke voor het laetste Middelburch ontsetten wilde / alsooc vande Prince van Orangen hardt belegghert ende ten uutersten ghebracht was / ende die door bevel van zijne Excellentie onder t'beleyt van Lowijs Boisot / Admirael van Zeelandt (die mede Leyden hadde ontset) niet verre van Roomerswael is gheslaghen op den tweeden dach van Januarius inde jaere 1574.

Maer alsooc den achten Novembris in den jaere 1576 binnen Gent den vrede tusschen de Staten van Nederlant was ghemaect ende Don Jan van Oostenrijck den Crijch hernam / is de stadt ghekommen onder t'gebiedt van de Heeren Staten / door dien de Hoochduytschen / welcke by den Spaengiaert daer in gheleyt waren / haer aende Heere van Champigni / broeder van den Cardinael Granvelle / overgaven.

De duytschen haddẽ het slot van Wouwe met ontrent veertich mannen beset. Dit heeft Elias de Lion (die doen Ritmeester was) smerghens vroech verrascht ende inghenomen / ombrenghende alle die daerin waren / uutghenomen eenen sekeren soldaet / die naect uut zijn bedde ontsprongen zijnde / binnen Berghen ghekommen is / ende heeft zijn spitsbroeders de sake (soose gheschiet was) verhalende / geene cleyne vreesse aenghejaecht.

Champigni dese ghelegentheynt waernemende / heeft syn volck / t'welck hy in gheen sonderlinghe menichte van Antwerpen ghebracht hadde / met groot gherommel ende ghedommel van trommelen / den

gheheelen nacht vant Bergsche bosch na t'Bagijn-hof gints ende weder doen trecken /sulcx dat de Duytschen meenden gheheel Nederlant was uutghelaten om haer te commen belegheren.

24

Alst nu dach gheworden was / siende een groote menichte van Schepen / die van ende na Antwerpen waeren met haer koopmanschap / maken sy haer selven wijs / dat het al Oorloch Schepen zijn / ende datmen haer beyde te water ende te lande omcinghelen wilde: Ende allerhande ghevaerlichkeiten haerselven inbeeldende krijghen sy mede groot achterdencken vande burgherie ⁸⁷).

Ondertusschen is in stadt ghecomen eenen Jacob de Bos burgher van Berghen / die hem seer wel heeft ghequeten. Hy maecte de macht van Champigni seer groot / ende dat wat vele meer dan het was / seggende: Indien sy haer niet stracx over en gaven / dat het met haer al gedaen was: dat Champigni vast besich was met alle de dinghen te bestellen, die noodich waren om de Stadt van alle canten aen te vallē ende te bestormen: Dat hy gesonden was om haer te waerschouwen / toe te sien / met haer leven niet te spelen / ende haer selven niet te verroeckeloosen: ende niet willende selfs een ooghenblick haer vergunnen / om ghemeen te houden ende te raetslaghen / nemaer ⁸⁸) hem houdende ghelijck of hy stracx weder ter Stadt uut wilde / heeft de Duytschen (die alreede meer als ghenoech verslaghen waren) soo beangst ende benauwt / dat sy Focker haeren Oversten / de stadt ende alle hare wapenen in handen van Champigni hebben overghegheven / sonder selfs eenich teergelt te ontfangen om weder na haren heym te keeren.

⁸⁷ De burgerij werd achterdochtig.

⁸⁸ maar

Na den vrede handel van Gent / hadden die vande ghereformeerde Religie eerst heymelick / ende daer na omentlick, met ooghenluyckinghe van de Staten / jae met toelatinghe ende inruyminghe van kercken begonnen te predicken / heel Brabant ende Vlaender over. Dit hebben sy oock eyndelick tot Bergen mede bestaen daer uut dat verscheyden swaricheden zijn gheresen. Want alsoo sommighe / voornemelick de Gheestelicheyt / niet en wilden sulcke Predicatie toelaten / ende andere wilden datse souden gheschieden / isser veel ghekijfs ende verschils onder de burghers ontstaen.

25

Jan van Withem Heere van Berssele / hadde ghetrouwt op den ersten Januarij 1578 Margriete van Merode / die de dochter was van de suster van Jan van Berghen omghecommen (alsoo gheseyt is) in Spaengien / ende des selfs erfghenaem. Desen Heere van Berssel was een groot vyant van de ghereformeerde Religie: Hadde over sulcx meermaels gepoogt soldaten inde stadt te brenghen / om de ghereformeerde de oeffeninghe van haer Religie te benemen / ende deselfde uut de stadt te verdrijven. De Gheestelicheyt deden oock haer beste / omt loopende peert (soo men seght) de spore te geven / ende noch meer te doen loopen⁸⁹).

Als nu de Marcgrave het Capittel, den Pastoor ende andere anders niet en sochten dan het weder ontsteken licht des Evangeliums uut te blusschen / ende die van de Gereformeerde Religie daghelicx dreygden met de vanckenisse / ballinckschap / met ombrenghen ende andersins / hebben sy met al haer bitterheyt teghen de Religie te weghe ghebracht / dat / alsoo door last vanden Eertshertoges Matthijas, die hier van

⁸⁹ De geestelijkheid gooide olie op het vuur

aende Magistraet geschreven hadde / in date vanden XXVI Septembris 1578.

Maer een kercke die van de Religie vergunt was / ende alle d'andere ghehouden wierden vande ghene diemen Catholijcken noemt / de soldaten die (gheduyrende dese verschillen) van de Staten te Berghen in besettinghe ghesonden waren / hier uut oorsake genomen hebben / om de Kerck-deuren opte loopen / de Beelden te stormen / ende t'Misghewaet te plunderen. Dit is gheschiet den VIII Novembris 1580.

Ondertusschen krijcht de vyant Breda in met verraet. Daerom / om Berghen te versekeren teghen den vyant / wert Lagarde met eenighe vendelen Fransoysen / onwetens den burgheren inghelaten / door een Hopman ofte twee van de Soldaten die inde stadt waren met goeden wille (soomen seyde) vande Prince van Orangien. Dit heeft de Marcgrave seer qualick ghenomen / welcken de Fransoysen niet min teghen het herte⁹⁰ waren als de Gereformeerde.

26

Soo nu de Fransoysen in muyterie ghevallen zijnde om harer betalinghe wille / veel moetwils bedreven / heeft hy sich opt Slot te Wouwe begheven. Van hier is hy ghecommen door t'ingheven van den Pastoor⁹¹) met den vyandt / die hy tot dien eynde hadde beschreven / om hem de stadt in handen te leveren / daer toe gebruykende den dienst van twee burgers die verraders waren.

Aen de Bagijne-poorte was een sluys / omt water vande Vaert (die sommighe verkeerdelick de Riviere-Zoom heeten) inde Grebbe te laten / in welcke alle de gotē vande stadt lossen / om alsoo de vuylichey

⁹⁰ Zowel de Franse troepen als de gereformeerden stuitten de markgraaf tegen de borst.

⁹¹ Pastoor Lancriet

door de haven te doen spoelen. De verraders hebben dese sluys weten opte winden / (want den eenen was Stadts-timmerman) ende den vyandt hier lancx in stadt te laten. De stadt was zijn / indien niet / ick en weet niet wat vreesse dese verraders hadde doen de vlucht nemen. T'was besproken / datse den vyandt (in stadt zijnde) souden gebracht hebben aen de Houte-poorte, die swack was / ende seer lichtelick conde opgebroken werden: want hier was de Marcgrave met het peerde volck ende het ander voetvolck.

Dese Poorte is den uitganck int Noort-lant gheweest / ende wert alsoo ghenaemt / om dat het hout / dat uut Brabant naer Hollant ende Zeelandt plach vervoert te worden / daer ghescheept wert / nu licht er een bolwerck⁹²⁾ voor / ende en wert niet meer ghebruykt.

Soo nu dese verraders wech loopen ende sich inde Grebbe verberghen / overmidts sy ten veel plaetsen overwolven ist daer sy onder de huysen ende straten door loopt / de vyandt / welcke op de koornemarkt stondt (die dicht aen dese poorte ende sluys gheleggen is) in de stadt onbekent ende onbedreven zijnde / en wiste niet waerhenen hy t'hoofd wenden soude om nade houtepoorte te gaen.

27

Maer hoort hier wat vremts: Onder des vyants Hopmannen, was eenen ghanaemt Bastiaen / ende onder de Fransoysen die in de stadt laghen / was oock eenen Hopman soo ghenaemt.

Als den alarm aenghinck / sekeren Fransman die onder desen onsen Bastiaen diende / quam met zijn wapen ghelooopen na de Bagijnepoorte om hem te voeghen by zijn vendel / t'welck daer de wacht hadde. Dese rochte⁹³⁾ te comen onder den vyant / die op de

⁹² Beckaff; zie Van Ham, *Merck toch hoe sterck* ([Studies 4](#)), afb 25 schetskaart van de vesting 1618

⁹³ zorgde

koorne-marct stont (ghelijck wy gheseght hebben). Ende in Francoys ghevraecht zijnde, wie zijt ghy antwoorde / Soldaet van den Hopman Bastiaen.

Sy meenenden eenen vanden haren voor te hebben / die inde stadt bekent ende bedreven was (dewijl sy saghen dat hy van uutter stadt by haer quam) vraechden: Waer lancx gaet men (ick sal haer eyghen woorden gebruyken) *A la Porte de Hou*. Want also vermijncen sy op haere wijze / de woorden: *De Houtepoorte*. Hy ooc anders niet denckende, dan ten waren zijn metghesellen (ghelijck gemeenelijck sulcx in sulcken beroerten gheschiet) voor *La porte die Hou*, verstaende *La porte de Wou*, volght my seyde hy / ende bracht haer niet aende Houtpoorte / maer aende Woudtschepoorte. Dese was te sterck / ende en konde niet opgebroken worden metten alaem⁹⁴) die sy met gebracht hadden / hoe seer sy oock wrochten.

De Fransman siende uut desen handel / ende oock door de naticheydt van haere cleederen (want sy waeren door de vest ghecomen) dat het de vyandt was / heeft sich wech ghepact. Onse soldaten stonden opt loopen. Ja sommighe wierpen haer van boven neder de vesten / ende liepen naer Antwerpen den Prince van Bergen die tijdinghe draghen / dat Berghen inghenomen was.

28

De cloeckmoedicheydt van den Hopman Valckenburgh / die Wachtmeester was gheweest / eer de Francoysen muyteden / ende van sekeren Franschen Hopman met namen Lalem / heeft hier gebleken. Welcke beyde op eenen tijt van verscheyden weggen / met weynige soldaten den vyandt mannelick zijn aenghevallen / den selfden t'samen t'opbreken der poorte verhinderende ende opde vlucht

⁹⁴ Alaam: uitrusting.

brenghende. Sulcx dat een groote menichte van de vyandt doot gheslaghen / ende ghevanghen genomen is.

De twee verraders zijn ooc mede ghevanghen / eerst ghehanghen / daerna ghevierendeelt / na datse ontdeect hadden de medeplichters vant verraet. Den eenen hiet Staes Adriaensen en was een timmerman van zijnen handtwercke / des anderen naeme was Anthony Cornelissz, een Potbacker. Sy hebben gewroecht⁹⁵) den Marckgrave selve (uut wiens naeme sekeren Edelman haer hadde ghedreycht te hanghen / indien sy niet en deden t'ghene daertoe sy versocht waren).

Steven Langritius den Pastoor / sekere Margriete die verruwerte Jesuyte⁹⁶) / ende sommighe andere / der welcker namen / om redenen verschoont werden. Nu d'andere die ontloopen conden / croopen weder te gate uut / lancxt waer sy in gheslopen waeren, ende liepen hare varenisse⁹⁷) bootschappen aenden Marc-Grave / die vast besich was met de Houtpoorte te bestormen / sulckx dat hy bycants de selfde verweldicht hadde. Hy en wist wat dencken / ende wat het te segghen was / dat hy van binnen egeene hulpe vernam van de gene die hy wel wiste nu een goede wijle in stadt gheweest te zijn. Maer als hy nu hoorde van haer vlucht / ende dat den meerderen deel doot ende ghevanghen waren / is hy weder nae Wouwe vertrocken / van waer hy ghecomen was / wel toornich ende spijlich zijnde over zijnen aenslach / ende heeft het slot den vyandt in handen ghegeven / als niet anders connende uutrachten.

Dit is gebeurt den vijfden Dcembris metten dagheraet inden jare 1581. Sulcx is gheweest t'eynde vant voornemen vande Marcgrave tegen zijn eygen stadt / nae welcke ghevolcht is die deerlicke verwoestinghe vant

⁹⁵ Beticht (middelned woordenboek)

⁹⁶ Ruwe Jesuïet

⁹⁷ Om hun ervaringen/wedervaren te berichten aan de markgraaf

gheheel Marcgraefschap / die wy nu sien / ende over welcke oock de vyant selve deernisse hebben moet.

29

De Marcgrave is van de Heeren Staten vyant vande lande verclaert / ende alle zijne goederen zijn by haer aengeslagen. T'slot van Wouwe hebben d'onse / nadat het vijf maenden was gheweest in handen van den vyant / gheweldichlick beschoten / ende by verdrach wederomme inghecreghen.

De Fransoysen hebben het slot tot Burchvliet verbrandt / om den Marcgrave spijt te doen. Ende omdat het burghers waren gheweest, die de stadt hadden ghepoocht te verraden / beschuldighen sy alle de werelt⁹⁸) van verraderije. Bedrijven niet alleene vele dertelheits⁹⁹) / maer leven ooc wreedelick ¹⁰⁰) met de burgheren. Sulcx dat meerderen deel der selver / al dat sy hadden verlatende heymelick na Hollant ende Zeelant wech vloten. Al wat dese achter lieten / was goeden buyt voor de Soldaten / dewelcke om gheenderhande moet wille te sparen hebben / oock de huysen van de voortvluchtighe vernielt.

Ende want wy nu ghewach maecken vande verwoestinghe die de stadt overghecomen is / sal ick cortelick verhalen / hoe veel sy verandert is / van die sy was / eer dese oorloghe opstont.

Alle die Dorpen / alle de gehuchten, alle de hoeven / alle die kercken ten platten lande / alle de Cloosters ende gasthuysen / met t'samen de voorsteden die seer groot waren, zijn soo verwoest / dat van eenighe maer de muynen overeynde staen ende van de andere niet eenen steen meer te vinden is. Het bosch van Berghen is door den stormwint

⁹⁸ iedereen

⁹⁹ wellustigheden

¹⁰⁰ Ruw

van den crijch soo omgheworpen / dattet gheen ghedaente meer van een bosch en heeft. De soutketen die op den Noordijck vande haven in grooten ghetalle stonden / hebben die van Zierickzee inde eerste Oorloghe afghebrandt.

30

De Potbackerijen die buyten de Houtpoorte waren / zijn geheel uutgeroeyt / sulcx datmen niet en kan sien waer sy ghestaen hebben: ende daer eertijds gheen Stadt van Nederlandt meer is verciert geweest met boomgaerden / dreven / opgaende boomen / bosschen ende hegghen / een geheele mijle byna int ronde / en vindt men niet eenen eenighen boom meer.

Een mensche grouwelt te verhalen wat verdriet de burgheren vande muytende Soldaten meermaels hebben moeten lijden / ghedwonghen zijnde niet alleene deselfde met menichten in haer huysen te herbergeren maer oock de kost ende alle nootelicheden te verstrecken.

T'is voorwaer een droef ghesichte / als men wel vijf honderd huysen / sonder de kercke van de Minnebroers / ende eenighe Capellen binnen de stadt verwoest siet staen. Welcke ellende vande Fransoysen (die byna t'gheheele jaer van eenentachtich hebben gemuyt) wel zijnen oorspronck heeft: Maer is niet te min eenen goeden langhen tijt daer na / niet alleene vande Engelschen ende Schotten / maer oock selve van onse Nederlanders dapperlick vervolght / die mijns oordeels / gheensins en zijn te verschoonen / dewijle sy teghen haer eyghen Landstaten ende Vaderlandt soo schrickelick ghewoest hebben. Maer om te comen tot hetgene voorgenomen is.

Den vyandt gaet gheluckelick voort in Brabandt ende Vlaenderen. De saken dan dapper verlopen wesende / wert den dijck van ons Noortlant in twee plaetsen doorghesteken / op dat de zee van wedersijden

aen onse haven-dijck spelende / den vyandt benomen soude werden
alle middel om de selfde ons te benemen.

Doch al hoe wel t'voornemen vanden Marcgrave anders ghevallen was
/ dan de vyandt wel hadde gehoopt / nochtans wederkeerende tot
zijne oude ende ghewoonelicke listen ende consten / t'ghene hy niet
en hadde connen volbrenghe door den Marcgrave / soect hy een jaer
ofte twee daerna door den Gouverneur Beerwoudt te volvoeren.

31

Dese was ghecomen inde plaetse van Lagarde, die ten langhen lesten
eens vanden Hertoghe van Alencon met zijne Fransoysen uut Berghen
ghetrocken was / om int Legher ghebruykt te werden / t'welck
gheschiede inde maent Mey van den jare 1582. Want de Staten van
Brabandt / hadden opten 6. Juli des Jaers 1581 den Coninc van Spãgien
om zijner tyrannije ende wreedtheydts wille afghesworen ende
versaect / ende in sijn plaetse tot haren Hertoge aenghenomen /
Fransoys de Valoys / Broeder van den Coninck van Vranckerijck /
Hertoghe van Alenzon.

Ons volck hadde eenen Paulus Boboque Italiaen Gouverneur van
Steenberghen ghevanghen binnen ghebracht. Dese / ghelijck hy eenen
loosen Vos was / hadde eyndelick Beerwout soo verre bekout¹⁰¹ / dat
hy beloofde de Stadt met de schants Valckenburch¹⁰² (want d'ander
schantzen en waren doen noch niet) in handen van den Hertoge van
Parma te stellen. Omme het welcke te volbrenghe / hy gheerne den
Hopman Valckenburch inde stadt soude gekreghe hebben: Doch

¹⁰¹ bepraat

¹⁰² Thans: Waterschans, toen vernoemd naar de bevelvoerend commandant.

hy¹⁰³) roock lonten / (ghelijck men seght) ende Beerwout was by hem / ende meer andere van doen af al verdacht.

Beerwout siende dattet alsoo niet en wilde vallen / soecket door een ander gat / ende wilt dat Valckenburch versterckinghe van krijchsvolck inde Schants sal nemen / dewyle hy door syne verspieders hadde verstaen / dat de vyandt de schants meende / ende dat de besettinghe te swack was om den aeval des vyantds te wederstaen. Maer het is al voor een doofmans deure gheclopt. Beerwout hout hart aen / eñ sent aen Valckenburch den Heere Drossaert Elias de Lion, den Burgmeester Govert Willemssz ende den Predicant Gerardus Pauli / al om hem te doen verstaen tot het innemen vande voorsz versterckinghe. Maer dese selve wel rieckende watter schuyldde / en deden niet dat hy versochte / maer raden den Hopman Valckenburch te blyven by het weygheren. Ondertusschen werdt verscheydentlick (ghelijck ghemeenlick ghebeurt) van Beerwout ende syne handelinghe ghesproken.

32

Den Hopman Valckenburch ende sommighe andere verwittighende Heeren Staten al het ghene datter ommeget. Sulcx dat de Heeren Staten selfs van Beerwouts ghetrouwicheyt beginnen te twijffelen. De Heere van Hemert / Paulus Bax / ende Marcelus Bax ghebroeders / die inde stadt met haer volck laghen / hielden vast een ooge op Beerwout / ende saghen wel toe / dat hy niet tot nadeel van de Stadt uyt en mocht richten.

Hy gheeft aen / door syn verspieders verstaen te hebben / datter een groote menichte van waghens ende karren onderweghen zijn na Antwerpen / om den vyandt (die voor de stadt lagh) alle

¹⁰³ Valckenborch

nootsaeckelickheden toe te voeren / die lichtelick conden afgheslaghen werden / wanneer men op haer eenen uytval dede. Wil daerom de poorten des nachts opghedaen ende volck te peerde ende te voet uutghesonden hebben / om sulcx int werck te stellen. Maer want hy dat scheen te doen om het krijchsvolck uut de stadt te locken / ende oft haer den vyandt uyt den mont te jaghen om verslaghen te worden: ofte om de stadt van haer volck te ontblooten / ende den vyandt over te leveren.

De Ritmeesters ende Hoplieden en verstaen niet dat sulcx gheschieden sal: Verclarende datse ghesonden zijn van de Heeren Staten om de stadt te bewaren / ende niet om de waghens ende karren af te slaen, die den vyandt eenighen toevoer deden. En oft misschien dat op ander tijden wel mochte geraden schijnen / dat nochtans voor desen tijdt de gheleghentheyte van saken sulcx niet en conde toelaten. Mits het in gheene reden ter wereldt bestont / dat men de Stadt soude gaen wagen daer den vyant so naby was met alle sijn macht / om een onseker hope van een luttel buyts. Maer als der Staten eyndelick ten vollen waren bericht van syne trouweloosheyte, werdt hy ontboden na Hollant. Hier hout hy den wolf by d'ooren¹⁰⁴).

33

Ende zijn herte in groote twijffel staende wat hy doen soude wort nu hier / nu daer / op dit ende op dat ghedreven. Hy siet / dat alle zijne vonden¹⁰⁵) niet en helpen / om de Stadt aen den Hertoge van Parma te brengen / ende dat zijnen bedeckten ende loosen handel oock de Heeren Staten selve bekent is. Indien hy na Hollant gaet / hy sorgt dat het op zijnen hals mocht aen komen. Gaet hy niet so maect hy hemselvẽ schuldich.

¹⁰⁴ Hier zit hij in een lastig parket (spreekwoorden.nl).

¹⁰⁵ Bedenksels, slimmigheden.

Daerom is zijn voornemen na den vyandt over te loopen. Maer om die vander Stadt te bedriegen / wert de schuyt gehuyrt / ende hy wil / so het schijnt / alleene met eenen knecht omtrent den avont naer Hollandt varen.

Soo hy nu ghecomen was aent Toolsche gadt / belast hy den Schipper de Schelde op naer Antwerpen zijnen streeck wederom te rugghe te nemen / want hy wat te doen hadde in de vlote / die teghen den vyandt op die Scheldt de wacht hielt.

De schipper is gheoorsaem. Gekomen zijnde ontrent den Doel wilt hy / dat den schipper sal aenlegghen. Dese zijne onschult doende / omdat den vyant den Doel in hadde, dreychde hem metter doot / indien hy voordr weygeringhe maeckte.

Ende dit is den uytganck van Beerwouts verraderie. Maer inplaetse vande straffe / die hy door desen middel heeft schijnen te ontkomen / is hem nu ongetwijffelt, te bevinden metter daet / hoe waer het sy / dat men ghemeynlick seght: Verraderijen zijn den grooten Heeren wel liefgetal¹⁰⁶) ende aengenaem / maer sy haten als slanghen alle Verraders.

Weynich tijds daerna wert Antwerpen aenden vyant overgegeven. De Heeren Staten vande vereenichde Nederlanden soecken onderstandt aen hare Majesteyt van Enghelandt ende overcomen met haer op sekere voorwaerden ende bespreken. Hare Majesteyt seynt met den beloofden onderstandt in Nederlandt den Heere Robert Dudleij / Grave van Leycester. De Staten maken denselfden Gouverneur ende Opperste Velt-Heere vande vereenichde Nederlanden.

34

¹⁰⁶ Welgevallig.

Alsoo de Heere van Markette was overleden, die onlanx geleden uut Vlaenderen was gecomen / ende int belech van Ypre den uutersten hongher gheleden hadde / ende die inde plaetse van Beerwout by de Heeren Staten was ghestelt geweest / wert de Stadt van Berghen inden jare 1586 bevolen den Heere Philips Sydney / eenen Enghelschen Ridder / sone vanden Viceroy van Ierlandt / een seer gheleerd man. Desen was mede Gouverneur van Vlissinghen / ende Generael van alle het Zeeusche Crijchsvolck. Is ghestorven tot Arnhem van de wonde die hy mannelijck vechtende int belech voor Zutphen ghecreghen hadde / met grooter droefheydt van allen.

Van die tijdt af is de Stadt met Enghelschen beset geweest onder t'ghebiet niet te min blijvende van de Heeren Staten. Onder dese schijnt de Stadt nu een weynich haren adem te scheppen / nae soo vele bangicheden die sy soo vele jaren heeft uutghestaen. Emmers en trecter niemandt meer de huysen om verre: ja vele de by nae te neder lagen / werden wat versiē¹⁰⁷).

Na dat geheel Brabandt / Berghen opten Zoom alleen uutghenomen / was t'onderghebracht / ons Chrijchs-volck heeft verscheyden tochten in het Landt ghedaen / sonderlinghe¹⁰⁸) op de tijdt als die Prince van Parma / alle zijn macht tot Duynkercke by een versamelt hadde / om te verwachten de Spaensche vlote / ooc selve toegerust hebbende een seer groote vlote van smalle Schepen.

Want de Coninck van Spangien hadde in Portugael (daer uut hy onlanx den Coninck Don Anthonio verdreven hadde) van alle canten doen by een komen een geweldighe Schips-armade / desgelijcks niet en is ghesien. Hadde daerom den Prince van Parma bevolen sich

¹⁰⁷ Immers, niemant trekt mee de huizen omver; zelfs worden vele die bij na in elkaar lagen, weer opgeknapt.

¹⁰⁸ In het bijzonder, speviaal.

ghereet te houden tot Duynkercke met zijne cleene Schepen ende sich te voegē by de Spaensche vlote, die geheel uut groote Schepen bestondt.

35

Want hy hadde in den sin (eenmael gelijk hy int leste placcaet van het Jubele seght) alle ketterien ende alle Duyvels dienaers ten gronde toe ende metten wortel uut te roeyen ende in sonderheyt Enghelandt dat veele bloedts der H. Martelaren hadde uutgestort / ende den planthof was van alle verderffelijcke Secten. Waer toe hy sich merckelijck beweeght vant door de gehoorsaemheydt die hy den Roomschen Stoel schuldich was / mitsgaders den yver met welcken hy als een voorvechter ende ernstich voorstander der Religie sonderlinghe ghedreven werdt.

Ende voorwaer dese toerustinghe is soodanich geweest dat onsen Oceaan noyt dergelicke hier bevooren en heeft gesien.

Van dese Vlote meught ghy lesen / het boecxken dat by eenen Eysingher Austriatus uitgegeven ende te Ceulen ghedruckt is / indien ghy t'volle bescheydt daer van begeert te weten. T'is deselve Eysinger die ons de Nederlandtschen Leeuw heeft bestaen te tooghen. Dit sal ick alleenelijck hier by doen / dat de Catholijcken (soo men die noemt) soo een vaste hope van diese Vloete hadden opgenomen, dat het onsen Eysingher int eynde zijns boecxkens ghelijck tot besluyt van t'selfde / dese twee veerskens heeft belieft int Latijn te stellen.

Ad Anglam (secht hy) et eius Asseclas.

Tu quae Romanas voluisti spernere Leges,

Hispano disces subdere colla Iugo.

Dat is te segghen /

*Aen de Enghelsche / ende Haers aenhanghers.
Ghy die verwerpt de goede Wet van Roomen,
Leert wat het is te daghen Spaensche Toomen.*

Maer eylacen¹⁰⁹) de goede Man was een weynich te vroech op met zijn veerskens / ende riep mosselen eer sy aen Landt waeren¹¹⁰). Want inde eerste ontmoetinghe van de Spaensche ende Engelsche Vlote niet verre van Ediston een Stadt van Enghelandt ¹¹¹)/ werdt Don Petro de Valdes Admirael van Andalosien genomen met zijn Galeon t'welck 304 soldaten / 118 bootsgesellen ende 50 metalen stucken voerde. Ende op de selfde tijdt zijn verlooren vier Galeyen / met noch een ander gheweldich groot schip / dat de Engelschen verbrant hebben.

36

Dese vlote voor de welcke de geheele wereldt beefde / op de Ree voor Calis¹¹²) gekomen zijnde / en op ancker liggende zijnde Engelschē voor de tweede reyse met eenen voorwint / ende voorgetije wederom aengevallen / hebbende toegerust vier brandschepen / die sy al brandede / mits de goede gelegentheydt van windt ende ghetijde / onder haer hebben laten loopen. De Spangiaerts om den brandt te ontgaen / houwen haer kabels af / ende loopen weder in Zee / alsoo nochtans datse voor een tweede begin van hare victorie een gheweldich schip of twee den Engelschen te buyte hebben moeten achter laten.

¹⁰⁹ Helaas

¹¹⁰ Hij sprak voor zijn beurt.

¹¹¹ Edystone Cornwall. Ligt aan het Kanaal van Bristol. In feite vond de eerste strijd plaats bij Dodman Point, een plek op dezelfde hoogte aan de zuidzijde van het schiereiland Cornwall. Voor een zeer gedetailleerde beschrijving van de gebeurtenissen met de (eerste) Armada zie [Wikipedia, Spaanse Armada](#)

¹¹² Calais

Die noch hier mede niet tevreden zijnde / den vluchtenden Spaengiaert hebben mannelijck gevolght ende sonder ophouden met schieten soo ghegroet datter vele van hare Schepen zijn versoncken / ende een goet deel genomē / daer van ooc verscheyden boecxkens in druck zijn uitgegā.

De Prince van Parma en heeft mede dese niet connen helpen. Want die van Hollandt ende Zeelant haddent gat van Duynkercke soo vernaghelt / dat hy niet en heeft derven bestaen sich in zee te begheven / hoe stercken vlote hy oock hebben mochte. Terwile hy eenighe weken tot Duynkercken de wedercomste van zijn Spaensche vlote tevergheefs licht en verwacht (vande welcke t'overblijfsel niet meer t'hoofd naer Enghelandt ofte Nederlandt / maer t'eenemaal naer Spangien hadde) werden daghelijcx de clachten by die van Brabandt aen hem aldaer ghedaen.

Sy riepen / dat / Daer alle de steden van Brabandt onder de gehoorsaemheydt vanden Coninck waren ghebracht / Berghen opten Zoom alleene overschoot / eenen rechtsinnigen roof-nest / ende schuylhoec van een deel straetschenders dat van hier alle daghe menichte van Ruyteren ende knechten uitgesonden werden / om de arme Coopliden te vangen ende te spannen / die alle nootelijcke dinghen haeren steden aenbrachten / dat t'selfde ongheluck haeren burgheren ende huyslieden stedes overquam, die door groote rantsoenen uitgemergelt werden / boven alle het verdriet dat sulcke gevanckenissen andersins medebrenghen.

37

Dat het noch eenichsins te verdragen ware / indien men binnen die steden selve voor dese mocht gherust ende seker woonen / maer dat

Beringhen in den Lande van Luyck / Vilvoorden ende Geldernaken¹¹³) in Brabandt wel anders konden ghetuyghen / door dien sy waren inghenomen gheweest ende gheplundert.

Dat alle Dorpen ende gehuchten door die stadt onder Contributie werden ghebracht tot grooten voordeele van de Rebellen. Indien eenighe de contributien ende brandtschat weygerden te betalen daer op sy gestelt werden / dat derselver Dorpen verbrant / de beesten genomen / de hoeven berooft / ende d'inwoonders ghevanckelick werden gevoert.

Dat sy in bosschen ende hegghen verborghen laghen / meer met listen dan met openbaer geweldt hare saken verrichtende. Ist dat yemandt sich tegen haer stellen wil / dat de vyandt te soecken ende niet te vinden is.

Indien hy zijnen victorieusen leger / die soo vele steden overwonnen ende veroverd hadde / voor Bergen nu brachte / dat alle de vreucht die de vyandt uut het vertrec van de Spaësche Vlote vercreghen hadde / wel haest in droefheydt soude veranderen. Ja, wanneer Bergen gewonnen ware / dat alsdan den wech soude zijn gebaent om de zeeusche Eylandt / het eene voor / ende het ander naer te bekommen. Emmers soude Berghen ende het Eylandt vander Tholen t'samen kunnen - inghenomen worden.

Dit waren vast¹¹⁴) die redenen die men van allen kanten uut Brabandt vernam. Onghetwijffelt verdroot hem het vluchten van de Spaensche Vloete / ende dat hy Enghelandt missen moeste / het welcke hy nu al in ghenomen ende in zijnen gheest veroverd hadde / ghelijck ghenoechsaem heeft ghebleken uut alle de ghereetschap die hy met hem nae Duynkercke genomen hadde / meer dienende om

¹¹³ Geldenaken; 25 km Z.O van Leuven.

¹¹⁴ (stee)vast

triumphantelick in Engelandt ingehaelt te worden dan om sulcken Conincrijk met gewapender ende geweldigher handt in te nemen.

38

Hy en stondt oock in Spaengien soo wel te hove niet¹¹⁵) / om dieswille dat by de Vlote van Spangien in haren noodt niet en waste hulpe ghekommen. Om dan eenichsins dese schandtvlecke uut te wisschen / heeft hy voorghenomen / Berghen opten zoom onder zijn ghewelt te brenghen.

Van desen tijdt af zijnder verscheyden gheruchten ghelooopen / niet alleene in Nederlandt, maer oock in Engelandt selve. Ghelijck dan hare Majesteyt de Heeren Staten hier van heeft verwitticht door haere brieven geschreven in haer Hof van Groenwits¹¹⁶) den 27 Augusti 1588.

Int begin van September. Als nu alle hope uut was vande wedercomste van de Spaensche Vlote / ende den Hertoge van Parma zijn Leger uut Vlaenderen na Brabant brachte / soo hielt alleman voor seker / dat het op Berghen ghemunt was.

Eenighe Ruyters van de Baxen uutgesonden zijnde om tijdinge te vernemen / brachten met haer twee ghevangenen / uut de welke men sekerlijck vernam / datter niet sekerder en was / dan dat wy souden belegert werden. Den eenen gevanghen was een Edelman vant gheschut: Den anderen was een Ammonitie-meester.

Als d'onse haer eerst by t'slot van Eeckeren aengrepen / ende waer sy henen wilden / vraegden / gaven voor antwoorde / dat sy nae s'Conincx Leger trocken / welck voor Bergen lach. Inde Stadt gebracht zijnde / versekerden sy dat alle dingen veerdich waren om ons te

¹¹⁵ Aan het Spaanse hof had hij (na Calais) geen goede reputatie.

¹¹⁶ Greenwich

belegeren. Ja dat het Leger op de tocht was / ende dat sy eer sy
gevanghen waren niet anders en wisten / oft en was al voor de stadt /
sulcx datse grootelicx verwonderden / nu anders siende. Ende sy
seyden oock / dat het Leger sterck was ses ende dertich duysent
mannen / soo te peerde als te voete.

39

Den negensten der selver Maent is de Baender-heer Willughby
Generael van weghen haere Majesteyt over de Engelschen te Bergen
aen gekomen. Dese hadde Sr. Willem Drurij Ridder / Gouverneur
vande stadt ghemaect.

S'daechs daeraen heeft men ghemonstert. Daer waren in alles twaelf
Vendelen voetvolcx / daer van de neghen in de stadt / ende d'ander
drye op de schantsen laghen. Hier en boven hadden wy noch vier
vanen Ruyters. Vande twee Nederlantsche waren Ritmeesters Pauwels
ende Marcelis Bacx ghebroeders: Over d'ander twee Engelschen waren
Parker ende Poulij. Want Poulij een Enghelsch Edelman leyde de vane
vanden Heere Willugby.

Uut Hollande is een groote menichte van Buscruyt aenghecommen.
De Schantsen daervan wy spreken / liggen op de Haven. Want mits de
Haven te lanck is om ghevoegelic uut de stadt beschermt te worden,
zijnder verscheyden forten gemaect om die te bevrijden¹¹⁷). Want de
mond van de Haven is vijf duysent drye hondert ende vijf en twintich
voeten van de stadt. Van S. Jacobs Poorte loopt eerst Noortwaers
vijfhonderdt ende vijfendertich voeten / ende van daer Westwaerts
inde Schelde. In dese cromte is het eerste Fort / t'welck men het

¹¹⁷ Merk op dat van die tijd de (uitgebreide) versterking van de haveningang
dateert.

cleyne Schantsken ¹¹⁸) heet / om dat het minste van allen is. De ander Schantsen licht maer een duysent drye hondert ende twintich voeten van het uuterste Hooft / ende is ghenaemt Valckenburch / nae den Hopman die eerst daerop gheleghen heeft¹¹⁹). Hier vaert men over naer de Noordt-schants, die van de Hout-poorte licht twee duysent neghen hondert ende vijf ende ses tich voeten¹²⁰).

Int Suydt-landt aen Valckenburch licht de nieuwe Schans / afgescheyden van Valckenburch voorsz alleen door de gracht ende is achter open¹²¹). T'water van de gracht wert door een ziel¹²²) in de Haven afgelaten ofte opgehouden naer datment begheert. Vande nieuwe Schants af heeft men een gracht naer de stadt toe begonnen te graven, die men ghemeenlijck de nieuwe Haven naemt¹²³. Teghen over het cleyn schantsken is den Noordtlandtschen Dijck doorgesteken / op dat den vyandt geenen toeganck van t'vastelandt naer de Noortschants hebben en soude.

40

Maer Willugby reyst naer Hollandt / om by de Heeren Staten te versorgen t'ghene noodich was om de stadt tegen den vyandt te houden. Doch eer hy vertrock / hadde hy met de Magistraet gesproken ende te weghe ghebracht / dat der stadt in acht wijcken soude gedeelt

¹¹⁸ Zie voor een nader overzicht van de versterkingen W van Ham, *Merck toch hoe Sterck*, ([studies 4](#)) afb 17 en 18.

¹¹⁹ Thans Waterschans.

¹²⁰ Deze schans lag tegenover de Waterschans aan de andere zijde van de vaargeul, maar is door zeegang als snel verloren gegaan.

¹²¹ In/voor 1622 zijn beide schansen Valckenburch en de 'neiwue schans' samengevoegd tot Suydtschans, de huidige Waterschans.

¹²² Sluisdeur.

¹²³ Noemt.

werden / over welcke elck eenen Schepen het segghen hebben soude / op dat de burgers wercken souden / daer de stadt ten swacksten was. De Burghemeesters van desen jare waren Francoys Manteau ende Peter Suydtlandts: De Schepen Willem Franssz / oudtburgemeester / Cornelis Janssz / Cornelis Denijssz / Marcus Martenssz / Adriaen Janssz / Jan de Clerc en Cornelis van Heusden: De Rentmeesters Marinus Claessz Oudt-burghemeester ende Out-wethouder / ende Niclaes van Ranst als die Schepen en uut oorsaken van gewichte niet en mochten by de werclieden zijn / Soo waren daer eenighe voornaemste burgeren uut elcken wijck verordent / die hare plaetse soudẽ gade slaen.

Den 4. dach na de comste van Willugby hebben de burgeren begonnen aen S. Jacobs poorte / langst welck men nae t'hoofd gaet / een nieuw werck / makende een borstweere op den Dijck die vande voorsz poorte naer de nieuwe Haven loopt.

Lancx de doornen hegghe / die van de poeyertoorn¹²⁴) naer de Boschpoorte gheplant is / zijn mede Borstweerẽ in maniere van loopgraven opgeworpẽ: Voorts wrocht men daghelijcx / op veel plaetsen seer neerstelijck.

Op den wech van Wouwe werden eenige Ruyteren des vyants ghesien. De toorn-wachter haer ontdeckt hebbende steckt het trompet ende slaet met de clocke alarm. Sr. Willem Drurij / Gouverneur vande stadt / valt uut met een deel volcx. De vyandt neemt zijnen wijck.

41

Meest alle de Ruyters ende knechten die in die stadt waren volgen den Gouverneur na. Welcke met die weynige Ruyters die eerst met hem waren utghegaen den vyandt vervolghde tot Wouwe toe / d'ander Ruyters ende Knecht bleven Halte houden / recht int beginsel vande

¹²⁴ Kruittoren; de St Jacobspoort-toren werd voor kruitopslag gebruikt.

Woutsche heyde tuschen de Berghsche Duynen¹²⁵) / die op de lincker handt liggen / soo men nae Wouwe gaet / ende de Duynen van Anxtermeer¹²⁶) die op de rechter handt zijn.

Ondertusschen komt den Gouverneur wederom / eenen van zijn Ruyters ende twee peerden verlooren hebbende. Want hy was gheweest tot aent kerchhof van Wouwe / waer dat lach een groote menichte van de vyandt ende hadde met haer geschermutseert. Vele mispresen dese daet vande Gouverneur / omdat hy scheen sichselven ende de stadt in merckelijck gevaer ghestelt te hebben / door dien al te grooten lust die hy tot vechten hadde. Want de vyant was hem veel te sterc: Ende hy was al te verre uut ghereden om weder die stadt te winnen indien de vyandt hem aenghevallen hadde.

Van desen uutval wedergekeert zijnde / heeft hy de brugge aen het bolwerck van de *helstede* ¹²⁷) doen afbreken. Want d'aennemers vant werck / hadden een brugghe over de vest gheslaghen, om spijsse uut Variboogaertsberch te halen / tot volmakinge vanden wercke.

Cornelis Jansz / Schepen van der stadt wert van de Magistraet naer Zeelandt ghesonden / om aende Heeren Staten te vertooghen / alsoo de vyandt dreyght de stadt te belegeren / ende tot dien eynde tot Wouwe gekomen is met zijn legher / ende de stadt seer weynich is voorsien van allerhande noottelicheden tot het uutstandt vande belegeringe / dat daerom de Magistraet van Bergen hare E.E. dienstlick was biddende ende versoeckende / ten eynde het deselfde believen wilde hare bontghenooten ende gebuyren in desen nootd de handt te

¹²⁵ Het huidige Ruitershove, Zanderijen en de Heide.

¹²⁶ Net huidige gebied Zoomland, waarin (o.m.) het 'Anxtermeer' ligt. Het Hengstmeer is een verbastering van deze naam.

¹²⁷ Het gebied westelijk van het latere groot Arsenaal, waar La Gardens ravelijn of Coolhoff werd aangelegd.

bieden ende by te staen. Dat het een gemeene sake sy ¹²⁸) / ende indien Berghen komt t'onder te gaen dat d'Eylanden van Zeelandt niet en zullen sonder noodt zijn. S'daeghs daernae die was den XIII is uut Zeelandt aengekomen een schip geladen met deylen ende sperren.

42

Ende want ghedyurende de belegeringe op verscheyden tijden ons in aller neersticheydt van de Staten van Hollant Zeelant ende van der stede Dordrecht zijn toegesondē alle dingen die noodich zijn in belegerde steden / sal ick eenmael hier segghen / dat de stadt genoechaem is versien gheweest van Koorn / Boter / Kaes / Sout / Harinck / Aberdaen¹²⁹) / Haver / hoy / stroy / Buscruyt / Delen / sperren/ barkoenen ¹³⁰) / naghels / Loodt / Koghels / Lonten / spijs¹³¹) / rijs om schantskorven te maken / schuppen / spaden / hauweelen / manden / kruywagens, etc. Die van Zeelandt hebben oeck ghesonden vijf Portugaelsche Slangen ¹³²) / schietende koghels van sestien pondt. Het waren vande ghene die Pieter Verdoes Viceadmirael van Hollant Don Diego Piemontel ontnomen hadde / also hy zijn Galeoen by Blanckenberch in ghecreghen ende tot Vlissinghen aen ghebracht hadde.

Het peerdtvolck vande vyant sich weder vertoonende opden wech van Wouwe is lichtelijck van d'onse te rugghe ghedreven / midts sy soo heel vele niet en waren.

¹²⁸ Het behouyd van Bergen op Zoom is een gezamenlijk belang.

¹²⁹ Labberdaan; (inge)zoute(n) vis.

¹³⁰ Barcoen; rondhouten; werden aangepunt en als spiesen in de grond gezet tegen stormlopen en cavalerie.

¹³¹ Mogelijk zijn hoer voedingsmiddelen bedoeld, maar gezien de plaats in de opsomming kan het ook om kanonspijs gaan; dit laatste is een bronslegering waarmee voormonden gegoten kunne worden. (Landolt, p77)

¹³² Portugaelse slangen of Kolvrijnen; een kanon van klein kaliber.

Ontrent desen tijdt werden heel vele vieren gesien tusschen Roosendael ende Calmthoudt. Dese zijn ghemaect geweest van degene die van Calmthoudt nae Steenbergren trocken / om daer haer macht by een te versamelen / ende dan eenen aenval opt landt vander Tholen te doen ghelijck daer nae is gebleken.

Want s' nachts voor den XVII Septembris is de vyant in grooten ghetalle / onder t' beleydt van de Heere van Montigni / lancx den Mattenberschendijck ghekomen aen Eendrecht / van voornemen wesende t' Eylant in te nemen. Den geheelen Thoolschen Dijck / sonderlinge daer men als het water leech ¹³³) is / door de riviere gaen kan / is met een eenparige borstweere bevrijdt / ende daer het van nooden is / zijn schantsen opgeworpen ende die met soldaten beset. De Grave van Solms was Gouverneur van het Eylant.

43

Daer de vyant meende over te komen / is een passelijc voorlant / ende daer zijn ooc drye schantskens aende Thoolsche syde / daer van het eene Suydtwaerts naer Tholen ghelegghen / Bootshooft¹³⁴) gheenaemt wert. Het middelste heet Papenmuts / om dat het vier hoecken heeft. Het derde t'welck na het Noorden streckt / is gheenaemt het nieuwe Veer.

Ende alsoo het leech water was¹³⁵) / begaven sich eenige vendels van den vyandt te water / ende sochten over te comen aende Papenmutse. Doch het water en was noch soo leeghe niet ghevallen als sy wel ghemeent hadden: Ende de vloedt was haer mede te sterck. Velen **dan spoelden** de voeten van onder uut ende verdroncken / vele werden van d' onse met handt geschut in die Riviere doot geschoten.

¹³³ Het water is 'leeg', laag, ofwel eb.

¹³⁴ Vaker leest men de term 'Botshoofd'.

¹³⁵ Omdat het eb was

Sommige waren al over eñ lagen onder de kant van de Riviere bedeckt teghen het schieten van de onse / wenckende ende roepende aen haer spits-broeders dat sy aenvallen soudē. Maer soo al haer wencken ende roepen tevergeefs was / midts d'ander vast op het vluchten waren / zijn sy ghenootsaect gheweest weder het water te kiesē / ende haerselven te verdrincken.

Soo die in de riviere waren / seer arbeyden om over te komen / terwijl stonden d'andere op den dijck vande Brabantsche syde / ende gaven gewellich vier op die van den Eylande. Doch daer en is niet meer dan een van de onsen doot gebleven, die een ghemeen soldaet was onder Berchem: Maer de vyandt heeft er over de twee hondert gelaten.

Als de vyandt eerst zijnen aenval dede / en warender nauwelijcx veertich van de onse om weere te bieden. Maer stracx quam haer by in aller haeste / den Hopman Lagro uut de stadt van der Tholen / met sijn vendel. Al wast dat die van den Eylande den vyandt gheluckelijck hadden afgheslaghen / soo en waren sy nochtans sonder sorghe niet / wetende dat hy dese proeve niet lichtveerdelijc en hadde aengegrepen / maer van meyninghe zijnde / het Eylandt vander Tholen te overrompelen / om alsoo die van Berghen / jae gantsch Zeelandt te quellen:

44

Sy houden voor seker dat hyt haest hervatten sal / ende misschien den aenstaenden nacht om door eenigen middel te volvoeren / hetgene hy nu niet en hadde konnen doen. Eñ want sy sien dat sy te swack zijn / om alle plaetsen met genoechaem volc te voorsien / versoecken sy aen die van Berghen / datmen haer Adriaen Willemsz ende Joos Brissaulx / met drye hondert mannen / die sy onder haer hadden / seyndē wille.

Dese Adriaen Willemsz was in den eersten zeeuschen krijgh /
Admirael van Ziericzee geweest ende was nu overste Lieutenant van
den Graef van Solms over al t'Zeeusche krijchs-volck.

Brissaulx was de Sone van Jacob Brissaulx / een vroom Godsalich man
die meermaels Burghermeester van Brugge is gheweest. Hadde mede
geweest int belech van Sluys / ende sich aldaer wel gequeten ghelijck
alle d'andere / hoewel de stadt ten laetsten in handen van den vyandt
gekomen ist.

Dese beyden waren ons van des heeren Staten van Zeelandt toe
gesonden tot onderstandt soo haest als men verstont dat de vyant het
hoofd na Bergen hadde.

Den negentienden Septembris quam den Drossaert weder van
Amsterdam / daer hy ghecocht hadde een groote menichte van Delen
ende Capravens¹³⁶) ende ander gereetschap ten behoeve van de
fortificatie noodich. Want boven dat hy Drossaert vander stadt is
(t'welck naest den Marcgrave den hooghsten staet in Berghen is) is
hem mede de fortificatie vande Stadt ende forten vertrouwt. Synen
naem is Elias de Lion / eñ is deselfste daer van wy boven hebben
gesproken int innemē vant slot van Wouwe. Syn Vader is den hooch
geleerden Heere ende Doctor Albrecht de Lion / die binnen Leuven
XXIII Jaren lanck is geweest den ersten Professeur inde Rechten / ende
teghenwoordich Cancelier van Gelderlandt ende eerste Raets-Heere
van de Heeren Staten der vereenichder Nederlanden.

Dien nacht welck den XX Septemb. is ghevolght / quam den vyant
opden Raberch, doch ontrent den middach keerde weder nae Wouwe.

45

¹³⁶ Dakspanten, dus balken

Van weersyden en isser niet met allen gheschiet want het regende den geheelen nacht ende den voormiddach tot des vyandts vertreck toe. De Magistraet veerdicht eenighe Ghesanten af naer Hollandt ende Seelandt / om den Heeren Staten den standt der Stadt te openen¹³⁷⁾ en om met eenen hulpe te versoeckē. Conelis Janssz Schepen der stad / reysede na Zeelandt / ende Adriaen Willemsz stadts Secretaris na Hollant.

Den XXII der selver [maent] voor den dagheraet / isser gheweest eenen heeten alarm / de trompetten staken / de trommelen sloeghen / ende de groote klokke ghinck over het eene boordt¹³⁸⁾. Want de Gouverneur hadde by een doen kommen eenigen hoop soldaeten / om in den mergen stont de wachten te verstercken / mits de vyandt ghemeenlijck pleecht zijn aenslagen op eenighe plaetsen ontrent die tijt aen te grijpen / als wanneer die wachten vervaect¹³⁹⁾ ende dickmael minst op haer hoede is. Dit en hadde hy de Ruyteren niet verwitticht / welcke op de marct haere corps de garde hadde. Dese soo sy lancx de straten door de stad rijden / comen by gevalle onder dese soldaten: vragende wie sy waren? Watse begeerden / maer want eenen sekeren soldaet uut ten hoop haer eenighe onwetende en onbeleefde antwoorde gaf / keerden weder tot hare Officiers / verhalende wat hun wedervaren was. Dese niet wetende watter omginc / ende meende datter wan-raet¹⁴⁰⁾ was, deden stracx alarm steken.

De Gouverneur heeft dit seer qualijck ghenomen ende heeft sich hier over by de Ritmeesters beclaeght vant onghelijck dat hem hier in was

¹³⁷ De situatie waarin de stad verkeert, toe te lichten.

¹³⁸ Ging 'over boord', ofwel bewoog tot buiten de torenrand.

¹³⁹ Slaperig

¹⁴⁰ Onraad

ghedaen / want dat dese soldaten waren vergadert door zijnen last¹⁴¹). De Ritmeesters, antwoorden hem / dat sy niet en hadden gheweten sulcx door zijn bevel geschiet te wesen / ende datmen t'haer hadde behooren aen te segghen / mits de tegenwoordighe ghestaltenisse der stadt. Daer om wierter by uitroep verboden / dat niemamt meer sonder last van de Gouverneur en soude bestaen eenighen alarm te maken.

46

S'daeghs daer aen is de begagie vanden Oversten Firmijn vande soldaten geplundert. Dese hadde geweest Gouverneur van t'slot te Wouwe. Doch want seker verschil geresen was tusschen hem ende eenen Marchât die mede opt slot lach / was hy ghereyst naer Hollant / om over den voorsz. Marchant by de Heeren Staten te claghen / ende hem te doen casseren¹⁴²) / versorghende met eenen t'ghene van nooden was tot bewaringe van de sterckte. De Staten hadden hem behandicht eene goede menichte van Musketloon / Koghels tot falconetten / Lonten ende enighe tonnen Buspoeyer.

Maer eer Firmijn uut Hollant was wedergekeert / hadde Marchant alle die't met Firmijn hielden ten slote afgjaecht¹⁴³) / ende was heymelijck metten vyant verdragen. Weynigh tijts daerna / te wetē den XVII Januarij 1587 den vyant het slot overghevende voor XX duysent croonen nam zijn vertreck naer Vranckrijck.

Dit goet hadde Firmijn tot dier ure bewaert. Maer soo hy meende te verreysen / mits hy afghedanct was / ende dese dinghen t'schepe gedaen hadde / de soldaten dit riechende (ghelijck sy in sulcke saken vry wat scherp van reucke zijn) ende eenen goeden voet gevonden

¹⁴¹ Omdat deze soldaten in zijn opdracht patrouilleerden.

¹⁴² Afdanken

¹⁴³ Van het slot Wouw af gejaagd

hebbende om haer t'ontschuldighen / dewijle het teghen alle Crijchsrechten was sulc goet uut belegerde steden te vervoeren hebben alle dien vooraet ten krijghe behoorende / ende met eenen alle zijnen huysraet buyt ghemaect. Doch hebben moeten het kostelijcste wederkeeren.

S'daegs daeraen t'welc den 23 Septembris was / wert de vyant op den wech van Wouwe gesien / recht op de stadt houdende. Ons Peertvolck ende voet-volck vallen op hem uut. Dan soo hy quam aende Berghsche Duynen, sloech ter rechter syden in ende trock lancx den santwech na den Rijsselberch ende de Noortgeest / al waer hy hem oock legherde.

47

Alsoo t'water van de vaert / die sommige t'onrechte in haere Lantkaerten de Riviere-zoom heeten / door de sluysen aen de Bagijnepoorte ende Steenberghe poorte wert opgehouden / staen alle de weyen / die tusschen de Woutsche ende Bagijnepoorte ligghen / onder water / soo datmen vande voorsz Woutsche Poorte int Noorden niet komen en kan. De onse dan / keerden wederomme ter stadt in / ende zijn door de Steenberghe Poorte uitgevallen / met ontwonden ende vliegende vendelen, den vyant tot vechten lockende / die hem binnen zijn Legher hielt.

Des anderen daegs heeft hy oock zijn Leger geslaghen int Suyden / twelck hy van S. Gertruyts-berch heeft uutgestrect tot aen den Bal toe / daer in begrijpende Burchvliet / den Suytgheet den Raberch / ende een deel vant Bergsche Bosch / dat int Oosten vander stadt leyt.

Den Raberch wert alsoo ghenaemt / na t'Rat daermede men raebraeckt, ofte daer op de doode lichamen vande onthalsden gelecht werde. Want op desen Berch pleecht men justitie te doen. De vyant heeft de Galghe die daer op stont / een dach ofte twee na zijn komste

/ afgehouden ende verbrant. Desen Berch leyt int Suyden van der stadt / recht so men na Antwerpen gaet.

S. Gertruyt / wert van de supersticieuse menschen¹⁴⁴) gedient tegen de ratten ende muysen. Sy pleeght voortijden¹⁴⁵) te wesen Patronesse vander stat ende men seght datse Vrouwe vant lant van Berghen geweest is. Het Capelleken dan van S. Geertruyt dat eertijts op desen Berch stont / heeft hem den naem gegeven / hy licht recht aent verdroncken Suytlant.

Den Bal is een deel vant ackerlant / dat tusschen t'bosch ende de stadt licht ende t'beginsel van t'vlacke velt t'welck eensdeels nae t'Oosten / eensdeels naer de Woutsche Poorte sich uutstreckt.

Den Suytgeest is een gehuchte: ende Burchvliet een Dorp geweest / daer t'slot was / dat van de Fransoysen / als vooren geseyt is / verbrant wert.

48

Het slot van Halteren t'welck naer het Dorp / daer t'geleghen is / soo genaemt wert / hadden die van der Tholen met ontrent dertich Mannen beset. Niet dat sy meenden, dat het selfde den vyant soude kunnen weder staen / maer om dat het dien van den Eylande een schiltwachte wesen / ende haer vande komste des vyants waerschouwen mochte. De vyant dreygende t'slot met ghewelt te willen innemen / hebbent de soldaten overghegeven behoudens lijf ende goet.

Uut den Reyghers-toorn zijn dien dach twee te peerde zijnde / met een grof stuck geschoten. Men heeft daerna verstaen dat den eenen een

¹⁴⁴ Bijgelovige mensen, bedoeld zijn katholieken

¹⁴⁵ Van ouds

man van name was / ende dat hy te Antwerpen soude begraven zijn wel met acht hondert tortsen.

Des nachts en liet men gheene clocken de heele nacht over slaen / opdat sy den vyant niet en souden dienen tot teenighe hare aenslagen. Ontrent desen tijt hebben wy seer vele volcx van allen kanten gekregen. De Heerē Staten / alhoewel het Eylant vander Tholen mede moest voorsien zijn / hebben ons een groote menichte van Nederlāders ende Schotten toegesonden. Die van Vlissinghen / van den Briel ende van Oostende / hebben ons een goet deel uitgelesen volck ter hant gedaen. Daer zijn oock gekomen onder t'beleyt van eē Engelsch Capiteyn / genaemt Capiteyn Boc ontrent tachtich mannen / van Geertruyden-berghe / die der Heeren Staten gebiet verworpen ende haer onder die Enghelschen begeven hadden. Boven alle dese zijnder noch ses Vendelen uut Engeland den eersten Novembris gearriveert. Sulcx dat het getal vande inliggende soldaten, die int eerste van het belech niet meer dan vijftien hondert en waren ghemonstert / soo te peerde als te voete / voor het vertreck vande vyant was geworden tot vijfduysent.

Maer soo nu de Ritmeesters saghen dat den vyant legher sloech¹⁴⁶ / ende de Stadt meende / achtende datse ooc wat doen moesten / om te toogen datse mede mannen waeren ende den vyant onder d'ooghen wel sien dorsten / zijn sy gelijckelick gegaen by den Gouverneur Drurij / versoeckende dat het haer mochte gheoorloft zijn den vyant te besoecken:

49

Want datmen niet toeven en mochte / totdat de vyant t'Legher tot aen Stadts veste soude hebben gebracht, als wanneer de Ruyterije egeenen dienst meer en soude kunnen gedoen. Indien sy (t'welck sy

¹⁴⁶ Zijn kamp opsloeg

vastelic vertroude dat ja) eenich voordeel op den vyant krijgen konnen / soude t'selfde der Stat boven mate dienstelick wesen. Want dat door dien middel de vyant verflouwen ende die vā der stadt vercloecken soudent. Dat tot beyden seer dienstlick was / indien de beleggers int begin vande belegeringe eenighe schade leden. Cortelijck¹⁴⁷) dat het niet en was / het doen van kloecke mannen / te lijden datse binnen der stadt soudent besloten werden.

Andere daer en teghen beweerdent (want alle de Hopmannen daer teghenwoordich waren) dat alle overwinninghe onseker is: Indien sy van de vyant overwonnen werden / dat sulcx der Stadt seer schadelijc wesen soude: Ende indien sy de overhant behielden / dat de vyant die schade lichtelijc soude konnen draghen. Dat men te doen hadde met eenen seer machtigen ende victorieusen vyant die seer sterck van volck was.

T'is waer het uutvallen wert ghemeenelijc den belegherden naedeelich gheoordeelt: Maer dat heeft plaetse / daer sy weynich in ghetale zijn / ende alsoo vande vyant omringelt werden / dat men niet lichtelijc nieu volck krijgen en kan. Maer den hoop van ons Krijgsvolc was passelijc groot / ende wy creghen alle daghe uut de vereenichde Provintien verversschinge van volck / door de goede ghelegheyt ¹⁴⁸) van onse haven.

Paulus Bacx het woort hernemende / gaf voor antwoorde: Wy weten oock wel (seyde hy) dat men voorsichtelick handelen moet: wy weten oock wel / dat den vyant een machtich ende victorieus Leger heeft en dat hy seer sterck van volcke is / hebben oock al dickwils gheproeft / wat voor soldaten dattet zijn: Maer indien de Gouverneur niet en

¹⁴⁷ Kortom, het past niet bij dappere mannen om binnē de veiligheid van de stad te blijven.

¹⁴⁸ Ligging, situering

begheert der Ritmeesteren versoeck toe te staen / dat deselve machtighe ende victorieuse vyandt ten laetsten met gheweldt inbreken / ende soo vele alsser haerer waren / metten hoofde ende (ick sal zijn eygen woorden ghebruycken) by den hayre uut der stadt in zijn Leger soude trecken:

50

Maer aenghesien andere daer seer teghen waren / dat hy niet een woort meer spreken en wilde / ende meynde alsoo nae huys te gaen: maer wert gehouden van den Gouverneur / eñ d'andere die daer tegenwoordich waren. Ende seyde de Gouverneur Drurij / aengesien dat sulcx streckt tot welstant ende behoudenisse vande stadt / so en will ick daer niet langer tegen wesen.

Doen nam elck zijn wapen / beyde peertvolck ende voetvolck. Men slaetter noch trompet / noch trommel / gelijk men ghewoon is / als men het volck vergadert: Sy verwittighen elckanderen vanden uutval / ende zijn ter bestemder uren al te samen ghereet.

Ochtenbroeck een Edelman uut Hollant / wesende Cornette van den Ritmeester Pauls Bacx / wert voor uutghesonden / om den vyant uut te locken int vlacke velt / dat tusschen het Leger ende de stadt is. Hem volgen veerthtien of vijfthien harquebussiers / ende rijden alsoo te samen recht op het Legher aen. Daer is dichte aen stadtsveste eenen leegen wech ¹⁴⁹⁾ / die van de Steenberghe Poorte leyt naer de punct van de Helste ¹⁵⁰⁾ / ende wert bedeckt van Variboogaertsberch, welck aen de puynct eyndicht / ende een valleye maect. Lancx desen wech rijdende Lanciers na de voorsz valleye met neer ghevelde lancien

¹⁴⁹⁾ Holle weg; zie ook de kaart in Ham, W van; *Historische stedenatlas va Nederland* deel 7, Bergen op Zoom (rode stippellijnen).

¹⁵⁰⁾ Helstede

/ om niet ghesien te werden van den vyandt / die syn Legher hadde opden Rijsselberch / ende op den Noortgeest.

De harquebussiers van Marcelis Bacx / voeghen haer by de Lanciers. De Baxen hadden den voortocht / dese volgde de vane van Willugby / ende Parcker was in den hindertocht ¹⁵¹). De vyant de weynige siende / welke met Ochtenbroec naer hen toe quamen / sondt haer teghen een goede menichte musquettiers. Int velt daer Ochtenbroeck met de zijne was / zijn seer veel aerde wallen / die bewassen zijn met doornen en distelen / dienende om de ackers van elckanderen te onderscheyden.

51

Dese namen de voorsz musquettiers alvast in. En terwijlen sy met Ochtenbroeck schermutseerden / d'onse die achter Variboogaertsberch stonden / dit siende / ende seer blyde wesende van dese seer goede ende ghewenschte ghelegentheynt / vallen eens loops ¹⁵²) midden onder de vyant. De Trompetten blasen / ende elck doet sijn beste metter lancie / rijswerden ende petrenalen ¹⁵³): Houwen en steken wasser geen gebreck.

De musquettiers worden van achter haer wallen gedreven / ende en sagen niet schoonders dan haer gheweer wech te werpen / ende te bidden om gevanghen te worden. Vele moestent metter doot besuyren / ende vele wierter ghevangen: Want sy waren so van d'onse omcingelt / ende van haer Leger afgesneden / datse niet en konden ontvlieden. De vyant medelijdē hebbende met sijn volck / sonden uut het Legher drye vanen Ruyteren tot haerer hulpe / maer die wierden

¹⁵¹ Achterhoede.

¹⁵² Eensklaps, plotseling.

¹⁵³ Lans, rijzwaard en petrinaal (handbus der infanterie, vanaf de 16^e eeuw ook gebruikt door ruitery)

haest van de Baxen / welcke de voortocht hadden / in de vlucht gheslaghen ende bedwongen sich op den Rijsselberch te houden / om aen te sien het vangen ende dooden van hare arme musquettiers. Geduyrende het ghevecht / zijnder eenighe ghevanghen binnenghebracht: Ende onder de selfde eenen sekeren jonghen edelman de susters sone van dien Groesbeke / welcke eertijts Bisschop van Luydijck geweest is / toegenaemt Amsterode / was overste Lieutenant vñ een seker Regiment Hoochduytschen / eñ hadde int aengesicht een groote quetsure ontfangen.

De onse hadden voorgenomen stracx weder na de stadt te keeren / soo haest sy den vyandt eenighe merckelijcke afbreucke soudon hebben gedaen / sonder te vertoeven tot datse de geheele macht vant Legher op het lijf krijghen mochten / dewyle sy daer toe te swack waren.

52

Mochten derhalven / als eere genoeg behaelt hebbende / vryelick ter statwaert weder keeren / vele ghevanghenen met haer ten thoone inbringende / ende hadde ghedaen den yver ende het groote herte van Parker / welcke niet en konde lijden / dat des vyants ruyters ontlopen waren ende soo gerustelijck stonden aen en sagen, hoemẽ met haer voetvolck vast omme spronck. Haer dan aenvallende / daer sy soo merckelijck voordeel in hadden / heeft haer wel een reyse ofte twee aen het wijcken gebracht / maer soo hy genootsaect wert / sich op den berch mede te begeven / die den vyant in hadde / om haer van daer te drijven / daer nu het geheele Legher in de wapen was ende des vyandts Ruyteren onderstant eñ nieuwe herten gekregen hadden / en gelijkelic op hem alleen vielen / scheelde het seer weynich / dat hy niet ofte door de menichte overlopen ofte ten minsten gevangen

wert. Dryemael grepen hem de vyant: Dryemael ontsettede hy't haer sich mannelijc met den sweerde weerende.

De Baxē ende Pouly siende het ghevaer / in het welcke de Ritmeester Parcker was ende gheprickelt wesende / door eenen sonderlingen yver ende begeerte om naer haer ghewoonte allesins eere te behalen / liepen met eenen vollen loop ¹⁵⁴) int midden van den vyant, da sy ten dicsten waren: Achtende dat de behoudenisse van een soo dapper man verre ginck boven allē buyt / boven alle gevangenen / ende wat men meer dencken ofte segghen mochte van eenich gewin / die inden krijch te verkrijghen is. Waer door eenige die in het eerste gevecht gevangen ende noch inde Stadt niet gebracht en waren / omtrent t'seventich in getale / metter haest werden omgebracht / ende eenige ontquamen teghen haer eyghen hope. Door de komste dan vande onse / wert Parcker een wijde bane gheopent / om den vyant te ontgaen.

De Baroen Willugby ende den oversten Wilfort / quamen recht aen uut Hollant / somen juyst besich was met buyten te vechten / ende sonder ergens onder eenich dack te gaen ofte haer te ververschen / begaven sich buyten met een goede menichte van voet-volck omde Ruyterije met meer volck by te staen.

Ten lesten is de Ruyterije / als volkomentlijck volbracht hebbende haer voornemen in seer goede ordre naer de stadt gekeert.

53

De vyandt volghde haer wel in grooten getale / uuttermaten verstoort zijnde dat haer Parcker soo uutten clauwen was ontrocken / maer en konden niet met allen uutgherichten. Parcker hadde al eenige

¹⁵⁴ Reden met volle snelheid

musquetschoten op zijn wapen ontfangen / dan was ongequetst / mits hy een schootvrye harnasch aen hadde.

Daer t'besonderste ghevecht hadde gheweest / lach het allenthalven¹⁵⁵) vol doode lichamen / soo van menschen als van peerden. Van ons Ruyteren zijnder vier ofte vijf doot gebleven / maer daer waren veel gequetste / ende de schade van peerden was ongelijc meerder. Men secht datter van de vyant soo eens soo anders boven de twee hondert doodt bleven. Dit is gebeurt op den XXV Septembris / na den middach. Ondertusschen¹⁵⁶) soo de Ruyterije metten vyandt vochten / braken de metsers af sekere overgheblevene muiren vant Bagijnhoff¹⁵⁷) / op datse den vyandt niet souden dienstlijck zijn teghen de Stadt.

Strax na dit gevecht vercorte den vyant zijn Leger¹⁵⁸) t'welck hy seer wijt genomen hadde ende verliet den hooghen Noordt-gheest / sich selven daerenboven oock wel sterck begravende / soo int Suyden als int Noorden der Stadt / teghen het uutvallen van d'onse. Want hy en hadde hem niet gehoedt voor dese wijze van doen / en hadde oock noyt gemeent / dat sulcken herte ende cloeckmoedicheydt in die vander stadt souden gheweest hebben.

Omtrent den avondt zijn tesamen ghekomen / de Heere Drossaert / Burgemeesters ende Schepenen by welcke haer hebben gevoegt de Capiteynen / Veer / Schot / Basquivile eñ Salsberrij om gelijcker handt tsamen te raetslaghen van het gene tot behoudenisse der stadt noodich wesen mochte. Ende naer desen / is oock dit alle tijdt onderhouden / dat de Gouverneur selve / met de voornamste van den

¹⁵⁵ Van alle kanten; rondom.

¹⁵⁶ Terwijl

¹⁵⁷ Het Begijnhof lag buiten de Begijnenpoort, en was omstreeks 1580 verlaten en daarop vernield door de bewoners van de stad.

¹⁵⁸ De vijand bracht zijn kampementen dichterbijeen.

Krijchs-raet / op het Stadthuys eens daeghs zijn gekomen¹⁵⁹) / ende gesproken hebben van dingen die den tegenwoordigen stant van saken aen ginghen. Het welcke een seer prijselijcke sake is sonderlinge in een belegerde stadt¹⁶⁰).

54

Want door desen middel werden lichtelijck de beginselen van swaricheden tusschen soldaten ende burgheren (die op sulcke tijden seer haest rijsen konnen) wech genomen / ende indien van weer-sijden yet onwetens ende onversiens / tot nadeel van d'eene ofte d'ander door misverstant is geschiet / kan t'selfde / sonder groote moeyte ende swaricheydt / verbeterd werden.

De Magistraet dan / op dat het emmers aen haere neersticheydt niet en soude ontbreken / heeft van dien tijdt af altijd tweemaal des daeghs vergadert / te weten / ten acht uren voor den middach / ende des namiddaeghs ten twee uyren.

Willugby begheerde van de Magistraet / dat de burgherij sich wapenen / ende inde stadt op de straten haere wachte houden soudent. De sake was soo verre gebracht / dat de Hopmannen / ende alle andere Amptlieden alreede waren gekoren¹⁶¹). Maer soo vele sich ontschuldighden / uut oorsaken datse geene wapenen en hadden / als die t'anderen tijden haer van de muytende Fransoysen ¹⁶²) waren afghenomen / en isser niet meer naerghevolght.

¹⁵⁹ Gouverneur en Krijgsraad komen eens per dag bijeen op het stadhuis

¹⁶⁰ Speciaal, in het bijzonder in een belegerde stad.

¹⁶¹ gekozen

¹⁶² Bedoeld zijn waarschijnlijk de troepen van kapitein La Garde die in 1580 namens de Willem van Oranje en de Staten van Brabant in de stad bezette. Op 15 augustus 1580 begonnen deze de (verlate) beeldenstorm in de stad.

Den acht ende twintichsten deser maent / is Thomas Morgan die eertijts Gouverneur van de stadt was geweest / uut Engelandt wedergekeert. Dese was van de Coninginne ende Staten gesonden om in plaetse van Sr. Willem Drurij Gouverneur te wesen. De Staten hadden te vooren ghesonden den Monsterheer Lancelot Parasijis / met last / om die van den Krijghsrade / ende de Magistraet aen te seggen dat het hare Majesteyt hadde belieft / weynighe daghen gheleden haer ende den Heere Baroen Willugby aen te schrijvẽ / harer Majesteyts goeden wille te zijn / dat Morgan Gouverneur wesen soude / tot welcken eynde sy oock sonden die brieven van hare Majesteyt selve. Dat over sulcx sy niet en begeerden yet teghen hare Majesteyts wille in desen te doen.

55

Dat daerom den Ridder Drurij de plaetse hadde in te ruymẽ aende voorschreven Morgan / die seer haest met haren bestelbrief soude ghesonden werden. Den inhoudt der brieven van hare Majest. aen Willugby / was dese:

Haer verstaen te hebben / dat de Prince van Parma voor hadde Berghen op den Zoom te belegeren: Ende dat daerom het haer goet gedacht hadde het Gouvernement van de Stadt den Ridder Morgan te bevelen / op datse teghen het gheweldt des vyants mochte te beter versekert zijn: Dat hy over sulcx de goede handt met den Heeren Staten aen houden soude / op dat Morgan van stonden aen in de plaetse van Drurij mocht ghestelt werden / mits hy onlancx geleden haer van de Staten was gerecommandeert. Dat sy gants niet en twijffelde van de ghetrouwicheydt ende cloeckheydt van Drurij / maer dat de lange ervarentheydt die Morgan in Crijchsaken hadde / ende de genegentheydt van het ghemeene volck tot hem de eenighe oorsake was deser veranderinghe.

Het ghene de Coninginne seght van de ghenegentheyt des volcx tot Morgan ende van de recommandatie der Heeren Staten / is alsoo geschiet.

Willugby en hadde Morgã ten besten niet besint ¹⁶³). Daerom Morgan merckende / dat hy op de gonste / van Willugby niet steunen en mochte int behoudẽ van het Gouvernement van Bergen / ende datter ooc seer vele na stonden / heeft hy zijn beste gedaen om de Magistraet ende de Burgherije seer aenghenaem te wesen / door welcken middel hy oock de gonste van de Heeren Staten ende met eenen brieve van recommandatie aen hare Majesteyt so van de Staten als van de Magistraet van Berghen verkregghen hadde. Ondertusschen hadde Willugby Morgan door eenighe practijcken van het Gouvernement geholpen / ende Drurij daer in gestellt. Maer want sulcx geschiet was sonder verwillinge van de Staten / daerom hadden sy aen hare Majesteyt geschreven / op dat niemant soude bestaen / sich in desen tegen haer bevel te stellen.

56

Na de comste van Morgan isser seer vele geschils gheresen / niet alleen tusschen beyde de Gouverneurs / maer ooc onder de hoplieden ende ghemeene soldaten selve.

De Enghelschen hielden het meer met Drurij dan met Morgan / de Nederlanders ende Schotten volghden de syde van Morgan: Willugby droech Drury teghen Morgan. Daerom gaf hy wel het Gouvernement van der Stadt aen Morgan / maer stelde Drurij over de schantsen: Seggende dat hy dit dede / omdat hare Majesteyt alleene van de stadt ende niet vande schantsen geschreven hadde. Morgan daerentghen beweerde / dat sulcx seer ongerijmt was overmits de schantsen ende

¹⁶³ W. had het niet zo op Morgan, was hem niet goed gezind.

de stat aen een hingen / ende noyt verscheyden Gouverneurs en hadden gehad.

Het quam seer wel te passe / dat de Grave van Solms / ende den Generael Viliers uut Zeelant aen quamen / juyst op dien tijdt / als de Gouverneurs (ter oorsaken van het Gouvernement) aldus twisteden / om haer tot vrede ende eendracht te vermanen. Niet te min / Drurij wert gestelt over alle de schantsen van der Haven / ende Morgan over de stadt. Deghene die het met Drurij hielden / werden oock op de schantsen geleyt.

Drurij quam seer seldom inde Stadt / seldom sprack hy met Morgan / ofte daer en rees altyts eenich ghekijf ende claegde oock seer van de Heeren Staten ende van de Magistraet. Dese oneenicheden mishaecheden den Heeren Staten grootelijcx / te meer / aengesien haer bevel soo opentlijck wert wiederstaen. Een yeghelijck vreesde / ende was besorgt wat hier af noch ten laetsten soude mogen komen. Den negen ende twintichsten deser maent / is den Impost van de wijnen ende bieren verpacht / ende gheduyrende de belegeringhe / van allen betaelt ghelijck te vooren.

57

Des daegs daeraen / heeft Willugby wederom eenen uutval ghedaen / op deghene die int Noorden ghelegert waren. Doch hoewel hy bynae den selfden wech inginck / die in den ersten Inval gebruykt wert / en heeft daermede niet sonderlincx uutgherecht. Want de vyandt handelde veel voorsichtigher / ende droegh goede sorge om van achter Variboogaertsberch niet verrast te werden / ghelijck inden eersten uytval geschiet was. Het voetvolck hout sich oft binnen de loopgraven vant Legher / oft achter de heggen / die ten naesten by het Legher waren / ende en vallen de onse niet meer aen als te vooren. Ons voetvolck stelde sich in slachtoorden ontrent een musquetschote

van der stadt. De Ruyterij raecten nochtans aen elcanderen / ende van weersynden werter dapper ghevochten.

De onse houden hart aen / de vyant wederstaetse mannelick: Elck doet sijn uysterste cracht. Het peert van Pouly die de Vane van Willugby leyde wert onder hem gheschoten. Hy neemt stracks een ander om te wreken sijn verlies.

Onder andere wert een Corporael van de Grave Nicolaes kloeckelick vechtende ghevanghen. Marcelis Bacx int schermutseren sekeren Albanoy's bejeghende / ende eerst met sijn sweert den selven onder de wapenen ¹⁶⁴) dweers doorsteken hebbende / grijpt hem by den kop / ende treckt hem met ghewelt uut het midden vande vyandt / met peert met al / hoe seer hy oock socht te ontworstelen / ende brenghet hem ghevangen af.

Naer het volbrengnen van dese kloecke daet / is sijn peert onder hem dootd ghevallen / als het nu sijn meester onghequest metten buydt in sekerder handt ghebracht hadde / want het was dweers doorschoten. De stucken die op de katte van de Minnebroers eñ op de Steenbersche Poorte gestelt waren speelden dapper / verscheydē mael man ende peert inde lucht werpende. Maer de vyandt en flaude daerom niet met allen / ende waren onghelijck meer van ghetale dan de onse. Het scheen dat het een eerenstrijdt ende niet om lijf ende leven te doen en was / alsoo van weder zijden ghevochten werdt. Den avondt ende die aencommende duysternissen hebbense alleen connen scheidē.

58

De Ritmeesters / Lieutenanten / Cornetten / Quartiermeesters ende Corporaels ende ghemeene Ruyters hadden al te samen verscheidē schoten op hare wapene ontfangen. Doch daer waren

¹⁶⁴ Onder de wapenrusting

weynich ghequetste / ende de meeste schade was onder de Peerden gheschiet. Hoe het met den Vyandt ghestelt was / is my onbekent.

Die van het zuyden hebben opden eersten dach Octobris begonnen haer loopgraven te maecken van den Bal af tot de Lazarie ¹⁶⁵) toe. Twee daghen daer naer quam eenen sekeren Spaengiaert overghevallen / die een doorsteken hadde ende daerom over quam / ghelijck hy seyde. Soo dese ghevraeght werde na de gheleghentheyte van het Legher seyde hy / dattet sterck was dertich duysent mannen / ende datter ware inghecomen ses Metale stucken / boven de welke men alle uren noch andere vijftich verwachtte. Datmen voor hadde de stadt met dese aen de Water-meulen te beschieten. Sulcx dat hy scheen te bevestighen het geruchte van tsestich stucken gheschuts die in het Legher souden ghecommen zijn.

Dese wert gesonden na den Prince Mauritz ende de Heeren Staten: Want Mauritz / Sone van den Doorluchtighen Vorst den Prince van Orangien / was gecommen inde plaetse vanden Grave van Lycester die na Engelant was vertrocken / herboden zijnde van hare Majesteyt. Dese jonghe Vorst staet te worden een dapper wreker vande moort sijns Vaders / ende kloeck voorvechter vande Nederlandtsche vryheyt. Emmers heeft hy (daer toe de goede God noch voorder sijnen seghen gheve / tot dienste des Vaderlants) d'eerste gheweest die den voorspoedighen loop van de Prince van Parma heeft gestuyt / ende dien wijt vermaerden Velt Heere ghedwongen / zijn Leger van voor Berghen te doen opbreken ende wederom te brenghen van daer hy gecommen was / sonder yet uyt te richten / daer hy nochtans niet anders en was ghewent dan altijdt te winnen ende oock de geweldichste steden van Nederlant te dwingen.

¹⁶⁵ Lazarie, lazery: melaatsen ziekjenhuis. Lag buiten de Wouwsche poort.

Nu aengesien den wal aende Watermeulen te swack was om t'Canon te wederstaen heeft men den selfden bestaen te stijven en dicker te maken. De Magistraet seynt uyt deser oorsaken den Burgemeester Suylant na Zeelandt / aen de Staten / om te versoecken eenigen onderstant van middelen totter fortificatien / aenghesien de stadt in veel plaetsen seer swack was / onversien van gelt / van arbeeyders ende alderhande nootelickheden / daer nochtans de vyandt deselfde alle daghe meer ende meer becingelde / ende sijn uuterste beste dede om die te bekommen ¹⁶⁶).

Opden tweeden dach na t'vertreck van de Burgmeester begost de vyant een schants op te werpen daer de Lazarie gestaen hadde¹⁶⁷) / t'welck soo na de Stadt was / dat se lichtelick de selfde met haer hant gheschut bereycken conden. Doen hielt alleman voor seker dat de vyant oock van die cant der Stadt beschieten wilde.

Op den wech van Calmthout werden ghesien groote menichte van waghens ende karren, die de peerden nauwelick trecken en conden / ende met groote moeyte (soot scheen) nade stadt ghedreven werden. Beide Burghers ende Soldaten meynden anders niet / dan dat hier de ander stucken quamen daer van den overlooper ghesproken hadde. Daerom vallen de Burghers aent maken vande borstweeren tusschen de Woutsche ende Bagijne poorte / om ten minsten daer op de vest vry te zijn voor hantgeschut des vyants. Sy breken oock af de muyren van de Woutsche poorte die noch te hooghe waren op datse egheene schade en deden wanneer de vyandt daer op souden moghen schieten. Daer werdt mede eenen wech ghemaect door de hoven die

¹⁶⁶ Dat de stad meer en meer door de vijand werd omsingeld en deze alles in het werk stelde om de stad in te nemen.

¹⁶⁷ Zuidzijde Oude Wouwse baan.

aen den teen van de wal quamen op dat de Ruyteren even wel beneden lanx de wallen souden moghen blijven rijden / indien de vyandt de stadt beschote.

Maer den vyandt en was niet eens in den sin gecommen van de stadt te beschieten / hy en hadde oock, met die wagenen gheen geschut / maer schuyten ghebracht. Hy loerde op wat anders / ghelick de uytcomste geleert heeft.

60

Des daeghs daeraen / het welcke was den sevensten Octobris / zijnder noch vijf ende twintich vendelen voetvolcx in het Noordtlegher ghecomen / vande welcke Overste was / de Grave van Egmont / soo men seyde. Dese voorsz vendelen sloeghen neder op den leeghen Noordtgeest.

Daer is eenen Dijck int Noortlant by Beumoer¹⁶⁸) / diemen Eesterdijck heet / om dat hy t'anderen tijden met Eesters¹⁶⁹) is beplant gheweest. Daer hy aen Dryannelandt comt / verandert hy van name / ende wert den Dryannelantschen Dijck ghenamt. Desen dijck begint aenden leeghen Noordtgeest / ende loopende naer den Noordtlandschen dijck die aen de zee comt / scheyt eerst de Polder van Beumoer / ende daer naer Dryannelandt van het Noordtlandt af / makende also eenen dryewech daer hy aen den zeedijck comt.

De Heeren Staten hadden over lange desen voorsz Dryannelantschen dijck doorghesteken / op goede hope dat het water door het Geusegat ¹⁷⁰) in Dryannelandt / ende aen Barlebas int Noordtlandt inloopende / door het gat inden Dryannelantschen dijck t'samen commende / ende

¹⁶⁸ Beymoer

¹⁶⁹ Heesters

¹⁷⁰ Dijkdoorsteking door de Geuzen in 1522; het Lange Water.

een merckelicke scheuringhe makende / den vyant soude benomen werden den middel om op den Noortlantschen dijck te commen. De vyandt wert seer dickwils op den Dryannelantschen dijck ghesien / alle ghelegentheynt seer neerstelick besichtende. De onse dencken stracx watter schuyldde / ende vermoeden sterckelijck dat hy voor hadde een brugge over dit gat te maken / om alsoo op den Noortlantschen dijck te geraken / ende dien in hebbende / onse schepen te beletten / datse onse Haven niet en souden mogen aen doen.

Daerom wasser seer veel van desen dijck te seggen. Eenighe willen datmen hem t'eenemaal slechten sal. Andere / datmen op den drywegh / die in de vergaderinge van de dijcken was / een bolwerck op werpen soude. De sake wert met den Grave van Solms verhandelt:

61

Maer alsoo het eerste soude geweest zijn eenen al te grooten arbeyt ende cost / sonder eenighe vrucht / mits den dijck gheeffent zijnde / beter dan te vooren / den vyandt dienen soude / ende dat het tweede niet sonder perijckelen was / uut oorsaken / dat de vyandt soo nae by lach / en heeft men gheen van beyden gedaen.

Dien nacht dan / welcken nae den X Octobris volgde / nam den vyandt den dijck selve in / leggende twee groote sloepen int gat / ende daermede sijn volck oversettende / tot dat hy na eenige dagen daer een brugge over sloegh. Op den selven tijdt nam hy mede in den Matteberghschen dijck / vande welcke wy hier voren gesprokē hebben / inden aenslach die hy opt eylant vander Tholen gemaect hadde. Op desen dijck brachte hy sijn geschut / ende benam die van der Tholen de vaert op Hollant.

Aen het gat van der Tholen is den dijck op twee plaetsen doorgesteken / ende daer is mede een schants geleght / diemen

het Geusegat heet / nae seker gat dat Rolle inde eerste oorloge daer gesteken hadde / eer hy met zijn volck van Dragon daer geslagen wert: Het welcke geschiede inden jare duysent vijf hondert XXII (1522). Recht int gat vander Tholen laghen op ancker sommige Orlooghschepen / de welcke de vyant dede ruymen met sijn gheschut / het welcke hy op den dijck teghen over het Geusegat ghebracht hadde. Teghen over Barlabas lach den Admirael van Zeelant / met noch een ander schip van Oorloge. De Viceadmirael Joos de Moor / den vyant / alst dach gheworden was / op den dijck ghewaer wordende / lost twee ofte drymael op hem. Maer hy hadde hem in den dijck begraven / sulcx dat het schieten van Joos de Moor niet veel en dede. De vyandt hadde oock hier drye stucken gheplant: Soo dese begonden te spelen / werden dese beyde schepen ghedwonghen haer vertreck naer Roomerswael te nemen / naer datse met eenige schoten dweers doornaeyt waren niet sonder verlies van eenighe scheeps soldaten ende Matrosen.

62

Soo onse Schepen uyter Haven liepen d'eene naer Hollandt d'andere naer Zeelant / heeftse de vyandt mede met zijn Gheschut bestaen te groeten. D'eerste niet teghenstaende datse al eenighe scheuten hadden ontfanghen / voeren nochtans deur / ende vervolchden haere reyse / twee vande leste zijn terugghe ghekeert / vande welcke t'eene tweemaal getreft was / sulcx datter doot geschooten was een Burghers Vrouwe met haer kindeken / het welck sy op de schoot hielt ende noch twee andere soldaten vrouwen seer gequetst / vande welke d'eene haer rechterhandt afgheschoten was / die niet langhe / na datse inde stadt was ghebracht / den gheest gaf.

Die waren vande ghene die uut vreesse des vyants naer Hollant ende Zeelandt vluchteden. Want in het beginsel van het belegh / hadden

sommighe sulcken schrick / datse meenden haer eenighe
behoudenisse te wesen / uuter stadt te connen gheraecken. Welcken
schrick niet en werdt vermindert als die Hopmannen selve hare
huysvrouwen met pac ende sack doorsonden.

Die gasten oock / welcke gheen soldinghe en ontgingen / ende onder
niemants eedt en stonden / levende alleeneelick vanden buyt in aller
dertelheyt ende Godloosheyt verlieten de stadt met menichten ende
gaven ghelijck Melck-koeyen ¹⁷¹) om paspoort te krijghen / op datse
haer wech maken mochten.

Ontrent den avont quammer een schip uut Hollandt / nae het welcke
den vyandt veel schoten schoot / doch daer en wert maer eenen
soldaet doot gheschoten / die by den stierman aen het roer stondt.

De Ruyterije claechde seer van hoy voor haer peerden / maer de
clachten zijn stracx ghestilt / door dien daer hoy ghenoech uut
Hollandt wert ghebracht.

Ontrent dese tijt hadden de soldaten van Geertruydenberch
ghenomen eenighe schepen gheladen met delfs bier / boter / kase /
peeckel harinck ende olye / die sy in onse haven brachten. Dese
schepen hadden bescheedt vande Heeren Staten om nae Antwerpen
ende na Breda te vaeren.

63

De Cooplieden saten te Geertruydenbergh ghevanghen / ende haer
bescheedt hadden de soldaten daer aende galghe ghenagelt. De onse
wilden dit nadoen ende oock schepen aenhalen / maer het is haer van
de Heeren Staten verboden gheweest ende hebbent nagelaten. T'goet
dat de Geertruydenberghenaers hier ghebracht hadden / is door last

¹⁷¹ Men was bereid om alles te geven wat gevraagd werd

vande Staten den Cooplieden nae het vertreck des vyants wedergekeert.

De Staten sonden die vander Tholen ververschinghe van peert ende voetvolc / welcke aen Venus dam teghen over Roomerswael landen. Alsoo de vyandt zijn beste dede om ons de haven ende vaerdt te benemen / die vander stadt doen mede haer uuterste neersticheyt om deselfde te behouden / maken daerom op eenen tijdt verscheyden nieuwe wercken / vande welcke het eerste opden Noortdijck vande haven is ontrent vijfhondert vijf ende tachtich voeten vander Noortschants nae de stadt toe / ghenaeamt de Papenmutse.

Op den Havendijck aende helfte ¹⁷²⁾ heeft men een borstweere ghebracht.

Stavast is beghonnen s'nachts voor den XIII Octobris.

Opden Noortlantschen Dijck is een plaetse diese Barlebas heetẽ een duysent een hondert ende vijf voeten vande Noortschants.

Hier is den dijck in twee plaetsen door ghesteken. Dese gaten verhinderen alleen den vyant / dat hy zijn gheschut niet en conde brenghen om op de Noortschants te schieten.

D'onse vreesende dat hy ten langhen lesten oock hier doen mochte / ghelijck hy int gat van den Dryannelantschen dijck gedaen hadde / nemen de plaetse selve eerst in / ende werpen daer een schants op / die t'ghemeene volck den name van Stavast ghegeven heeft / om datmen hier staen ende den vyandt schutten moeste om de haven te bevrijden. Om de schants in haest op te maken heeft men vande burgheren ende sonderlinghe vande Backers ende Potbackers des Mutsaert ghehaelt.

64

¹⁷² halverwege

Maer want de plate¹⁷³) die van Romerswael tot voor by onse haven strect / seer hinderlick was den ghenen die lancx daer ter haven in wilden / sulcx datse haren streeck al te naer aen het gheschut vanden vyant nemen moeten / hebben de schippers eenen anderen vaert ghenomen van achter Roomerswael om / ende quamen alsoo van't Suyden inde Haven / het welck veel min perijckels was. Want tussen die plaetse ende den dijck / daer de vyandt zijn gheschut hadde / loopt de Schelde / ende en is daer soo heel wijt niet ter oorsaken vande vorsejde plate / invoeghen dat de schepen het geschut van den vyant niet mijden en condon.

Des vyants geschut stont van Stavast weynich min als twee duysendt voeten / ende en conde het selfde niet naerder de mont van de Haven brengen / uut oorsaecken van dese schants. Alhoewel hy dan na alle de schepen schoot / die ter haven in quamen / en heeft nochtans noydt yemandt meer gequetst / het welcke merckelijck van Godt scheen te wesen.

Aen het Thoolsche gat leydt een verdroncken Polder / diese Brooloose heeten / die sich Westwaert uutstreckt / tot aenden Steendijck toe. De Staten van Zeelant hebben door desen Polder / dicht aen den dijck vant landt vander Tholen / een nieuwe haven ghegraven / die recht teghen over het Molsgat (een schantse soo genaemt ¹⁷⁴) uut coemt inde Riviere van Eendrecht. Door desen middel is het Eylant ghesterckt / ende een seer bequame vaerdt ghevonden om nae Tholen te varen: Want door des vyandt geschut was het gat vander Tholen heel onveyl geworden. Vandie tijdt af en heeft de vyandt met zijn geschut niet met allen uutgherecht.

¹⁷³ De zandplaat

¹⁷⁴ Fort Mollegat

Acht Ruyters vande Bacxen zijn met haer peerden nae Lillo / op den derthienden Octobris afghescheept / alwaer sy wisten te landen / ende quamen gereden gelijk ofse van Antwerpen ghecomen hadden. Door desen vondt hebben sy drye Hopmannen van den vyant met al haer bagagie ghecregen / die van Antwerpen nae het Legher trocken / ende zijn wederom te schepe metten buyt na huys ghekeert.

65

Noch en was den twist van Morgan niet te niete. Den nacht / tusschen den XIII ende XIII Octobris, is den doorluchtighen Vorst Mauritius / metten Generael Villiers inde stadt ghecommen. Willugby hadde Morgan ghedreygt vast te setten / sulcx datter niet dan merckelijck quaet / van dit verschil scheen te willen comen. Dan de saecke is door de comste van zijn Excel. aldus ghemiddelt.

Dat Willugby / soo langhe hy teghenwoordich in stadt is / over al soude commanderen / als Lieutenant van hare Majesteyt: In zijn afwesen / Morgan Drurij soude vertrecken. Is nochtans ghebleven totter ontlegheringhe toe.

Daer wert ghesecht / dat de vyant voor hadde het overblijfsel vande Suytlantschen dijck in te nemē op een leeg Water door het verdroncken lant / t'welc alsdan drooghe valt / om oock van die syde de schepen te beschadighen die-onse haven soude willen aen doen. Men sach oock merckelick int slick na Burchvliet de voetstappen vande gene die des nachts waren ghesonden gheweest om de plaetse te bespieden.

Op het hoofd werden Schantskorven gheset ende met eenen dry stucken geplant daer van het meeste een kogel schoot van XLIII pont yzers / ende de twee minste van XVI pont. Alle de schantsen hadden

oock haer stucken, die alle gelijk op den vyandt speelden / als de schepen aen quamen / t'Geusegat en sloech mede gheen swijck ¹⁷⁵). Den dijck daer den vyant op lach was door den ghestadighen reghen / ende het over ende weer loopen vande soldaten soo diepe / dat sy niet en wisten waer eenen voet stellen. Sy en hadden noch delen noch stroo: De soldaten moesten in hare loopgraven in den regen / onder den blauwen Hemel ligghen / ende daerenboven stonden de loopgraven vol waters. Het waeyde alle daghe seer gheweldichlick. Sulcx dat de vyandt wel Berghen opten Zoom scheen te belegheren / maer dat de belegghers selve vanden windt / vanden reghen / ende allerley onghemack beleghert waren.

66

Die vander Stadt vangen aen den Suytlantschen dijck te slechten / maer siende dat sulcx te vergheefs was / veranderen sy van voornemen. Aen het eynde van den Dijck is een kreke. Alle de wereltd oordeelde / dat men hier een Schants opwerpen moeste / te meer / om dat aen dese kreke light een groot schor / daer het water seldē op quam / ende de kreke conde de Schants voor een gracht tegen den vyandt dienen.

De Schelde is ooc hier niet seer wijt / overmits het groote schor dat teghen over het Suytlandt light / daer eertijts het Zeeusche Tolhuys ¹⁷⁶) op ghestaen heeft ¹⁷⁷).

Daer laghen hier wel schepen van Oorloge op ancker / maer indien de vyants nachts zijn gheschut op den Suydtlantschen dijck met zijn sloepen hadde ghebracht / soude de Uutliggers wel soo haest van daer

¹⁷⁵ Betekenis onduidelijk; mogelijk: sloeg geen gek figuur.

¹⁷⁶ Yersekeoord

¹⁷⁷ Thans: Molenplaat.

hebben doen verhuysen / als hy van Barlabas ende het gat vander Tholen hadde ghedaen.

Joos de Moor / Viceadmirael van Zeelandt / de plaetse besien hebbende / seyde oock het selfde beneffens veel andere.

Het ghebrack aen arbeyders. Willugby wil dat de Burgers de Schants maken souden. Maer de Burghers vermoeyt wesende van al het wercken / ende oock ontsiende eenichsins den vyandt / die niet verre van dese plaetse op het vaste landt sijnen Legher hadde / vielen weygherich / segghende dat men onghelijck doen soude / wanneer men haer in soo grooten perijckel vanden vyandt / soo verre buyten die stadt wilde doen wercken. Want dit schor was van Valckenburch drye duysent een hondert ende dertich voeten. Valckenburch nu / was vande stadt vier duysent voeten / maken tesamen seven duysent een hondert ende dertich voeten:

De Heere Drossaert / de Burghemeesters, ende beyde de Dienaren des woorts Gods / te weten J. Baselis de oude / ende J. Baselis de Jonghe doen soo veel by de Burgheren met haer te verthoonen wat sy den Vaderlande schuldich waren / datse seer ghewillichlick haren arbeyt aengeboden hebben tot hetvolmaken van het werck belovende alle te samen sich ghereet te willen houden / om te wercke te gaen / soo haest als den Trommel slaen soude.

67

De namiddaeghsche Predicatie gedaen zijnde (want het was Sondach) begint den trommel te roeren / volghens de ordre by de Magistraet ghegheven.

De Burghmeester Suytlant met eenighe Wethouderen ende Jacob Baselis de Jonghe / met de Ouderlinghen der kercken / elck een spa inde hande nemende / begeven sich ontrent den avont ter plaetse daermen de Schants maken soude / ende werden gevolgt by na van

alle de Burgeren. Daer werdt oock een vane Ruyters mede ghesonden / om de Burghers te beschermen teghen den vyant of hy van Burghvliet afghecomen hadde. Maer alsoo het werck noch niet en was afgesteken / ende dat deghene die het afsteken souden / niet wel over een en quamen / en is van dien nacht niet met allen ghedaen.

De Italianen, die ontrent S.Geertruyt gheleghert laghen / niet wetende wat dit te segghen was, reden vast over ende weer over / hier ende daer kijkende / wat die doch in den sin hebben mochten diese met sulcken menichte op den suytlantschen dijck (die recht teghen haer over lagh) saghen vergaderen. Men sachse op alle hoecken hare schiltwachten uutsetten / al tesamen inde wapen / ende boven maten seer besich zijnde. Des anderen daeghs / het welcke was den seventhienden Octobris / heeft men met alle man bestaen te wercken / met grooter neersticheyt.

Opten achtenden Octobris hebben de onse wederomme eenen uytval gedaen aende Steenberghe'sche zijde: maer want den vyandt sich binnen hielt sonder uyt te comen / zijn de onse oock wederomme in ghekeert sonder yet uyt te rechten.

68

Die nacht welcke was na den twintichsten Octobris / heeft de vyandt ghemeent listelick ons de Noortschants afhendich te maken. Daer van ick de gelegentheyt wat naerder moet verhalen.

Boven hebben wy gheseyt / dat onse Ruyterije twee Spaengiaerts in gebracht hadden / een dach ofte twee eer wy beleghert wierden. Dese waren inde bewaringhe van sekeren Engelschen Soetelaer / daer eenen Grimston Vendrich van Basqueville zijn costen kochte. Door desen middel den Vendrich ende Soetelaer tesamen kennisse met de ghevangenen ghemaect hebbende werden ten langhen lesten vande selfde ernstelick aenghesocht om eenigen goeden dienst aenden

Coninck van Spaengien te doen. Het welcke sy merckende / zijn ghegaen by den Heere Willugby / den selfden ontdeckende waertoe sy vande gevangenen versocht werden / ende vragende wat den Heere Willugby believeen soude / dat sy in deser saken souden doen. Willugby belast hen / datse met de ghevangenen handelen souden van de Noortschants¹⁷⁸) aen den Prince van Parma over te leveren.

Na langen handel dan ende veel woorden die sy met de gevangenen hier over hebben ghehouden zijn sy ten laetsten met malcanderen verdragen / over het leveren vande voorsz Schants / als licht om doen voor den Vendrich / die dickwils het hoofd vande wacht daerop was als het vendel van Basquivile de wacht hadde.

Alle saken zijn soo beleyt geworden / dat de Vendrich ende Soetelaer sich (soo het scheen) verliesende / met brieven vande gevangenen aenden Prince van Parma / (aen den welcken sy almeer / desen aengaende uuter gevanckenisse hadden geschreven).

Opten XX Octobris metten donckeren / zijn gaen vinden den voorsz Prince / die daerom was commen vernachten opden leegen Noortgeest: hem aendienende / dat alle dingen veerdich ende wel bestelt waren om het fort te leveren.

Men seght / dat hy noch twijffelde van hare trouwe: Ende dat hy daerom seer veel vraghens hadde vande schants / vanden ghenen die daerop commandeerde / van het krijghsvolck datter in was / vanden middel om hetselfde over te gheven:

69

Dat hy daerenboven haer den eedt afnam / van datse ter goeder trouwen handelden / haer doende ontfanghen het Sacrament des Altaers / (want alsoo heeten de Papisten het heylighe Avontmael des

¹⁷⁸ De Noordschans lag aan de noordzijde van het havenkanaal tegenover de Zuidschans, nu Waterschans.

Heeren / het welcke sy op hare wijze hebben verandert). Als hy nu / ghelijck ghenoechsaem van haer versekert was / gaf hy haer elc een gouden keten / ende beloofde noch daerenboven elck een goede somme ghelts / indien de sake geluckelick mochte afloopen.

Bestelt daer naer / een goede menichte van zijn uutghelesentste volck die met dese gaen souden / om de schants in zijnen name van haer te ontfangen.

Doet niet te min haer de handen op den rugghe met lonten binden / ende voeght by elck eenen soldaet met eenen blooten pongiaert inde handt / om haer stracx te doorsteken / indien men het minste vermoeden op haer onderweghen krijghen mochte.

Willugby ondertusschen / voorsach die Schants wel met volc / ende leyde op de dijcken / die van weersyde aen de grachten commen / een goet ghetal musquettiers. Ende in het Poortgien daer de vyant lancx in comen soude / doet hy hanghen een yseren schof / het welcke boven met een koorde vast was op dat deselfde afghesneden zijnde / ende het schof nedervallende / den doorganck soude mogen benomen werden.

Alle saecken dus bestelt wesende / verwacht Willugby de comste vande vyant met groot verlanghen. Ten lesten commen sy voort / ende treckende door het doorghesteken Noortlant alsoo het leegh water was / vinden sy de poorte open / gelijk haer gheseyt was van diese leyden ¹⁷⁹). Daer is oock eenen al ghereedt die haer in Spaensch vriendelick willecommen heedt.

Alsser nu ontrent vijftich vande voornaemste binnen waren / hout Willugby selve met zijn handt de coorde af daer mede het schof

¹⁷⁹ Luyden; deze lieden.

opgehouden wert / ende verstopt alsoo den inganck / datter gheene meer door en conden.

Die van binnen vallen op de ghene welcke inghelaeten waeren / daer van den meerderen deel zijn dootgeslaghen ende d'andere gevangen. Crimston metten soetelaer / also deghene diese bewaerden seer verschrickt ende verslaghen stonden, zijn t'onspronghen.

70

Als die van buyten saghen dat het bedroch was / rucken sy met ghewelt de onderste pallesade omverre / ende doen eenen heeten aenval op de Schants. Maer en conden niet utruchten / door dien noch een tweede hekelwerck boven op de borstweere stondt / ende datse wel dapper werden ghegroet met het hantgheschut van binnen. De vyant siende hoe hy ghevaren was stellet aent loopen zijn wapen wechwerpende.

Die op de dijcken verborghen laghen / springhen uut metten schricklick ghekrijisch ende ghedruys den vluchtenden vyant naeloopende / ende na datse t'samen op haer hadden ghelost / ende dede niet dan houwen / steken / ende slaen onder den hoop daer sy ten dicksten waren.

Middelertijdt quam het water vast aen. Vele dan vanden vyandt / soo sy meenen te ontvluchten / vallen inde colcken ende grachten van het Noortlant / ende verdrincken haer selven.

Daer zijnder boven de drye honderdt doot gebleven / einde noch veel meer gequetst / alsoo men daer na uut eenighe ghevanghenen verstaen heeft. De besonderste ghevangenen waren dese: Don Jan de Mendoza een passelick ghedaeght man / die in 't Gasthuys van zijn quetsuyren is ghestorven. Ende noch eenen anderen Don Johan de Mendoza, die noch een jonck man was. Gregorio Vites / Christophero de Porres / Godefroy Gordon / Tristand Lignicabe / Alonso Idiaques / al

te samen Donnen / gelijkse de Spaengiaerts heeten / ende van goeden huysen.

Des anderen daeghs en sach men in beyde de Legers geen Vendelen vliegghen / het welck ghehouden wierdt: Als of de vyant daer mede zijn rouwe over het verlies van zijn volck te kennen ghegheven hadde.

Die twee Spaensche ghevanghen zijn opghehanghen / by vonnisse vanden krijghraet om datse ghevanghen wesende / den Vendrich ende den Soetelaer tot verraderie hadden versocht / draghende alsoo de straffe van hare verkeerde trouwe / diese haren meester hadden willen bewijzen.

71

Uut desen aenslach is voor ons veel goets ghevolgt. Want hierdoor waren wy t'eenemaal versekert teghen alle verraderije / mits de vyant dus bedroghen zijnde oock de rechte verraders (indien daer eenighe hadden moghen wesen) niet en soude hebben willen ghelooven.

Hoe wel nochtans alle de werelt in Crimston ende den Soetelaer berispte / datse de Religie ende eenen valschen eedt ghedaen hadden / sulcx datse oock by haer eyghen Natie / den meesten danck niet en behielden. T'is waer / sy loochenen dat sy't ghedaen hebben / maer nochtans seght men voorseker / dat eenen treffelicken man in Enghelant (alsoo sy daer henen ghereyst waren / om vergheldinghe voor haren dienst van de Coninginne te verkrijghen) op dese wijze / haer aen hare Majesteyt heeft gherecommandeert.

Daer zijn vele ghewichtige redenen / (seyde hy) alderdoorluchtichste Vrouwe / om welcker wille dese behoorden vereert te worden met eenighe heerlicke gifte: Want indien sulcx bekomen die maer het lichaam hebben ghewaeght / wat salmen dan dien doë / welcke alle beyde ziele ende lijf inde waegschale ghestelt hebben?

Uut Enghelandt krijghen wy seker tijdinghe / dat het overschot van de Spaensche Vlote ontrent Schotlandt ende Yerlandt ghestranght ¹⁸⁰) / aen de ondiepten ghesteken / ende door groote stormwinden (ghelijck door de machtighe handt van God Almachtich selve) meerderendeel was t'ondergebracht: Dat mede t'eenemaal om hals ghecomen / of ghevanghen waren die sich hier ende daer in Yerlant aen landt begheven hadden. Sulcx datter maer seer weyniche Schepen met den Hertoghe van S. Lucas / haer beste deden / om achter om in duysent perijckelen ende vreesen naer Spaengien te loopen.

72

Daeromme heeft men met het luyden van de groote klokke de Ghemeynte inder kercken opten XXI Octobris te samen geropen / ende God opentlick / voor ende naer den middach / met danckpredicken ghelooft. Ende des avondts / heeft men het groot gheschut rontomme de stadt / ende op alle Schanssen afgheschoten: De soldaten insgelijcx al te samen op de vesten vergadert zijnde / hebben verscheyden reysen alle haer roers ghelost. Ondertusschen en hoorde men noch en sach men van alle het steken der Trompetten / van al het trommelen / ende van al het luyden der klokken. De andere die geen roers en voerden / bonden aen haer pijcken elcke reyse eene nieuwen bondel van stroo / daer in sy het vier staken / verheffende alsoo hare pijcken ¹⁸¹) om hooghe ende daer mede drillende / in voegen dat het scheen / dat de gheheele stadt / ende alle de forten in enckel vier stonden: Want boven dit vieren vande Soldaten / waren allesins opde punten vande vesten / eñ binnen de stadt Pectonnen opgherecht. De Soldaten riepen den vyandt toe, dat de Spaensche vlote quam om haer de Noordtschants te helpen winnen.

¹⁸⁰ Gestrand, aan de grond gelopen.

¹⁸¹ Pieken, spiesen.

Van die tijdt af begost den vyant meer ende meer te flauwen.
Een seker Schip / gheladen wesende met koorn / soo het meende inde Haven te commen / wert door den gheweldigen wint gheworpen op het Noorden hoofd / dat eertijds met de Soutketen was afgebrant. Hier op en dede de vyandt niet dan schieten, doch en raecte niet meer als drymael, sonder nochtans yemant te quetsen / het schip wert ten lesten door de neersticheyt ende kloecheyt vande Schippers binnen ghebracht.

Het was alle daghe te vechten / in alle ure wasser wat nieuws te sien op het pleyn dat tusschen de stadt ende des vyants legher was.

Maer de Burghers door het gheduyrich, arbeyden moede ende mat zijnde / claghen datse niet langher soo wercken en connen / daerom versoect den Gouverneur Morgan aende Magistraet / dat elcken burger na sijn macht op schattinghe soude ghestelt worden, om met dat ghelt de wercken te besteden.

73

De Burghmeester Manteau doet den Breeden Raet vergaderen / ende draegt haer de begheerte vande Gouverneur voor. Desen Breeden Raedt bestaet uut den Nieuwen Raet / dat is / den teghenwoordighen Magistraet / uut den Ouden Raet / dat is / alle deghene die aende stadt als Burgmeesters / Schepenen ende Rentmeesters hebben ghedient / ende uut Raetslieden / dat zijn deghene die van de Ambachten ghekoozen werden / om haer plaetse in desen Breeden Raet te houden.

De begeerte van den Gouverneur wert eyndelick goet ghevonden / ende door desen middel werden de burgeren van het wercken ontslaghen. Datter noch te maecken was wert besteet ende vande aennemers volmaeckt / volghens het besteck / daer op sy het aenghenomen hadden.

Ende soo men ghebreck van deylen hadde / heeft men alle de Timmerlien winckels aengesproken / jae noch daerenboven sommighe Leufven¹⁸²⁾ ende nieugheleyde Solders hier ende daer ten behoeve vander fortificatien afghebroken / welcke na de ontleggheringhe der stadt / van stadtsweghen zijn betaelt ende wederom op ghemaect.

Doch soo dat noch niet en hielp / ende datter noch meer dinghen ghebreck waeren is de Burghmeester Suytlant opten XXVI Octobris naer Hollant ghesonden / niet alleen aende Heeren Staten / maer oock aen den eersamen Raet der stede Dordrecht / die ons groote vrientschap gheduyrende ons beleggh heeft bewesen: In de ledighe huysinghen van Jan Dajale¹⁸³⁾ waren sommige Schotten gelogheert ende soo sy vast uutbreken al dat brandelick is / ende onder andere sekeren balck daer het dak op steunde / vallende huysinghen om verre / sulcx datter een oft twee daer onder doot bleven. Doch daer werdt van stonden aen¹⁸⁴⁾ op lijf straffe verboden dat niemant yet meer aen eenighe huysen breken soude.

74

Op de vesten vande stadt ende vande Schantsen werden Pecktonnen vol houdt / stroy en spaenderen ghesteldt / om die aen te steken ende lucht te maecken indien de vyandt erghens yet hadde willen op de Stadt aengrijpen.

Op den seven ende XX Octobris heeft men de Marckt met de groote Clocke ingheluyt. Niet omdat men meynde datter veel Cooplieden comen soudent / maer de stadt is ghehouden sulcx jaerlicks te doen / om het recht vandeselfde Marct niet te verliesen. Gheduyrende dese

¹⁸²⁾ Luifels en zoldervloeren

¹⁸³⁾ Dayala was ooit burgemeester

¹⁸⁴⁾ Van meet af aan

vrije Marct te weten ses weken lanc / moghen alle voortvluchtighe in stadt vryelick comen (uutgenomen straetschenders / die ghebannen zijn / ofte andere vyanden des landes) noch niemandt en mach van eenige schuldt gemaent worden / dan die op deselfde marct gemaect is.

Des daeghs daer aen is zijne Excel. inde stadt gecomen / om met zijne teghenwoordicheyt de soldaten ende burghers moet te gheven / ende sonderlinghe om de fortificatien te besichtighen / ende op alles ordre te stellen.

Op den selfden dach was de schattinghe (daer van hier vooren ghesproken is) merckelijck beswaert / ende verhoogt : Het welck den burgheren gantsch niet aen en stondt. Daerom soo verstaen werdt / dat de Heeren Staten in t'Eylandt van der Tholen waeren / zijn den Burghmeester Manteau ende Willem Fransz Outburghmeester aen haer ghesonden.

Dese zijn met het ghevolch van zijne Excel. des avondts ten thien uyren voorby des vyandts gheschut / nae Venusdam ghevaeren / ende brachten soo vele by de Heeren Staten te weghe / datse opden dertichsten Octobris beloofden haer totter fortificatien van Berghen te willen verstercken tot dryeduysent guldens toe / daer van sy achthien hondert guldens stracx ¹⁸⁵) telden.

S'daegs nae des Burghmeesters vertreck verliet de vyant den Matteberghschen dijck. Die vanden Eylande ghewaer werdende / steken het Legher in brant daer hy stillekens uutghescheyden was / sonder t'selfde te branden.

Morgan brengt te wege / dat die vande ses Gilden op het stadthuys by ghebeurten waken met eenen Wethouder.

¹⁸⁵ Direct.

Den tijt naecte vast dat de vyandt met groote schande / ende gheen minder schade soude moeten opbreken. Want gheene hope vande stadt hebbende / en was anders niet voor handen, dan dat zijn Legher / door het gheduyrich uutvallen ende schieten van die van der stadt / door ghestadich quaet weder ende reghen / mitsgaders door sieckten die alsdan volghen t'eenemael allenxkens soude werden t'ondergebracht. Daerom verliet hy op den XXX Octobris den Dijck van het Noortlant.

Die van t'Geusegat werden zijn vertrecke eerst ghewaer ende roepende aen den dijck met hare schuyten / en vinden sy niemant dan eenen Hooghduytsch / die wel hertelijck lagh en sliep / welcke opgheweckt zijnde / ende siende dat hy ende den dijck van zijn volc heymelijck was verlaten / viel op zijn knien ende badt zijns lijfs ghenade.

De brugghe / die over het gat van Dryannelant gheslagen was / breken de onse terstont af.

Den nacht die tusschen den dertichsten ende eenendertichsten Octobris was / quam de vyandt met veerthien groote sloepen van Burghvliet af ghevaren / om opt water wat te rooven. Maer niemant dan eenen armen Visscher van Roomerswael ghekreghen hebbende / keerden sy wederom, op den middach / van daer sy ghecomen waeren. Onse Oorloghschepen / hoe wel sy onder seyl waeren / en konden haer niet beseylen. Want sy roeyden met alle man / koosen de ondiepten / ende het was gantsch stil.

Sijn Excel de Grave van Solms / Barneveldt / Egmond / Valck / Dosberghen / met meer andere / quamen dien dach ooc in de stadt. De soldaten / om de Heeren te tooghden hare kloecmoedicheyt / doen

eenen uutval int Noorden vander stadt / maer het was te vergeefs / de vyant en quam niet uut.

De Burgherschants en was noch niet volmaect. Het gelt / daer van wy ghesproken hebben / vande Heeren Staten verkregghen zijnde / is de schattinghe vermindert / en de het werck voorts aen eenighe huyslieden besteet.

76

De onse stellen op het Boeren verdriet twee stucken gheschuts / ende schooten daermede door de Valeye / die tusschen den Hooghen ende leegghen Noordtgheest is / in des vyandts Legher wel dapper / sulcx datse dickwils met een schote (ghelijck als naderhant vande ghevanghenen is verstaen) tenten / oxoon wijns / tonnen byers ende noch sommighe menschen om verre wierpen. Teghen dit schieten / sette de vyandt dese Valeye vol schantskorven / maer het hielp seer weynich / daer moesten der alle daghe veel struyckelen.

Ondertusschen loopt een geruchte sonder dat men den eersten man wist / dat de vyant uut Holwegghen een mijne¹⁸⁶) hadde ghemaect / tot aen stats veste / om eenich quartier van den Bal te doen springhen. Ende hoewel alleman dat voor geck achtete / doen nochtans t'water vande Suytveste des nachts voor den sevensten Novembris eenen gheheelen voet was vermindert ende leeggher gheworden / wert die leughen voor waerheyt aenghenomen. Willughby selve met zijn twee ofte dryen ginck regelrecht naer Holwegghen toe.

Desen wech is soo diepe / datmen geen spiesse en soude connen gesien vande ghene die daerin waren hoe hooghe datse oock deselfde opsteken mochten. Niet teghenstaende dan dat de vyandt dicht daer aen op S.Gheertruytsbergh lach / de Heer Baroen en is nochtans niet

¹⁸⁶ tunnel

eer wederomme na de stadt ghekeert / voor hy en hadde met zijn eyghen ooghen desen diepen wegh van boven wel besien / ende bevonden datter gheene ghereetschap / noch lickteecken van mijnen te vinden en waren. Laeroy Capiteyn vande Mineurs / meende datter eenighe Aderen onder inde aerde waeren / langhst welcke het voorschreven water erghens verloopē was.

77

Op den neghensten Novembris quam de Grave van Noorthomberlandt / ende den Generael Norrits¹⁸⁷) / met een groot ghevolch van Edellieden uut Enghelandt. Men heeft alle het gheschut / cleyn ende groot afgheschoten / ende de groote klokke gheluyt t'harer aencomste.

De Grave was ghecomen om Nederlandt ende Bergen opten zoom te sien.

De Generael Norrits was van hare Majesteyt ghesonden aende Heeren Staten / om vande selfde onderstant voor Don Antonio / Coninck van Poortegael te versoecken. Want de Coninginne was besich met een gheweldige Vlote toe te rusten / om Don Anthonio weder in sijn Rijck te helpen / daer uut hy onlancx geleden van den Spaengiaert verdreven was.

De Cornette Ochtenbroeck met vijf ofte ses peerden / reedt met een volle galop ter poorten uyt nae den Santwech / tot voorby des vyants Leger ende grepen daer twee Ruyters, ende eenen Soetelaer met zijn karre vol biers / die sy spijs de vyandt voorby sijn Legher met haer in Stadt brachten.

Maer om den jonghe Grave met een vreemt schouspel te vermaken / isser eenen uutval by d'Engelschen voorgenomen teghen des anderen daechs. Uut de mijne die aende Poeyertoren is / viel het voetvolck op

¹⁸⁷ Northumberland, Norwich

het Legher des vyandts / want over de gracht wert in allerhaest een brugge geslagen. Dese schermutseerden aen Holwegen met de Italianen die op S. Geertruytsberch laghen.

De peerden vallen ter Woutscher poorten uyt. Parker hout halte op den Wijngaertberch: Poulij begheeft hem op het vlacke na Burchvliet. De Baxen en waren daer niet / want men hat er die wete vanden uutval niet ghedaen en hadde¹⁸⁸).

De Hoochduytschen die op den Raberch laghen / comen af int velt dat dicht onder den berch lach / ende allengskens naerderende blijvende niet verre vāde Wijngaertberch staen. Vele begaven sich achter de hegghen ende canten / d'andere lockten ons volck vast uut / hopende dat onse Ruyters wel souden onthaelt werden vande ghene die achter de hegghen ende canten gheleyt waren. Veer met hem nemende dertich mannen te voet / oft daer ontrent / drijft die Hoochduytschen van achter haer voordeel. Parcker valt hier op aen / ende d'arme Duytschen tot op den Raberch vervolghende/ maect datter niet vele af en quamen.

78

Een jonck Edelman met namen Sarli / Capiteyn van een vendel voetvolcx te peerde zijnde / ende met Parker den aenval doende / wert gevanghen / mits zijn peert eens loops tot int midden vant legher doorliep / sonder dat hyt op houden conde / is daer na verwisselt¹⁸⁹) met Don Jan de Mendoze / beyde vast van eenen ouderdom zijnde. Alle d'overloopers seyden eendrachtelick dat de Prince van Parma voor hadde het Legher op te lichten.

¹⁸⁸ Men had de Baxen niet van de uitval op de hoogte gesteld.

¹⁸⁹ Uitgewisseld.

Op den XI Novembris werter eenen generalen uutval op de Steenbersche syde ghedaen van alle de Ruyters ende Knechten / weynighe uutghenomen / om de wachten aende poorten ende op de vesten hier ende daer te besetten. Op den selfden tijt liet sich oock de Overste Balfort met ses hondert uutghelesen mannen / soo Nederlanders als Schotten hier vander Tholen vinden.

Capiteyn Veer / leyde de voorloopers die den schermuts beginnen soudent. De Ritmeester Marcelis Bacx / met zijn harquebusiers hielt recht op des vyants legher. Balfort stelde hem in slaghoorden op den Steenberghschen wegh: die vander stadt opt velt dat ter rechterhant van desen wegh / na het Weste licht. De Lanciers redē wat ter syden af na den Santwegh.

Het voetvolck dat met Veer voor uut was / gaven gheweldich vier op den vyandt / die hem boven de borstweren vant Leger bloot toonde. Eenighe Ruyteren van den vyandt uutcommende / werden hertlick met handtgheschut ghegroet / maer liepen stracx weder na haer Leger / soo haest als sy een oft twee van haer peerden saghen tuymelen. Dus liep den tijdt vast deur / sonder dat sich de vyant erghens bloot gaf / maer hielt sich binnen syne begravinghen ¹⁹⁰) / die te sterck waren om van ons volck overloopen te worden.

Daerom keeren de onse weder in stadt / achtende datse ghenoech hadden ghedaen met twee gantsche uyren lanck den vyandt te beroepen / ende zijn Legher gelijk wel half bestormt te hebben. Van het voetvolck dat met Veer was / isser vier dootd ghebleven ende twelf gequetst, die de vyandt van uut zijn Legher gheschoten hadde.

79

Des nachts tusschen den 11. ende 12. November steeckt de vyandt het Noortlegher ende t'Slot van Halteren in brant, ende ontrent den thien

¹⁹⁰ De vijand hield zich in zijn loopgraven.

uren voor middach op den twelfsten Novembris vertrocken sy van den Rijsselbergh ende vanden Noortgeest / want daer hadden sy soo langhen in slachorden ghestaen / tot dat de hutten verbrant waren / ende haer bagagie na het Suyden ghevoert wert.

Gheheel den wech lancx welcken sy na t'Suyden trocken / sachmen hier ende daer het opperste van de Vendels / mits de heuvelen ende santbergen: Maer soo sy aen den Bal begonden te comen op den wech van Huberghen / die aent bosch van Berghen comt / daer moesten sy haer bloot gheven / sulcx dat men niet alleene de vendels maer oock haer gantsche slachorden seer bescheydelick conde sien. Want sy en condē noch van heuvelen / noch van boomen ofte heggen bedeckt zijn.

Hier werden sy wel dapper gequelt / vande stucken die op de katte vande Boschpoorte stonden. Hetwas een ghenuchte om sien / hoe haer slachorden door ons gheschut t'elcker reyse ghebroken werdt / tot datse eyndelick het statelick ende ordentlick teecken lieten varen / ende haer van elcanderen scheidende / soo langhe met eenen vollen loop ghelijckelijck liepen / tot datse teghen ons schieten / met de naeste heuvelen, die int bosch zijn / bedect wierden.

Den gheheelen navolghenden nacht / en hoorde men niet dan trompetten ende trommelen om te vertrecken / en het hitsen en hayen vande wageliens¹⁹¹), die de bagagie weg voerdē.

Door den dagheraet sagmen oock het Suytleger aen allen kantē in brant staen / ende sy trocken reghelrecht na Calmhoudt / stellende hare schildtwachten op verscheyden berghen / om haer te waerschouwen / soo die vander stadt uutvielen.

80

¹⁹¹ Het 'heuen' van de wagenvoerders (tegen de trekpaarden)

Alst claer dach geworden was / trect Willugby met XXI vendelen
voetvolcx / ende met alle die peerden ter Woutscher Poorten uut /
met hem nemende twee falconetten. De schiltwachten vanden vyant
dat siende / packen sich wech: De onse nemen stracx in des vyants
Trencheen ende Legher:

Het voetvolck bleef opden Rabergh staen: De Ruyterie rennen den
vyant nae / ende comen aen den hindertocht / jouwende / ende
gheckende met den vyant / opdat hy uut spijt / hem keeren ende
vechten soude. Maer alsoo dat al om niet was, keerden sy wederom.
Want het was haer ghenoech datse het Legher / van sulcken Coninck /
hadden verweten zijn schandelick vertreck / het welck niet veel beter
en was / dan of sy wegh gheloopen hadden:

Weynighe / die noch int Legher gevonden waren / werden hier ende
daer doot gheslaghen / uutghenomen twee ofte drie vrouwen /
welcken het leven gheschoncken wert.

De Heeren Baroen Willugby / dede t'samen in eenen rinck roepen ¹⁹²⁾ /
alle de Ritmeesters ende Hopmannen: Ende alsoo de Ritmeester
Marcelis Bacx absent was / den vyandt met een deel Ruyteren
naghereden zijnde / dede hem een goede wijle soecken / van
meeninghe zijnde hem mede van weggen zijn vromicheyt / ghelijck
andere te vereeren. Maer want hy niet voort en quam / ende de
Ceremonie die hy / ghebruycken wilde / gheen langer uytstel en
mochte lijden / dewyle hy't begeerde te doen soo men de vyandt noch
int gesichte hadde sich keerende na Veer / Knolles / Parker ende Poulij
/ die van zijn natie waren / eñ oock mede na den Ritmeester Paulus
Bacx / eenen Neerlander wesende / seyde haer:

Want het eene oude ende prijselicke gewoonte is / dat die sich in den
krijgh kloeckelick ende mannelick verthoont hebben / eenighe

¹⁹²⁾ W. riep allen tesamen in een kring.

gedachtenisse van hare kloeckheyt ende vromicheyt ghenieten. Ende dat ick selve met mijn / ooghen ghesien hebbe / dat in u al te samen zijn / alle die deuchden welcke vereyscht werden in eerlicke Ridders ende kloecke Soldaten / daer van ick tot ghetuyge roepe den vyandt selve / die daer henen trect / ende dicwils t'zijnder grooter schaden heeft bevondē / wat voor krijghslieden ghy zijdt.

81

Onse doorluchtichste Vrouwe hare Majesteyt van Enghelant (wiens bevel ick in desen, als haren Luytenant ende Stedehouder doe) vereert u al t'samen met het Ridderschap: Ende elck int besonder metten sweerde soetelick op hare schouderen rakende: Ontfanct (seyde hy) het ghedencteecken van haere Majesteydts seer goeden wille ende gheneghentheyt / het welcke ghy met uwe kloecheyt hebt verdient. Sy bedancten hem hooghelick / ende swoeren al t'samen / datse sich altijd soudē draghen ghelijck eerlicke Ridderen toestaet / God Almachtich aenroepende tot eenen wreker / indien sy eenen valschen eet doen.

Maer burghers ende soldaten / mannen ende vrouwen / jonc ende oudt ende al watter in stadt was / borsten ter poorten uut / ende liepen elck om s'eerst na t'legher vanden vyandt / doorsnuffelden al watter was / saghen met groote verwonderinghe aen de grootte van t'begrijp des legers¹⁹³) / ende al t'werc datter ghemaect was / ende maeckten oock elck zijnen buyt. Want in beyde de leghers / hadde de vyant ghelaten menichte van schoppen / spaen / houweelen / karren tonnen / musquetten / roers / spiessen, harnassen / stormhoeyen¹⁹⁴) / ende van alderhande wapenen / ende ghereetschap.

¹⁹³ De omvang van het legerkamp.

¹⁹⁴ Stormhoeden (helmen)

De soldaten ende arme burghers vonden daer brants ghenoech voor den gheheelen winter. Want de stijlen balcken / ende spannie / daer mede sy haer hutten (daer van seer vele passelick groot waren) ghemaect hadden / waeren maer ghebleystert¹⁹⁵) / ende van buyten was ghebrant. Want soo het stroo ende riet verbrant was / hielt de vlamme stracx op.

Over de geheele stadt was uitermaten seer groote blyschap om dit haestich ende onverwacht vertreck vanden vyandt. Ende want het den Christenen betaemt / de eere aller weldaden toe te schrijven / den genen / van wien sy ontfanghen zijn / heeft men den seshien Novembris God almachtich opentlic ghedanckt / van wegghen de groote verlossinghe.

82

Ende den volcke is van den Predicstoel door de Bedieners des Goddelicken woorts voorgehouden: Dat God alleene te dancken was die die Stadt hadde bewaert voor alle ghewelt ende listighe aenslagen des vyandt. Daer is mede ghebeden voor den welstant der kercken ende der stadt / ende voort alle de ghene / onder welcker macht Godt ons ghestelt heeft.

Is daer na by der Overheyt goedt ghevonden ende vander Puyen afgelesen / datmen eenen Jaerlichschen vierdach houden soude op den derthienden Novembris / op welcken dach den vyandt vertrocken was. Des avonts ginck het op een vieren. Men conde noch hooren noch sien / van alle het schieten / beyde vande groote stucken ende van het hantgheschut / van het blasen der trompetten / slaen der trommelen / luyden van alle die klokken groot ende kleyn / vant beyaerden / vant juychen ende roepen.

¹⁹⁵ Geblakerd.

Op alle hoecken / beyde binnen de stadt ende op de vesten stonden menichte van pecktonnen en branden / nergkens en was men vry van alle de vierpijlen die inde locht gheworpen waren ende weder neer vielen.

De stadt hielt een groote maeltijdt / daer te gaste waren den Heere Baroen Willugby / den Gouverneur Morgan de Ritmeesters / de Hopmannen / oude Wethouders ende alle de treffelicste van der stadt. Cortelic daer en is niet onderlaten van t'ghene men ghewoone is te doen in publijcke triumphen eñ vyinghen.

Naderhant heeft de stadt uutghedeeldt onder de Ritmeesters ende Hopmannen / groote viercante gouden penningen / met stadtswapen / ende den naem van diese geschoncken waren mitsgaders de oorsake waerom.

83

Nadien van den Hertoghe van Parma door de valiandise ende industrieuse practijcken vande belegerde ghenootsaect was te vertrecken: De Staten s'Lants van Brabandt ende de respective steden van dien / beduchtende dat de Couragie vande ontleggerde daghelijcks soude toenemen / ende oversulcks de courssen op haere Landen souden vermeerderen tot apparente ruine ende de vastatie ¹⁹⁶) vandien : Versoecken instantelijck den Hertoch van Parma dat hy de voornoemde apparentie excursien ende invasien door eenige forten tot dien eynde ter bequaemer plaetse te maken soude willen verhinderen ende voorcomen.

Maer op den voorschreven Hertoch inden Dorpe van Calmthoudt geleghen ontrent dry mijlen van Berghen rontsomme ofte immers ten meerderen deele in een vlacke heyde / doen logeren een sekere

¹⁹⁶ Devastatie: verwoestingen

quantiteyt peerden ende voetvolcks / meer dienende tot eenen buyt ende rooff vande ontlegerde / als tot belet van hare continuele excursien / ghelijckerwijs by de daghelicksche experientie evidentlijck bleeck.

Want naer dien het voornoemt krijchsvolck ten besten doenlick haer aldaer hadden beschanst ende so sy meynden / tegen der ontlegerden uytloopen wel voorsien: zijn van daghe tot daghe met merckelijcke menichte ghevangen binnen Berghen ghebracht / in haere Peerden ende toevallende vivres berooft / ende int corte eyntlijck ghenoodtsaect ende ghedwonghen uyt het Dorp van Calmthoudt ende omliggende plaetsen haer te begheven opt remandement vanden Hertoch.

Ende naerdien den voorghemelden middel onbequaem bevondet werdt om het voorverhaelde te effectueren: Wiert by den Hertoch van Parma door iterative ¹⁹⁷⁾ begeerte der Staten van Brabant / goet ghevonden / om te moghen obtineren in sijne intentie dat op het Casteel van Wouwe / een plaetse maer anderhalf mijle van Berghen ghesitueert soude ghefouriert ¹⁹⁸⁾ worden een Compaignie Ruyters van estime ende reputatie.

Hier toe wierdt vercozen die vande Capiteyn Coradijn / dewelcke te voren binnen Halle in garnisoen gehouden hebbende / deur middel van Espions de Ruyterie van Brussel hare courssen opden Lande von Brabandt dickmael hadde benomen / ende oversulcks ghehouden wiert voor de bequaemste om tselve de Ruyters ende Voedtknechten van Bergen oock te beletten.

84

¹⁹⁷ Herhaald verzoek

¹⁹⁸ geplaatst

Maer wat was dit anders, van d'onse nieuwe occasie ghegheven van daghelicksche victorie / ende een aenlockinghe tot uytloop / alsoo met goede reden stont te verwachten datse dese Ruyters ofte opt Casteel soude moghen besluyten¹⁹⁹) / alsoo datse niet en souden konnen uutvallen / ofte indien mense uyt liet rijden datmense met goede avantagie soude moghen elders attacqueren.

Maer dese avantagie en hebben d'onse niet konnen verwachten. Dit heeft bewesen de daet daer opghevolcht / want naerdien die Ruyters van Corrardin hebbende haer voyagie naer Antwerpen ghenomen op de Calmpthoutsche Heyde vande Cornet van den Heere Ritmeesters Marcellis Bax / by hem hebbende ontrent vijftich harquebousiers / waer onder mede eenige waren van de Compagnie van den Heere ende Ridder Pauwels Bax / gherencontreert²⁰⁰) werden: zijn door het ghesichte van d'onse alsoo vertsaecht²⁰¹) gheworden, dat sy sonder omsien / ofte dat minste teecken te toonen van te willen vechten hare voyagie even dapper ghevoordeert hebben. Al hoe wel sy nochtans in menichte van volck ende voorraet van Lijfwapenen de onse verre passeerden. Want dese ten meerderen deele gheen wapenen aen en hadden / ende die oyt beste ghewapent waren / hadden alleen het achterste ende voorste²⁰²).

Nochtans volghende hare ordinarische couragie hebben haren Vyant / die sterker was dan sy door dapper schieten alsoo ghetergh / dat sy hem eyntlick tot gramschap beweeght / ende t'hoofft doen bieden hebben. Maer wierden met sulcken resolutie gheattacqueirt / dat die

¹⁹⁹ Insluiten

²⁰⁰ Werden ontmoet, aangetroffen.

²⁰¹ versaagd

²⁰² Met wapenen wordt hier bedoeld harnas(delen); de best 'bewapenden' droegen dus een borst- en rugkuras.

van Berghen d'overhant kreghen / ende de Compagnie van Corardin in disordre brochten / krijgende seer veel gevangene ende peerdē. Die van Wouwe waren een fray gewapent volck / inde banderollen van hare Lancien hebbende een dootshoof t met dit Devijs;

No te temo

Manco ic fugo²⁰³).

85

Maer dit en accordeerden met de comportomenten²⁰⁴) niet wel. Hiermede was den aenslach ende het voornemen als gheseyt is wederom by nae bedorven.

Corrardin niet langhe na dit rencontre solliciterende van Wouwe te wesen / dewijle sijnen aenslach hem aldaer misluckte. Want hy meynde tot Berghen int werck te stellen / hetghene hy tot Brussel van te voren ghedaen hadde / doen hy noch tot Halle in garnisoene lagh in welcke Stadt van Brussel hy altydt eenighe goede Espions hielt daer door hy weten konde / wanneer de Ruyters uytreden / waerna hy hen reguleerde om daer op te passen. Doch die van Bergen dese sijne practijcke kennende hebben daer in behoerlijcken voorsien / ende den Italiaenschen vos gheatrappeert inden kuyl, die hy andere gegraven hadde.

Want daer wiert dickwils by haer gheresolveert²⁰⁵) eenighe Ruyteren uyt te senden / al of die erghens op eenen aenslach ghereden hadden / denckende dat Corrardin door Espions daer van gheadverteert sijnde stracx die souden vervolghen / ende om hem als dan te moghen attrapperen / leyden op sijne passagie bedectelick tot Wouwe in Embuscade twee ofte dry hondert Soldaten / ende dit soo verscheyden

²⁰³ Ik ben niet bang voor je, ik vlucht niet

²⁰⁴ Comportement: gedrag, leefwijze

²⁰⁵ besloten

reysen ghebeurt sijnde / ende wel vernomen hebbende en dorfde nimmermeer uytrijden / claghende daghelicks teghen eenighe van de sijne / dat hy het daer niet langher meer en wiste te maken / dat hem dochte dat hy by nae alle morghen belegherdt was.

Dies gheen middel siende / om die van Berghen afbreuck te doen / hiel seer aen om van Wouwe te wesen / ghelijck hem sulcks hy den Hertoch gheconsenteert werde²⁰⁶), sonder yet tot achterdeel van die van Berghen gheattenteirt²⁰⁷) te hebben.

Na dat Corrardin van Wouwe ghelicht was / wiert tot Roosendael / een Vryheyt twee mijlen van Berghen gelegen / ende seer sterck van naturen gheleyt een Regiment Hoochduytschen, met eenige Compagnien Walen / ende een Compagnie Ruyteren van la Biche / oock om die van Bergen voorschreven hare cursen te verhinderen / maer dit en wilde mede niet ghelucken.

86

Want alsoo inde maent van December 1589 dese krijghsknechten sterck ontrent 600 mannen een convoy deden naer Antwerpen / ende int wederkeeren ontmoet wierden op de Calmthoutsche Heyde / by den Heere Ritmeester Marcelis Bax ende eenige andere Officieren / sterck ontrent 140 peerden / gaf den voorsz Heere Ritmeester last aen sijnen Lieutenant het convoy met weynighe peerden te bespringhen / om haer te beletten / dat sy geenen Waghenborch²⁰⁸) tot hare bevrijdinghe maken souden / alsoo t'ghebeurde: want sy maer weynighe peerden siende en lieten niet van in goede ordre voorts te trecken. Waer op den Ritmeester Bax met de sijne (eenich voetvolck achter op de peerden hebbende) aenreedt: maar sy dat merckende /

²⁰⁶ Van de hertog toestemming kreeg

²⁰⁷ aangevallen

²⁰⁸ provisorisch verdedigingswerk gevormd door wagens in het rond op te stellen

haesten haer om by eenighe heggen te comen ende haer aldaer de bedecken. Het welcke den Ritmeester causeerde sijn voetvolck af te worpen / ende met de waghens alleen aen te rennen / ende alsoo sy by haer waghens quamen / vonden sy veel volcks onder dry vliegende vendelen / in goede ordre sterck beset / die sy meermaels bespronghen.

Maer om dat haer voetvolck noch verre achter was / conden sy die niet breken / haer met voordeel achter haer waghene met spiessien werende : maer ten lesten siende eenich voetvolck aen kommende ghelooopen / begonden sy haer in een waghenerck te besluyten / t'welcke den Heere Ritmeester nu eenighe thien ofte twelf van sijne beste harquebousiers becomen hebbende haer heeft soecken te beletten / de waghene doende afkeeren / ende haer daer naer wederom bespringhende / heeftse eyndelijck ghebroken ende gheslaghen / haer ontweldigende de dry vendelen.

Dit combat wiert alsoo aengesien van hondert Ruyters vanden vyandt / die eenen scheut van het convoy aende heggen bleven staen / ende haer op de heyde niet en dorfdn begeven.

87

Den Lieutenant Colonnell Maldtz wiert hier ghevanghen / met eenighe andere Capiteynen / ende wel twee hondert Soldaten / die meest gequetst waren / de reste wierden gheslaghen ende verjaecht. Sy vonden op de wagenen de kleederen voor het Regiment van Don Ferdinando Gonzaga / met meer andere coopmanschappen / die meest al ghepilliert²⁰⁹) wierden.

²⁰⁹ geplunderd

Eenighe dagen heir na wiert de Ruyterie van Bergen beschreven van den Grave van Hohenlo / om te comen naerde Langhestrate²¹⁰) op eenich exploit / t'welcke nochtans niet en succedeerden met last van binnen Berghen te laten veertich ofte vijftich harquebousiers van den Ritmeester Marcelis Bax / die over de selve het bevel gaf joncker Hector van Huchtenboeck sijnen Cornet.

La Biche verstaen hebbende t'vertreck vande ruyters / maect een embuscade voor Bergen, meynende nu occasie ghevonden te hebben van wat goets uyt te rechten / ende den alarme ghegheven zijnde door eenighe Avantcoureurs / vallen de voorsz harquebousiers onder het beleyt vanden Cornet uyt / ende komen gesamenderhandt aen den vyandt / in sulcker voeghen dat La Biche vanden opslach kreegh.

Die niet wel loopen en konden werden doodt gheslaghen ofte ghevanghen / het welcke gheschiede met seer weynige schade van de onse.

Dan daer wert benefens d'andere oock gequetst Huchtenbrouck / die daer na vande quetsure is ghestorven.

Niet langhe hier na wierden alle plaetsen verlaten / ende het vlacke velt alsoo voor die van Berghen gheopent dat soo voor als naer verscheyden remarquable cursen ende exploicten uyt Berghen gheschiet zijn.

Onder de welcke voor eerst is de kloecke ende mannelicke verrassinghe vande Stadt Thienen²¹¹) / de welcke ghelegen is int Hertochdom van Brabandt / aen een kleyn rivierken de Geete ghenoeemt / ontrent dry mijlen vande Stadt Loven / ende van S. Truyen. Een seer groote ende woeste stadt eertijds seer vermaert om de

²¹⁰ De Langstraat

²¹¹ Tienen, ca 20 kmn Z.O. van Leuven

coopmanschap / die aldaer gedreven wierden / de welcke op dese maniere verrascht wiert.

88

Sekere hondert ende dertich Soldaten waer onder verscheyden Ruyters waren vande Ritmeesters Paul ende Marcelis Bax / hadden eenen aenslach op Borchloon²¹²) / een Stadt ghelegen int Landt van Luyck, die haer miste: willende nochtans niet wederkeeren sonder yet merckelijcks uyt te rechten / trecken sy voorder / slaen door een menichte van des vyants volck / ende marcheren voor die Stadt van Thienen / die beset was met vijf ofte ses vendelen Spaingiaerden. Niet teghenstaende alle dit volck / ende dattet eene groote en wijde stadt is / gheraecken met aerdicheyt in deselve Stadt / drijven de Spaigniaerden daer uyt / ontnemen haer dry van hare vendelen / rooven ende pilleren die Stadt / nemen den roof ende buyt / soo vele sy laden costen / met haer / ende trecken alsoo gelijckerhandt wederom daer uyt ende verlatense.

Den vyandt hier van verwitticht wesende / neemt haer int wederkeeren waer / wesende wel op sijn hoede / ende wel 400 mannen sterck.

Sy luyden hebbende met een mannelijcke kloeckmoedicheyt gheresolveert haren buyt niet te verlaten / slaen met gewelt door de selve henen / ende kommen alsoo wederom tot Berghen.

Gelijcke daet gheschieden eenigen tijt hier na soo wy weynighe Soldaten des voorschreven garnisoens, die de Stadt Indoigne in naemen / als by 80 andere, die de Stadt van Vilvoorden vermeesterden / pillierden / ende eenighe huysen daer in verbranden / Feyten / dewelcke in haerselven ongelooflijck souden schijnen te wesen / indien d'ervarentheyt ons niet en leerde inde historie van alle

²¹² 20 km Z. van Hasselt en plm 30 km O. van Tienen.

tijden / dat luyden vol couragie ende wel ervaren int poinckt van wapenen naer een mannelijcke resolutie miraculen konden doen / insonderheyt alsoo haer besloten ende geperst vinden door eenighe vyanden die de rechte materie zijn om hare kloeckmoedicheydt op te toonen.

De couragie des gheestes / ghelijck wesende dat vier / t'welcke met stroy ofte hout ghestopt zijnde / daer na te gheweldiger uytberst, en met volle layen brandende sijne kracht verthoont.

89

Ick gaen hier voor by soo veelderhande exploitien op convoyen ghedaen: Ick late staen alle de aenslagen die in verscheyden Tochten over dry verscheyden Rivieren de Mase / de Deyle ende den Demer ghepractiseert / die met soo sonderlinghe consideratien int werck ghestelt wierden / dat oyt eenich ongheluck d'Onse en ontmoetede. Een sake die verwonderens weerdich is / als men neerstelick considereren will diese circumstantien:

1. Dat d'aenslagen meest ghemaect wierden om te rijden voor de poorten van Brussel / die int middel vanden vyandt laghen.
2. Dat int passeren ghemeynlick moesten achterghelaten worden de Steden van Antwerpen / Lier / Herentals Diest Mechelen / Vilvoorden / Leuven / de welke ordinaerlick met stercke garnisoenen van wegen den Coninc van Spaengien / ende den Hertoch beset waren, midtsgaders vele groote Vryheden ende Dorpen / daere dickmaels verscheyde Compagnien Crijchsvolck / soo te peerde als te voete gefouriert vonden.
3. Dattet ghetal van d'onse / oock selfs alsse tot versekeringhe met dry ofte vier hondert mannen uyt den Garnisoene van Breda versterckt waren / gheensins en was te compareren by de groote

macht / de welcke den vyandt hier teghen hadde kommen
brenghen.

Wat sullen wy nu hier van seggen gheweest te zijn doorsaecke. Anders
gheene als het goedt beleydt vande hoofden, ende de sonderlinge
reputatie van voorsichticheydt / couragie / ende valeur / diese niet
min by den vyandt / als by haer eyghen volck hadden.

90

Het beleydt dede haer int trecken neerstelick bespieden alle plaetsen /
daer den vyandt opt onvoorsienste haer soude moghen hebben
bespronghen / int nederslaen goede wacht stellen op alle advenuen /
langhs de welcke men haer soude hebben kunnen verrasschen.

Ende op dat haer voornemen door de Rivieren niet en soude werden
ghestuyt ende verachtert / was het dese voorsichticheyt, die haer
benefpens andere equipagie van oorloghe raede mede te nemen
brugghen / schuyten ende andere nootsaeckelijcke middelen om over
de Rivieren te geraecken.

De groote reputatie van hare kloeckmoedicheydt ende voorsichticheyt
/ was oorsake dat den vyandt haer vreesde. Hier van quam het dat
d'eene stadt so haest niet en hadde vernomen / dat die van Berghen
op de beenen waren / ofte en adverteterden terstonts door Posten
hiervan d'andere / om dat se op hare hoede wesende / acht hebben
souden dat het ongheluck haer niet en troffe.

Ende dewyle alle de Steden hiermede besich waren, ende haer
becommerden om d'aenslagen t'eviteren²¹³) / exploicteerden die van
Berghen ghemeynlick met ghewensch succés hare sake / wederom
t'huys ghekeert zijnde eer den vyandt vernemen koste waer sy
vervaren waren.

²¹³ Vermijden; ontgaan

Ende ghelijckerwijs de kloeckmoedicheydt haer in een Provincie niet en laet beslyten, alsoo de Ruyterie van het garnisoen voornoemt en heeft niet geacht dattet velt vanden Lande van Brabant wijt ende open ghenoech was om haer valeur in te bepalen: maer heeft in desen selven tijdt haer ooc betoont inde Provincie van Vlaenderen / alwaer verscheyden treffelicke Tochten geschiet zijn tot voor de poorte van Gent ende Brugghe / in welcke tochten d'onse den vyandt somwylen treffelick gheattaqueert hebben.

91

Waer van tot een staelken ²¹⁴) sal moghen dienen dat remarquabel ghevecht / t'welcke ghebeurde in den Lande van Waes tusschen vijfhien Ruyters vande Compagnien des Heeren Ridders Paul / ende des Heeren Ritmeesters Marcelis Bax / ende 45 Ruyters van den vyandt. In het welcke de vijfhien met sulcken couragie hare wederpartie aenghevallen zijn / datse genoechaem d'overhant kregghen / ende souden se voorts in route ghebrocht hebben / indien se van een goede quantiteyt voetvolcks niet en hadden ghesecondeert ende ghesecoureert gheworden. Door welc secours die vijfhien genootsaect wierden achterwaerts te deynsen.

Ende alsoo de couragie van de eerste overwonnene hier door merckelijck opgeweckt wiert / sijnse om te revengeren de schande haer aengedaen / ende uyt te wisschen de oneerlijcke vleckes van hare eerste bloyherticheyt / met sulcken furie op de vijfhien ghevallen / datse haer brengghen op de vlucht / een yghelijck der selver hem soeckende te salveren ten besten hy mochte / ghelick sy oock deden. Ende ghelick het een seer sware saecke is / t'selve te doen in een landt / int welcke gheen plaetse en resteert tot uwe retraicte alle de Steden

²¹⁴ Een staaltje

en Forten vanden vyandt gheoccupeert sijnde / ende dat in een Eylant rontsom omcingelt met sijne wateren ende rivieren: alsoo heeft et eenighe van dese vremde ende Romeynsche resolutien doen nemen / om den vyant t'ontcomen.

Waer onder seer notabel is / die van den Heere Levin Seys Capiteyn ende Quartiermeester Generael van de Cavallerie der hoogh moghende Heeren Staten Generael / de welcke als doen de charghe van Corporael hadde. Desen langhe vervolght sijnde / ende by de sijne niet konnende geraecken / resolveert t'ontcomen door des vyandts principaelste Stadt ende sterckte. Neemt derhalven met sijnen Jonghen den wech naer het Vlaemsche hoofd teghen over Antwerpen / doet hem daer oversetten inde voornoemde Stadt / rijdt daer recht door naer de Kipdorp Poorte / ende deselve couragieuselick ende gheluckelijck ghepasseert zijnde / begheeft hem naer sijn garnisoen.

92

In het Jaer 1590 als Graef Carel van Mansfelt de schansse van Oordam by Sevenbergen belegert hadde / is den Heeren Ritmeesters Bacx aenghedient / dat tot versterckinghe van sijnen Legher ettelijcke vendelen Irische soldaeten van Antwerpen verwacht wierden.

Om welck secours hem te beletten / sijn sy luyden naer communicatie over dese saecke metten Heere Gouverneur Thomas Morgan ghereden uyt Berghen met eenen goeden Troup van ontrent 125 Peerden / ende 150 Mannen te voet / vastelijck gheresolveert sijnde de Irische in een embuscade bovẽ Calmthout inde Duynkens tot den hooghen middach toe te verwachten. Maer alsoo den Vyant nergkens en compareerden / retireren die van Berghen wederom naer haer garnisoen.

Graef Carel van Mansfelt beduchtende of sijne Irische wel yedt dierghelijcks²¹⁵) mochte ontmoeten / hadde tot hare assureantie ende

²¹⁵ Iets dergelijks.

convoy uyt sijnen Legher naer Antwerpen ghesonden de Compaignien van Conte Niclas Sese / Corrardin / Neus en Vierslot / Verraders van Geertruydenberghe / dewelcke d'onse rencontrerende treffen soo dapper op d'Avantgarde / datse ghenootsaect wort haer tot onder het voetvolck te begheven / het welcke aenden kanten marcheerde. De Heeren Ritmeesters Bax vande arrièregarde wesende / ende heel van achteren aenkomende / bemerckten dat voor aen het hoofd van den Troupe wat besonders te doen is / ende terstonts daer naer dat vier vanen / om vande Musquetten vant voetvolck ontslaghen te zijn / de heyde in rijden / ende haer aldaer in ordre stellen / verwachtende of d'onse de couragie wel souden hebben met haer te vechten. Dit siende begheven haer stracks met eenen galop de Heyde in naer den Vyant toe / (achter latende t'voetvolck wel een halff ure weechs) treffen op hem / ende by de Avantgarde (die dit siende / haer ghevolcht was) ghesecondeert sijnde / krijghen hem op de vlucht ende vervolghen hem tot inde grachten van Dambrugge / uyt dewelcke noch eenighe ghehaelt wierden.

94

Alsoo wiert neder ghedruckt den hoogmoet van vier de principaelste Compaignien van reputatie / die den Vyandt hadde. Van de welcke verscheyden wierden verslaghen / eenighe Verraders van Geertruydenberghe daer onder bevonden int garnisoen ghehanghen / omtrent de veertich ghevangen / ende boven de 80 Peerden veroverd. Ende dit alles met weynighe schade van de onse. Want daer en wierden der niet meer als twee gequetst bevonden. Hierdoor wert de compste vande Irische naer Oordam voor eenighe daghen uytghestelt.

In het selfde Jaer 1590. Alsoo de Hoog: Mog: Heeren Staten Generael haren Legher hadden voor Nimmeghen onder het beleyt van sijne Pr.

Excel. ende dat den vyandt met alle sijne meeste macht vertrocken was tot onderstant van de Ligue in Vranckrijck / zoo wiert by sijne Excel. ende de Heeren Raden van State / sonderlinghe ghelegen bevonden / dat by een goet ghetal van Cavallerie der Geunieerde Provincien eenen Ruyterstocht ghedaen wierde / door sulcke / Provintien / quartieren / dorpen en plaetsen, die als verre vande gheunieerde Provintien ghelegen / sich onder de Protectie ende Contributie der selver tot noch toen niet en hadden willen stellen op dat by dese occasie des Vyants gheleghentheydt ende macht, die hy noch in dese Nederlanden mochte ghelaten hebben / soude moghen ontdeckt werden.

Soo sijn om den selven tocht te doen gecommiteert dese nagenoemde Compagnien als naemelijck van zijn Excel. vanden Ridder Veer / Sidney / van den Heere Potlitz / Barchon / vanden Ridder Paul Bax / Marcel Bax / Parcker / Poulie / Voisin / Edmont / ende Kniski. Ende alsoo het nootlijck bevonden wiert / dat een van de selve Ritmeesters gheduyrende desen tocht het ghesach ende bevel soude hebben.

94 (bis)

Soo ist dat sijne Excel. ende Raden van Staten haer vertrouwende op de kloeckheydt / ernsticheyt / ende voorsichticheyt van de voorschreven Heere Ridder ende Ritmeester Paul Bax den selven ghestelt hebben als hoofd ende bevelhebber over de voorsz.

Compaignien: hem ghevende volkomen macht ende bevel deselve te vueren ende te beleydē tot int Graefschap van Namen / ofte van Artois ende Henegouw / soo wijt ende verre / als hy sonder merckelijck perijckel der voorschreven Compaignien eenichsins doenlijck soude achten. Wiert oock geauthoriseert hier toe met hem te nemen een

ofte twee hondert voetvolcks uyt tet Landt van Tertholen / Breda / ofte Berghen / soo hy dienstlijck soude achten.

In het Jaer 1591. zijne Pr. Ex. sijnen Legher versamelt hebbende /ende met den selven ghemarcheert sijnde naer de quartieren van Vrieslant / om eenighe steden aldaer te veroveren: is het selve by den hertoghe van Parma verstaen de welcke om sijne Exie. van sijn voornemē te divertieren / hadde goet ghevonden met sijnen legher de Wale te passeren / ende den selven in den Betuwe teghen over Nimmeghen te logheren / rontsomme het fort Cnodsenburch / met intentie het selve fort te vermeesteren / makende totdien eynde sijne approchen nae behooren.

Den Prince Maurice dit voornemen bemerckende / ende vreesende dat meerder swaricheydt naer het veroveren van Knodsenborch hadde mogen volgen / resolveerden dadelijck derwaerts aen met sijnen Legher te trecken / ghelijck sulcks oock gheschieden in sulcker diligentie dat hy in seer korte daghen tot Arnhem arriveerden het welke evenwel den Hertoch van Parma gheensins en dede wijcken van sijne resolutie / maer hy bleef continueren sijne aenghevanghen belegeringhe / alle gheweldt op het fordt doende.

95

Den Prince Maurice ontrent Arnhem ghecampeert sijnde / adviseerde ²¹⁶) met de Ghequalificeerste van sijnen Legher / hoe men het voorschreven fort soude moghen ontsetten: hetwelck overmits de groote Avantagie die den Hertoch van Parma hadde door het waterachtich ende ghebroken Landt boven de retrenchementen qualijck doenlick was.

²¹⁶ Overlegde, beraadde

Dies sijn Exie. voor eerst goet vont / dat men een Embuscade stellen soude / om te sien oft men den Vyandt uyt sijn voordeel hadde moghen krijghen. Tot welcken eynde by den Prince ontboden wierden den Heere Fransoys Vere / met noch andere Overicheden / ende Ritmeesters. Ende wiert by dese vergaderinghe gheconcludeert / dat den Heere Fransoys Vere met een seker ghetal Ruyteren ende voetvolck / soude marcheren een stuck weechs na des vyandts Legher in den nacht / ende hem stellen in Embuscade in een plaetse / die de bequaemste gheoordeelt was / om den vyandt afbreuck te doen. Alwaer inder nacht ghearriveert sijnde / schickten hy een quantiteyt Ruyters uyt / om inden morghenstont den Vyant eenen Allarme te gheven / op hope van vervolcht te worden / tot inde Embuscade. Dese uytghesonden Ruyters haer devoir ghedaen hebbende / ende wederghekeert sijnde / bleef de Embuscade al stil op hope dat den vyandt soude uytghecomen hebben. Maer alsoo na lanck wachten / niemant vernomen en wiert / ende sijn Excie. (die oock s'morghens vroech tot assistentie van de Embuscade was comen marcheren) buyten hope wesende yet voorders te verwachten / vont goet dat d'Embuscade opbreken soude.

Den Heere Fansoys Veere / met sommighe Ritmeesters gheen achterdencken erghens voorder van hebbende / quiteerden haere Troupen / ende voegden haer by sijne Excie, die voor was.

Alsoo een stuc weechs naer het quartier ghereden sijnde / quam den Allarme seer heftich by sijne Excie. waer door de Ritmeesters te rugghe keerden naer hare Compaignien / ghelijck oock dede den Ritmeester Marcelis Bax / die soo haest daer by niet en koste kommen / door dien sijn Compagnie van de Arriere-garde was / of de onse waren gerepouseert van ontrent vijfhondert Ruyters van den vyant.

Het welcke siende / dede alle moghelijck devoir om sijne Ruyters in ordre te krijgen / om het welcke te weghe te brenghen / hy waernam een occasie van een Troup Enghelschen / die in goede ordre op een Avantagieuse plaetse stonden / daer by hy sich voegde.

Ende alsoo nu de 500 wel ghemonteerde Ruyters / op dit voetvolck aenquamen / ende daer een salve gaven / haer daer naer stracx te rugghe keerende: soo werden se dadelick van den Ritmeester Marcellis Bax ende eenighe andere van achteren alsoo ghechargeert / dat se ghedrongen wierden het hoofd te bieden.

Ende alsoo eenighe Troupen van ons voetvolck mede avantseerden over grachten ende kanten op haer avantagie / omde Ruyterije te seconderen schoten soo dapperlijck onder den hoop van den Vyant / dat cordts daer naer soo groote confusie onder hen quam datse haer op de vlucht begaven.

Daer wierden vele ghevanghen ghekreghen / onder andere eenighe principale hoofden / ende seer vele peerden.

Dese nederlaghe brocht den Hertoch van Parma in sulcken achterdencken / dat hy de belegheringhe van Cnodsenborch liet varen / nadat hy het fort dapperlick beschoten hadde: ende trock alsoo wederom over de Wale / latende die van Nimmegen inde selfste miserie / daerse vante voren in waren.

Het is kennelijck dat de Guides ende Leytluuden (die overmidts de goede kennisse van wegghen ende ghelegghentheden der Landen inden krijch niet alleen seer nuttelick maer oock nootsaeckelijck zijn) ghemeynlick seer staen inde ooghe van haere vyanden / ende wat meer ghehaet worden als die ghemeyne Soldaten. Dit hebben die van Antwerpen menichmael bewesen ten aensien vande Guides int garnisoen van Berghen opten Zoom haer houdende / welckers bloet sy

by alle mogheli²¹⁷cke middelen ende practijcken ghesocht hebben dickwils te vergieten.

97

Ghelijck sy insonderheyt betoonden op sekeren tijdt als twee van dese luyden in handen van hare Borgheren ghevallen sijnde / ende gevanckelijck in hare Stadt ghebrocht waren. Want alsdoen haer niet dervende brenghen ter doot uyt sorghe dattet hare Borghers te suer soude opbreken / die den eenen ofte den anderen tijdt tot Berghen souden moghen ghevangen worden / hebben se daer van verwitticht Mondragon Gouverneur van haer Casteel / complotterende secretelijck met hem / dat hy als uyt sijn eyghen autoriteyt haer de ghevanghene quansuys soude ontweldighen ende hanghen onder t'pretext dat se Guides waren / ghelijck oock gheschiede.

Den Heere Gouverneur Paul Bax oordeelende dat hem soodanighe mishandelinghen van sijn soldaten niet te lijden en stonden / soect daerin te remedieren ende denckende met sijnen Broeder op de middelen van sijne revenge / vinden goet een preuve te doen / om eenige borghers van Antwerpen by forme van Stratageme²¹⁸) t'attrappen.

Om t'welcke opt sekerste te effectueren belasten dat ontrent twintich Soldaten haer souden desguiseren) in boerenkleederen / ende aenvoeren tot inde poorten van de Stadt ontrent twaelf waghens bevracht met sacken vol sauts: dat sy als voerluyden sweepen souden hebben inde hant / maer als soldaten / de roers ghespannen / veerdich ende wel ghereet souden hebben liggen op de waghens. Ordonneren dat seer naer daer by omtrent tachtich soldaten te voet haer souden houden in eenen kelder om dese ghedeguseerde voerluyden te

²¹⁷ Vermommen

²¹⁸ Stratagème (Fr): krijgslist.

seconderen, als sy de poorten souden in hebben. Ende dat tot Berchem souden staen hondert Ruyters om op den alarm haer tot secours van de voorschrevē soldaten te laten gebruyken.

De resolutie in dit stuck was soo groot / datse meynden ghevanghen te nemen niet alleen de Gildebroers / die naer ghewoonte de wacht hielden aen de poorten / maer oock inte rijden inde Stadt / ende op te packen alles wat sy ghevoechlick souden konnen krijghen.

98

Desen aenslach en koste menschelijckerwijse niet misluct hebben / indien de poorte daer by op ghemaecte was / juyst op dien selven dach niet en hadde vermaect gheworden. Waer door dese voerluyden de selve ghesloten vonden / het welcke haer opt hoogste bedroefde. Doch om alle hare moeyte niet te vergeefs gedaen te hebben / sy vinden ter selver tijt een Convoy Spaigniaerdē voor de poorte / die van Liere ghekomen waren / gheven malcanderen eenen wenck / worpen de sweepen van haer / nemen in plaetse hunne roers inde hant / vallen de Spaeniaerts op het lijf / slaen het Convoy / krijghen verscheyden ghevanghene / ende nemen tghene sy by haer hadden.

Vele diergelijcke aenslagen wierden op die van Antwerpen daghelicks gepractiseert. Menighen Borgher buyten de poorten wandelende / menighen speelwaghen met meyen besteken ²¹⁹⁾ hebben die van Berghen alsoo ghedeguseert sijnde / verrast. In voeghen dat de vervaertheyt ende den schrick in die stadt soo groot is geweest / dat by na niemāt sonder paspoort te lande in Brabant hem heeft derven begheven / ofte op de canten van de Stadt grachten wandelen.

²¹⁹⁾ Dennentakjes; vgl: 'Meien: denneboom op het dak bij bereiken van hoogste punt tijdens de bouw.

Ende te water en ginckt haer somwijlen niet veel beter. Want de fregatten, die daghelicks op Willebroeck voeren / werden met chaloupen²²⁰) / diese op waghens naer Hoboken wisten te brenghen / dickwijs geattrappeert.

Alsoo in den Jaere 1592 St. Thomas Morgan Ridder / Colonnell / ende Gouverneur der Stat Bergen opten zoom aen hare Majesteyt van Engellant ende de Heerē Raden van State der vereenichde Nederlanden seer ernstlick hadde aenghehouden / ten eynde hem soude gheaccordeert worden om naer Enghelandt voor dry maenden te moghen vertrecken: zo heeft hare Majesteyt belieft by haer schrijvens van den 29 November 1592.

99

Ende de Heeren Raden van State by hare brieven van date den 3 November des selfden Jaers te committeren in d'absentie vanden voorschrevens Morgan den Heere Ridder ende Ritmeester Paul Bax / om t'Gouvernement der Stadt Berghen opten Zoom t'aenveerden / ende tottet selve alle goede toesicht te nemen / alsoose sonderlinghe haer waren betrouwende op des voorschreven Baxs welbekende ghetrouwicheyt / achtbaerheyt / beleyt/ ende voorsichticheydt. Ende alsoo den voornoemden Heere Morgan uyt Engellant niet weder en keerde in dese Nederlanden / is het voorschreven Gouvernement by autorisatie van de Hoog: Mog: Heeren Statē Generael den voornoemden Heere Paul Bax ghebleven / die t'selfde ghetrouwelick heeft bedient tot zijn doot toe.

In hetselfde Jaer 1592 in Augusto sijn Excie. de Stadt mettet Casteel Coevoerden belegert / ende den Oversten Verdugo alle middelen

²²⁰ Sloep, roeiboot

aenghewent hebbende omde plaetse t'ontsetten: hadde goet ghevonden met een Canusade ²²¹) het quartier vande Ruyterijen / daer by oock gelogeert was het Regiment van Stolberch / met noch eenich voetvolck meer / te bespringhen: ghelijck hy sulcks aenghevanghen heeft des morgens ontrent den twee uren voor het aenkomen van den dach.

Ende hoe wel dese sake int breet verhaelt wort by eenighe historieschrijvers: soo en kan ick evenwel niet laten hier by te voeghen / dat soo wanneer Verdugo het quartier rontsomme bespronck dat een plaetse soo van onse Ruyters als voetvolck verlaten is gheweest / het welke den vyandt ghewaer wordende heeft over het retrenchement beginnen te klimmen. Hier van den Ridtmeester Marcelis Bax veradverteert sijnde door den Heere vant Dorth / is stracxs met sijne Compagnie derwaerts aenghemarcheert / ende siende de sake alsoo ghetreft / dat sy te rugghe gheslaghen wierden.

Wesende dit de rechte oorsake dat het retrenchement van die zijde niet en is overvallen geworden / ende dat een apparente groote swaricheyt verhoet wiert.

100

In het jaer 1595, sijn Excie de Stadt Geertruydenberch beleghert hebbende heeft Graef Pieter Ernst van Mansfelt / den welcken ter selver tijdt den Hertoch van Parma na Vranckrijck vertrocken het commandement ende Gouvernement in handen ghestelt hadde) alle het Crijghsvolck soo te peerde als te voete doen vergaderen / eñ voorts op alle nootlickheden tot een legher dienende ordre ghestelt nae zijn vermoghen.

²²¹ Verm: Met een schijnbeweging: alsof hij het opgaf.

Dit legher nu vergadert zijnde / is daer mede nae Geertruydenberghe ghemarcheert van meyninghe zijnde de Stadt te ontsetten. Dies hy ontrent de Stadt ghekomen zijnde, hem ghelegert heeft in een plaetse genaemt ten Houte / soeckende allerley middelen om sijn voornemen te mogen effectueren.

Dan sijn Excie. op alles welverdacht gheweest zijnde / hadde op de aencomsten van alle kanten also voorsien dat den Grave van Mansfelt qualijck middel sach de Stadt te ontsetten / niet tegenstaende hy tot dien eynde alle sijn vermoghen aenwende.

Middelertijdt sijn Excel. op dat sijnen vyandt allerley veranderinge soo op convoyen als andersins mochten aengedaen worden / hadde goet gevonden de Ruyterie van Berghen opten zoom binnen Breda te doen legeren, die dagelicx met de Ruyterie daer ordinaris in garnisoene liggende verscheyden sortien deden op het Legher vanden vyandt.

Den Grave van Mansfelt siende dat hy vā die zijde van ten Houte tot secours vande Stadt niet en soude konnen te weghe brenghen / nam een resolutie dat hy soude trecken na de Langhestrate / op goede hope van sijn voornemen langs die zijde tot een gewenscht eynde te sullen brenghen.

Doch onversien zijnde van alle nootlickheden / soo gelt / ammonitie van oorloghe / vivres / als andersins: gaff last aenden Marquis van Narrabon / om naer Antwerpen te trecken, ende van daer alle nootsaeckelickheden te versorghen / met hem nemende over de vijf hondert peerden.

101

De Ruyterie van Breda vermoedende dat door t'veranderen van Quartier vanden Legher eenighe avantagie mochte vallen / nemen voor iet te attenderen. Derhalven soo resolveren de Ritmeesters Marcelis Bax / Edmont ende Risoir gthesamentlick / met de Ruyters,

die noch inde Stadt waren / zijnde in alles 182 peerden sterck (want den meestendeel twee daghen te voren uytghereden waren op een exploit naer Diest) uyt te rijden / ende haren wech te nemē naer Gilse: Alwaer ghekomen zijnde, ende staende aen eenen kant vande Heyde saghen dat een groot ghetal peerden passeerden over de Heyde seer wijt van daer sy stonden.

Den vyandt die Heyde ghepasseert zijnde / vinden die Ritmeesters terstonts goet eenighe Ruyters voor uyt te schicken om de gheleghentheyte vernemen soo van hare sterckte als andersins. Dese weder ghekomen zijnde rapporteren dat haer docht aent fatsoen datse tusschen de dry ende vierhondert sterck waren.

Nu eer men resolveren koste wat best dienden ghedaen te wesen / vielen verscheyden debatten. Eenighe waren van meyninghe datmen behoorde te senden naer de Langhestrate aenden Heere Grave van Hohenloo / om eenighe van sijne Ruyteren tot assistentie te mogen hebben: andere / dat men sijne Excel. hier van soude verwittighen / om sijn intentie hier op te vernemen.

Maer al dese advijsen waren al te samen sonder hope / van yet opden vyandt te kunnen uytrechten / door de seer groote distantie van wech. Want apparentelick soude den vyant binnen Antwerpen gheweest zijn / aleer daer eenighe assistentie hadde kunnen by comen.

Doch den Ritmeester Marcellis Bax adviseerden dat men den vyant van achteren soude volghen / ende indien d'occasie haer schoon presenteerde / datmen hem soude aentastē / soo niet / soudēn mogen voorders doen ghelijck haren raedt soude bedraghen. Dit advijs was by eenighe goet ghevonden / doch de volcomen resolutie van te marcheren en volchden daer niet op.

102

Dies den Ritmeester Marcelis Bax siende hoe de sake gestelt was / resolverende by ende voor sijn eyghen selven / ende nam de avantgarde sonder meer te vraghen. Daer op volchde den Ritmeester Edmont / ende den Heere van Risoire / met eenighe andere ende trecken alsoo den vyandt achter aen een quartier mijls / die sijnen wech nam naer Turnhout. De onse nu gekomen zijnde int uyterste vant Dorp van Ravels / stonden de Ritmeesters Edmont ende Bax van hare peerden af ende saghen den vyandt passeren over een brugsken / half wegghen Ravels voorsz ende Turnhout gelegen. Dies besloten met malcanderen / dat soo haest den vyandt over het Heyken wesen soude / men hem stracks volghen soude / ende inde Vryheyt aentasten / al eer de wacht op den Toren soude ghestelt zijn.

Den Ritmeester Bax hadde van sijn Broeders eñ sijne compagnie by hem ontrent 65 peerden / van de welcke hy ordoneerde/ soo haest als den Vyandt overvallen soude zijn dat veertich peerden soudende strate in rijden ende indien sy geene resistentie en vonden / van henne peerden afstaen ende den vyandt uyt de huysen halen / ghelijck oock gheschieden. Hy soude met sijne resterende vijf ende twintich peerden naer het Casteel rijden.

Welcke gegevene ordre navolghende / vindt aldaer op het Neerhoff staen een groot ghetal Ruyters / die noch niet ghelogeert en waren. Den Ritmeester Edmont ondertusschen tijdinghe hebbende vande huysluyden dat vele Ruyters naer Herentals gevlucht waren /jaechde de selve naer. Den Heere van Risoir / die verordonneert was op de merct stil te houden tot assureantie ende versekertheyt vande sake / quam oock met sijne troupe aen / doch reedt mede de Vryheyt uyt soo dat niemant op de merct en bleef, als den Ritmeester Bax met sijn vijfentwintich peerden.

Den Vyandt op het Neerhoff wel 150 sterck sijnde al te peerde / komen af onder het faveur van het voetvolc vant Casteel / ende siende dat soo weynich Ruyters op de merckt hielden / quamen aenvallen. Den Ritmeester Bax overwegen sijnde van volck soo te peerde als te voete / neemt sijne retraicte de vryheyt uyt / op hope dat daer eenighe Troupen souden gestaen hebben tot sijn ontset. Maer siende dat daer niemant voor de hant en was / neemt een resolutie / ende galoppeert achter het leste huys / keerende straxs wederomme op den Vyant aen / al oft hy uyt een embuscade ghekomen hadde / waer door den Vyant verschrickt sijnde / neemt de vlucht.

Den Ritmeester Bax vervolgt hem met ses peerden over de merckt / tot aen de poortē van het Neerhoff van het Casteel. Vele die de poorten niet wel krijghen en kosten / salveerden hen inde grachten ende andere plaetsen.

Den Vyant nu wederom merckende dat er anders gheen vervolch en was / ende den Marquis van Varrabon te peerde sijnde / met den Grave van Barlamont / Don Alonzo d'Idiaques / Don Philippo de Robles / Stanley / Corrardin / ende noch seer vele Heeren ende Edelluyden / chargeren wederom van alle sijden opden Ritmeester Marcelis Bax / die andermael ghedronghen was sijn retraicte te nemen de vryheyt uyt / als voren / alwaer hy vondt staen den Ritmeester Edmont met sijn Troupe / dies hy verblijt was.

Wesende middelertijdt oock d'onse / die van haer peerden afghestaen waren / wederom daer opghecomen sonder verlies. Also datse nu tsamen wel tseventich peerden sterc waren / teghen de dryhondert / die den Vyandt nu wederom van alle kanten vergadert hadde.

Hier door den Ritmeester Marcelis Bax op een nieu ghecouragiert sijnde, neemt een mannelicke resolutie / treft andermael op den Vyant met ontrent dertich Peerden / laet haer in de vlucht / also datse voor

de tweede mael het Neerhoff van het Casteel moeten aendoen, krijght vele ghevanghenen / ende ontrent 80 peerden / dewelcke hy van alle kanten vergadert hebbende in het aensien van den Vyant daer afbrocht / mitsgaders ooc den anderen buyt ende kostelijckheden / die de afgeseten Ruyters uyt de huysen ghaelt hadden. Makende Sonades van Trompetten voor haren Neuse.

Het was wel gheluck / dat den Vyant het Casteel tot sijn ontset hadde. Want niet teghenstaende hy over de vijffhonderdt sterck was / soude evenwel van honderdt tweeentachtich Peerden quade kansse ghehad hebben.

104

In Martij des selfden Jaers 1595. Ontrent honderdt Peerden by den Gouverneur Bax uytghesonden sijnde / om na des Vyants gheleghentheyte te vernemen / ende komende recht voor Herentals hebben aldaer tweehondert van den Vyant in Embuscade ghevonden / teghen de welcke de onse haer seer vromelijck hebben ghehouden / niet teghenstaende datse uytnemende stercke wallen ende hegghen in hadden. Den Vyant wederstondt wel anderhalff ure / maer soo d'onse ten lesten een gat in kregghen / soo gaven sy haer tsamen op ghenade over.

Den Cornet Robbert de la Ruelle also hy besich was om over te nemen de Pertisane van een van de Lieutenanten / wierdt met dry looden in sijnen buyck gheschoten / daer van hy evenwel daer naer noch bequam / ende dit was d'oorsake datse naer dat ongheluck al dootsloegen datse kregghen.

Daer en syn niet min als vijftich op de plaetse doot gebleven / ende ontrent thien ghevanghen binnen Berghen ghebrocht: den meesten hoop haer salverende door dien middeler tijdt den vyant wel met 500 uutghevallen was.

In het Jaer 1595 sijn Excie. den Prince Maurice de Stat Grol beleghert hebbende / ende Mons Dragon in absentie van den Hertoghe van Parma volkomen last ghegeven sijnde om een Armee te vergaderẽ tot intentie om de Stat Grol te ontsetten / soo gheseyt werde.

Ende nu het Crijghsvolc by malcanderen hebbende / ende daer benefens van alle Ammunitie van Oorloghe / ende voorts alles dat noodich was, wel voorsien zijnde / marcheerdẽ met sijnen Leger naer de Rijn. Ende naer dat hy eenighe daghen in aller diligentie voorts ghetrocken hadde / arriveerde tot Rijnberch / alwaer hy over den Rijn ghepasseert zijnde / sich campeerde teghen over de Stadt Rijnberch.

105

Sijn Excie verstaen hebbende het arrivement van Dragon op de voorseyde plaetse, was beducht / ende niet sonder merckelijcke redenen / of den Vyant yet hadde moghen attenteren op eenighe plaetsen / daer by de Vereenichde Provintien meer schade hadden moghen lijden / als het veroveren van Grol hadde moghen voorderlick wesen.

Waeromme sijn Excie. beter gheacht heeft sijnen Legher op te breken / waermede hy gemarcheert is naer den Rhijn aen camperende ende retrenchierend sijnen legher tusschen Wesel ende Billich. Dragon siende dat hy ghepreveniẽrt²²²) was in sijn voornemen / dat hy hadde van erghens eenen inval te doen / alsoo vele presumeerden²²³) / liet sijnen legher stil ligghen teghen over Rijnberck. Sijn Excie en bougeerden²²⁴) van ghelijcken niet.

²²² Belet werd.

²²³ veronderstelden

²²⁴ Bewoog eveneens niet.

De twee Leghers nu eenen tijt vast ghelegghen hebbende / maeckten
zijn Excie om den vyandt afbreuck te doen eenen aenslach met den
Heere Graef Philips van Nassou ende andere Heeren ende Ritmeesters
/ op de ghene / die ordinaris met groote menichte op fouragie reden
oock mede op de Ruyterie / die de fouragieurs convoyeerden. Tot
welck exploit waren verordonneert 500 Peerden onder het beleydt
vanden voornoemden Heere Grave Philips.

De welcke hem tegen den avont op den tocht begheven hebbende /
om des morghens ter ghelegghender tijt zijn voornemen te effectueren :
wier van eenighe loopers vanden Vyant / die op de bane waeren / die
onse Ruyters passeerden / bemerkt datter groote trouppen waren.
Dies reden sy in alle rassichheyt naer Dragon hem verwittighende van
hetgene sy hadden vernomen.

106

Dragon wel presumierende wat het dessein was / dede alle sijn
Ruyterie te peerde sitten / ende sont deselve gheaccompaigneert met
ontrent acht hondert Spaignaerts te voete op een passagie / daer hy
verhoopte dat de onse passeren soudent.

Ende so nu den heere Graef Philips begost te approcheren de plaetse
daer hy den Vyant meynde te vinden: maeckten hy vele Trouppen so
kleyne als groote / yghelijck sijnen last ghevende / wat sy doen
soudent.

De voorste van der Trouppen marcheerden ras voorts / doch den
Heere Grave volchden op sijn ghemack met het resterende krijgsvolck.
Ende also nu de voorste trouppen tot het exploit verordonneert al
seer verre gheavanceert waeren / sach men eenighe Ruyters vande
Trouppen vanden Heere Grave Philips comen loopen / naer de
Avantcoureurs / ende vermoedende dat die eenighe tijdinghe
brochten / wier van haer met meerder ghemack ghereden als voren /

om te vernemen wat den Heere Grave mochte ghelieven / ende verstonden uyt haer dat den Heere Grave met den vyandt aen de hant was / ende dat sy last hadden/ de ghene die voor ghesonden waren weder te rugghe te doen keeren.

Gobbert Cosseau Corporael vanden Ritmeester Marcelis Bax / adverteerde mede sijnen Ritmeester / die eenen Troupe van dertich Peerden op het exploit leyde / dat hy wederom keeren soude / verclarende selfs gesien te hebben vele Troupen van den vyandt / daer den Heere Graeff mede aen de hant was. Waer op den Ritmeester hem antwoorde / Corporael brengt my daer het te doen is. Die teghen sijnen Ritmeester seyde: Volcht / wy sullen door dit straetken corter en wech rijden.

Den Ritmeester volghende / ende op het eynde comende / stonden aldaer dry Compagnien Ruyteren / om het gat te bewaren. Den Heere Ritmeester Bax treft daer op / en brengt se in route met sijne dertich Peerden. Alwaer sijne Ruyters vele ghevanghene ende Peerden kregghen. Ende niet beter wetende of de Victorie en was alreede aen onse sijde / sach evenwel een stuc wechs van daer hy de dry Compagnien Ruyterie hadde gheslagghen / vele Ruyters onder malkanderen/ daer van de Ritmeester niet en koste oordeelen wat het was.

107

Op het lest selfs daer na toe ghereden sijnde / sach de sake van onse sijde qualijck ginc. Dies hy hem voegden aen het hoofd van een kleyn Troupken van ontrent twintich Peerden / sonder eenighe vande sijne by hem te hebben / die met ghevanghen ende Peerden geempescheert²²⁵) waren.

²²⁵ Belemmerd, verhinderd (L. Meyer).

De Ruyterie vanden vyant was al tsamen in disordre / uytgenomen de Compaignie van den Bossche / dewelcke komende chargeren op de voorsz twintich peerden, hebbense gheemporteert²²⁶) / door welke Charge den Vyant de Victorie ten deele behielt.

Het voetvolck van den Vyant sijnde Spaniaerts waren mede op de vlucht / ghelijck bleeck aen vele Trommelen ende wapenen / diemen inde Straten allesins sach ligghen.

Den Heere Ritmeester Marcelis Bax siende dat dese saecke niet gheheel wel afghelooopen was / vergaderde eenen Troupe by malkanderen wel van hondert vijftich sterck / waermede hy wel een halfure bleef houden / vergaderende vele van onse gequetste by malkanderen / ende verscheyden uyt handen vanden Vyant verlossende. Daer naer dede hy sijne retraicte met gemack/ met hem brenghende verscheyden ghevangene vanden vyant.

In het Jaer 1596 den Cardinael Albertus de Stat Hulst beleghert hebbende / maeckten de Heeren Ritmeesters Marcelis Bax / Du Bois / ende Donck eenen aenslach / om den Vyant int lant van Hulst eenighen afbreuck te doen / ende om den selven aenslach te moghen effectueren, sijnde voorschreven Ritmeesters met ontrent 230 Peerden tot Bergen t'schepe ghegaen. Waer van sijn Excie. kennisse hebbende, die tot dier tijt tot Hulst was / hadde goet gevonden om de retraicte te versekeren als het exploit soude gedaen zijn / te commanderen ontrent tweehondert Musquettiers / om haer te logeren in een out vervallen Fort ligghende ontrent het innecomen van het Cannael / dat naer Hulst loopt.

108

²²⁶ Meegevoerd.

Nu dese voorschreven Ruyterije het landt van Hulst seer naeckende / viel het ongheluck dat den Ritmeester Donck op het drooghe gheraecten / met een quantiteyt van Schepen / die met vele ruyters gheladen waren.

Evenwel den Ritmeester Du Boys eñ Bax vonden goet haer voornemen te voorderen. Derhalven debarqueirden met deghene / die vlot ghebleven waren sterck ontrent hondert vyftich. Ende altemael aen Lant sijnde spoedichdē haer om op het Legher vanden Vyant aen te komen / om alsoo te eerder den wech af te snijden tottet leger alle soldaten / die binbin slants²²⁷) waren sonder achterdenken van te moghen geoffenseert worden door eenighe ruyterie.

De onse dan by het legher van den Cardinael ghekomen zijnde / scheyden haer van malkanderen ende reden met Troupen het gheheele landt door / ende vonden in alle quartierē menichte van soldaten / soo met wapenen als sonder wapenen / deselve van alle syden treffende / alsoo datter wel ontrent de sevenhondert doot bleven.

Namen oock in een Casteelken / daer ettelicke twintich ofte dertich wel ghewapent op waren die mede al doot gheslaghen wierden. Hier naer namen de Ritmeesters hare retraicte naer de Musquettiers by sijne Exie gheordonneert / alleen mede brengende ontrent 50 ghevanghene van alle natien. Waer van sy uytnamen van elcke natien een / tot seven toe / dewelcke aen sijn Excie. ghepresenteert sijnde de selfde advertteerden / dat den aenstaendē macht het Conterscharp tusschen die Stadt ende de Moervaert soude aenghetast werden op

²²⁷ In originele tekst gedrukt: bin-bin slants; vermoedelijke betekenis: binnen handbereik

welcke advertentie sijn Exie. sulcken ordre stelden / als deselve dochte tot preservatie van het Conterscharp noodich te wesen.

Des niet tegenstaende / quam den Vyant inder nacht evenwel met gheweldt aen van alle sijden, ende door dien de plaetse voor de onse soo seere enghe was / dat de spiessen qualijck konden ghebruykt worden / isse vermeestert geworden.

109

De Ritmeesters nu des andereren daeghs naer hare Schepen keerende / meynden de ghevanghene aldaer noch te vinden / maer bevonden dat de Ruyters in hare absentie / ende sonder haren last die overboort int water ghesmeten ende verdrongen hadden.

Inde maendt Julius des voorschreven Jaers / den vyant noch continuerende sijne belegeringe voor Hulst / ende latende verluyden dat men ten platten Lande nae twee maenden gheen Contributien meer en soude betalen / ende dattet wel haest soude uyt sijn met ons: is gheresolveert by den Heere Gouverneur Paul Bax uyt te senden naer Brussel den Lande van Campenhout, ende daer ontrent sijne ende sijns Broeders Campaignie / met d'andere Ruyterie van Berghen om degene die noyt en wilden contribuieren daer toe te bedwingen.

Doch bevonden het landt vol Duytsche knechten ende wel dryhondert Ruyters nieulicks uyt Duytschlant ghecome / dewelcke al te samen licht hadden konnen gheslaghen worden van d'onse / om datse soo verstroyt laghen door t'gehele lant maer d'onse en wierden se niet ghewaer / voor datse haer selven ghesepareert hadden om haer voornemen t'effectueren.

De Duytsche haer ghewaer wordende maken eenen schrickelijcken allarm / loopende nae haere loop plaetse van herrewaerts ende derwaerts als kudde schapen. Dies d'onse haren aenslach niet en

kosten volvoeren. Dan sloeghen een Compagnie Italianen onder het beleydt van Karolo de Sangro.

110

Ontrent den selven tijdt / alsoo den Cardinael Albertus in Vranckrijk ghekomen sijnde aldaer verscheyden plaetsten verovert hadde ende in Nederlant de Stadt van Hulst: sijn de Spaensche Dienaers seer hoochmoedich ende opgeblasen gheworden / anders gheene opinie hebbende / als dat niemant sijne macht soude kunnen resisteren.

Om met welcke opinie haer profijit te doen / hebbense het bedroch soecken te voeghen by het ghewelt ende daer door de ghetrouwe Dienaren der Hoog: Mog: Heeren Staten Generael te corrumperen om by hare Princen eenighen danck te behalen / ende deselve in haer voornemen te seconderen.

Van dit ghetal is geweest den Marckgrave van Antwerpen Serraets / die oock gheerne op sijne nabuyren door desen middel wat goets soude int werck gheleyt hebben / ende niet wel wetende hoe sulcks te moghen beginnen: hadde gepractiseert eenen sijnen brief het opschrift hebbende aenden Heere Gouverneur Paul Bax te voeyerē onder vele andere brieven / die door eenighe Boyinnen tot Berghen ghebrocht werden.

Desen brief viel den Gouverneur in handen alsoo hy met sijnen Broeder besich was de brieven vande voorschreven Boyinne te visiteren. Ende alsoo se den selven open deden ende lasen / vonden daer in: dattet nu tijdt was dat den Gouverneur Paul Bax hem soude bedencken / ende onder de gehoorsaemheyt vanden Cardinael Albertus begeven. Want die vroech soudē komen / soudē den meesten danck behalen met meer andere bloemkens ende frayicheden tot sulcken materie dienende.

Den Gouverneur adviseerden met sijnen Broeder hoe best met desen brief mochte gehandelt worden. Ende besloten Ten eersten dat de Copie des selfs tertonts soude ghesonden worden aen sijn Excie, ende die Heeren vanden Rade van Staten. Ten anderen / mits hy / ghelijck ghescheven wiert / korte resolutie requireerde / dat men den selven brief aende galghe naghelen soude / ende ter zijden een lanteerne hanghen met eenen bril.

111

De antwoorde hierop was in substantielle somme dese. Dat zijnen brief wel was ontfanghen ende ghestelt in een eminente plaetse met een lanteerne ende bril. De lanteerne voor deghene / die van sulcken gesintheyt wesende niet geerne haer bekent maecken / ende der halven by nachte liever souden comen omden inhoud des selfs te verstaen / als by daghe. Den bril voor de oude luyden ende deghene die gheen goet ghesicht en hadden. Maer soo vele hy hadde connen vernemen wiert van een yghelijck gewenscht / dat hy inde plaetse vanden brief mocht worden ghestelt.

Desen brief wiert den Marckgrave behandigt ongheteckent / omdat hy door revenghe den name vanden Gouverneur aende galghe niet en soude konnen hanghen.

Dan dese manieren van doen en behaegden hem niet.

Want sekeren tijt hier naer als die Ruyters van Cavalliero Melzi neghen te voet van Berghen opten zoom ghevangen hadden / heeft hy niet opgehouden de Magistraet van Antwerpen te inciteren / tot datse deselve voor een sekere somme gelts ghekocht hadden: op dat hy occasie daer door mochte kryghen / om hem te wreken over de handelinghe met sijnen brief / ghelijck hy wel betoonde in de seer harde proceduren / die hy teghen haer luyden terstont inden beginne begonste te ghebruycken.

Den Heere Gouverneur Paul Bax / dit vernomen hebbende / ende beduchtende t'ghene daernaer ghebeurde / heeft alle moghelijcke middelen int wercke ghestelt om sijne soldaten te salveren / ende int leven te houden.

Onder andere heeft uytghesonden een partije Ruyters / om eenige van Antwerpen te bekomẽ / dewelcke tot aen de Stats grachten rijdende soo veel ghedaen hebben / datse eenighe borghers der voorschreven Stadt / ende eenighe soldaten, die van deselve Stadt betaelt wierden / ghevanghen genomen / ende tot Berghen ghebracht hebben. Meynende dat daer door die van Antwerpen souden beweecht gheweest hebben / te supersederen van haere rigoureuse proceduren / van sorghe dat tot Berghen met de hare van ghelicken soude gehandelt worden. Ghelick t'selve haer is aenghedient door verscheyden middelen.

112

Insonderheit door een seker Juffrouwe dewelcke (alsoo sy seer instantelijck aenhiel by den Heere Ridtmeester Marcel Bax / die nieuwlick gekomen was vande defaictte van den Grave van Darax / ende in sijn garnisoen ghekeert met eenen grooten nombre van gevangene) voor antwoorde ghegheven wierdt / dat sy by den Marcgrave soude gaen / ende hem aensegghen / dat de ghevanckenissen binnen Berghen vol waeren / ende datter soo soude gehandeldt worden met de hare / ghelijck sy handelen souden met d'onse: soo d'onse geexecuteert wierden / dat de hare niet beter en soude varen.

Ende al hoewel dese voorschreven Juffrouw haren last ghetrouwelick aendiende / en voorderde evenwel niet. Want in stede dat hem dit eenich achterdencken soude doen hebben / schimpten hy daer mede / ende gaff voor antwoorde: dat de Geusen niemandt en hanghen / als

sy weten ghelt daer voor te krijghen. Der halven dede de twee daer wat op te segghen viel / een wassen kleet omdoen / ende met een wippe in ende uyt den viere trecken ende alsoo levendich verbranden. Van d'andere seven / daer immers gantsch niet op te segghen en viel / werden de Hoochduytschen onthooft / ende de Nederlanders ghehanghen.

Deser laetster executie was oorsaecke / dat den Heere Gouverneur tot Bergen eenighe van Antwerpen soo borghers als soldaten dede executeren tegen sijne nature / niet uyt revenge / maer by forme van cauterisatie²²⁸) / ende om het bloet te stelpen dat die in Marcgrave vergoot.

Den Cardinael Albertus sijn voornemen gheeffectueert ende die Stadt van Hulst veroverte hebbende heeft eenighen tijdt daer naer goet ghevonden, om sijn Landt van Vlanderen / ende eenghe andere onbeschadicht te houden van sijn Crijghsvolck / den Grave van Darax te commanderen / hem te vervoegen naer Brabant / met vier oude Regimenten voetvolcks / ende vijf Cornetten Ruyteren ooc vande voornaemste in des Cardinaels dienst wesende / onder het beleyt van Nicolas Bastadie ten tijde van den Hertoghe van Alva Ritmeester ende vande voornaemste was.

113

Den Grave van Darax het bevel van den Cardinael naercomende / logeerden hem met sijn Crygsvolc legers-wijse binnen de vryheyt van Turnhout.

De Ruyterie van Brabant in dienste der Heeren Staten ende zijner Exie. aldaer garnisoen houdende / deden dagelicks verscheyden courssen soo op convoien als andersins op den Vyant / ende mede sonderlinghe

²²⁸ Letterlijk: brandmerken, dichtbranden van een wond.

die van Berghen opten zoom / die daghelijcks verscheyden
Ghevanghene binnen Bergen brochten / door dewelcke wel
pertinentelijck conde verstaen worden / de rechte ghelegentheyt des
Vyants sodanich te wesen dat wel te verhopē stont datmen tot
voordeel op den Grave van Darax soude mogen attenteren.

Daer omme den Ritmeester Marcelis Bax met den Gouverneur Paul
Bax sijnen Broeder gheadviseert hebbende / vonden t'samen goet /
dat den Ritmeester Marcelis Bax naer Hollant soude reysen / ende de
Heeren Staten ende sijn Excie te kennen gheven de rechte
ghestaltenisse van het legher des Graefs van Darax.

Alwaer ghearriveert sijnde / heeft de saecke alsoo gheremonstreert,
dat de Heeren Staten met sijn Excie gheresolveert hebben / Grave van
Darax soude aentasten ter plaetsen daer men hem vinden soude.
Heeft daeromme sijn Excie. doen vergaderen ontrent vijf duysent
soldaten te voete / ende neghen hondert Ruyters bestaende in
sesthien Cornetten / sijnde also recht van Geertruydenberghe op
Turnhout aen ghemarcheert / ghelijck andere historien hier van
verhalen.

Doch int vervolghen ende retireren van den Vyant is dit de rechte
waerheyt. Dat den Capiteyn van de garde van sijne Excie van der Aa
met ontrent t'seventichs Musquettiers den Vyant achter aen volchde /
daer oock by waeren den Heere Ridder Veer / Didem ende den
Ritmeester Marcelis Bax / by hen hebbende ontrent vijfthien ruyters
vande voornaemste van zijne / ende sijns Broeders Compagnie / sterck
in alles ontrent achthien ofte negenthien peerden.

114

Nu den Vyant al wat vroeck op den tocht gheweest sijnde, was de brugghen ende engden ghepasseert / alsoo dat sijn Excie niet wel met ordre hem en konde aborderen²²⁹).

Ende daerom wiert den Heere Grave van Hohenlo gesonden / om de ghestaltenisse vande retraicte des Vyants wel te erkennen. Dewelcke siende den vyandt vluchten / die seer geerne wech hadde gheweest / hadde sijn Excie daer van wel willen verwittighen.

Derhalven versocht den Ritmeester Marcelis Bax / dat hy sijn Excie alles soude gaen te kennen gheven. Waerop den Ritmeester met behoorlicke onderdanicheydt versochte / dat hy soude moghen continueren tot den eynde toe int vervolg vanden vyant dat alreede so lange geduyrt hadde. Het welcke den Heere Grave van Hohenlo hem consenteerden ²³⁰), sendende stracx eenen anderen aen sijn Exie ende korts daer naer selve volgende.

Den Vyant marcheerden al voorts. Dan al te mets als de onse die weynich waren mine maecten van chargeren / keerden hy hem om: Immers die achter waren / ghelardeert met Musquettades ende Harquebousades.

Dit nu eenen tijdt gheduyrt hebbende / ende den Vyant op de heyde ghekomen sijnde waeren den Ridder Veer / Sidney / den Ritmeester Marcelis Bax / ende den Capiteyn vander Aa in den mont vande heyde / alwaer sy luyden ghewaer wordende / dat den Troupe van den Vyandt een weynich stilhiel / en wiert by haer niet goet ghevonden dat ons voetvolck haer op de Heyde begeven soude / door dien de Ruyterie van den vyandt niet wijt inde Heyde en stonden ende niet en wisten hoe na by onse Ruyteren waren.

²²⁹ Aanklampen, enteren.

²³⁰ Goedkeurde, toestemde.

Den vyant / die niet ghesint en was langhe te toeven / marcheerden wederomme voordts naer Herentals. De achthien ofte neghenthien Peerden continueren mine te maken van chargeren / al om den Vyant op te houden.

115

Dit nu inde Heyde weynich gheduert hebbende / saghen de onse eenen grooten Troup Ruyteren op de rechte handt boven de Heyde inkomen / de welcke waeren de Ruyterie van Brabandt wesende d'Avantgarde van sijne Excie.

Dese een stuck weechs inde Heyde geavanceert sijnde / seyde den Heere Ritmeester Marcelis Bax teghen den Heere Fransoys Veer / dat hy wel wiste dat sijne Compagnie by de selve Troupe was / ende daeromme met sijne Ruyteren hem moeste quittieren / galopperende daermede recht henen na de Avantgarde.

By den Troupe ghearriveert sijnde / quam daer ter selver instantie ordre van sijn Excie, van een preuve te doen op de arrièregarde van den Vyant sijnde het Regiment van den Marquis de Trevicques.

Den Ritmeesters Du Bois ende Bax met malkanderen adviserende / op wat manieren de Charge ghedaen mochte worden / wiert goet ghevonden van den Ritmeester Bax / dat men met de vier Compagnien van Berghen in een gros soude chargeren / ende daer op geen contradictie vallende / nam den Ritmeesters Marcelis Bax strax de Compagnie van sijnen Broeder den Gouverneur van Bergen / ende de sijne by hem ende overmidts geen en dienden versuymt / door dien den vyandt die Thielsche Heyde seer naer ten eynde quam / galoppeerden recht op de Arrièregarde aen. De Ritmeesters Du Boys ende Donck volgden van ter sijden wat achter op de slincke hant.

Den Ritmeesters Marcelis Bax nu treffende op de spiessē ende Musquettiers / die terstont in disordre waren / comen de Ritmeesters

Du Bois ende Donck achter om op des Ritmeesters Marcellis Bax rechte hant. Waer door / als oock door deghene die den rechten wech van Turnhout quamen / daer by siine Excie was / gheraecten den Vyandt in confusie.

Den Heere Grave van Hohenloo siende dat de ruyterie van den vyant niet en attenteerde / op de ghene / die de eerste charge deden / waer op sijne genade stil ghehouden hadde / treffen mede soo op de ruyters als op het voetvolck.

Waer naer terstont de volkomen victorie volchden. Hoe wel daer naer / nochtans sonder eenich subject / onder eenige compaignien ruyteren een leelicke ende niet te excuserene disordre quam / waer van de schande blijft by deghene die de selve begaen hebben.

116

Dewijle sijne Excie Anno 1597 besich was om de Steden Rijnberch / Grol / Linghen ende andere te veroveren int bovenquartier / ende dat den Cardinael Albertus weynich raedts sach om sulcks te beletten / heeft hy goet ghevonden om sijne Excie te diverteren²³¹) / eenighe duysenden soldaten te vergaderen / ende andere ghereetschappe van oorloghe om de Stadt van Oostende te blockeren / ghelijck gheschiet is ende in Brabant insgelicks om t'entrepreneren op eenige plaetse²³²).

Den Heere Gouverneur Paul Bax hier van verscheyden advertentien hebbende bekomen / ende insonderheyt den elfsten November 1597 door veerthien soldaten / die van Aerschot overghekomen waren (door dien hare Compagnie door de quade betalinghe was verlopen / ende sy haeren Capiteyn hadden helpen dootsmijten / omdat / soo sy seyden / hy haer ghelt ontfanghen hadde ende onderhielt) welcke verklaerden datmen haer haestelijck op sekere entreprinse hadde

²³¹ Af te leiden (van zijn veroveringsplannen)

²³² Het zelfde te ondernemen op andere plaatsen.

willen doen trecken: [Den Heere Gouverneur Paul Bax] heeft achterdencken ghekreghen dattet op sijne Stadt soude moghen ghelden / derhalven heeft alle goede ordre hierteghen gestelt / doende alle nacht niet alleen binnen maer oock buyten der Stadt aende naeste Duynen scherpe wacht houden.

Hier door isset gheschiet dat den vyandt met eenighe duysenden op 150 Passen na by den wal ghekomen sijnde vande voorschreven buytenwacht is ontmoet / dewelcke ghewaer wordende datse Vyant waren uyt de antwoorde van Vive la Barlotte / diese gaven / meynende dat d'onse van haer eyghen volck waren: hebben hare roeren op hen luyden ghelost. Waer door sy altsamen confuselijck sijn gaen looppen hebbende vele van hare wapenen / spiessien / rappieren / poigniaerden / knapsacken / ende andere gereetschappe wech geworpen.

117

Sy hadden by haer eenighe scherpen op waghens / daermede sy meynden by ghebreke van andere de Stadt in te schieten als sy het Bollewerck vande Boschpoorte in hadden gehadt / daer men noch aen werckte.

Des anderen daechs wiert het stuck by den vyant hervat / doch wierdt gherencontreert als daechs te voren / ende ontdeekt door de Buytenwacht. Den Heere Gouverneur van binnen met sijn garnisoen / ende de Heeren vande Magistraet met hare Borgerie in wapenen sijnde.

Daer sijn als doen gesien tot Borchvliet den Colonnell la Barlotte. Den verrader Smit / ende eenighe verraders van Geertruydenberghe. Sy toonden haer seer qualijck te vreden / de sentinellen²³³) / soo aende

²³³ schildwachten

Duynen / als aent verdoncken landt / daer men langs naer die Forten gaet / gevonden te hebben / scherpelijck by de Boeren ondersoecken hoe langhe men de wacht buyten hadde gehouden.

Den vyandt hadde allerley appareil by hem / veel Petars / groote haecken aen touwẽ leederen²³⁴) ende leederbrugghen. Daer waren acht Coetswagens / die elck vier peerden voor hadden. De vier waren vedeckt²³⁵) / op de welcke men niet en weet wat ghereetschappe dat geweest mach zijn.

Hier naer vertrock den Vyant weder over de Schelde / ende lieten den roup gaen / dat sy Berghen haest soudē hebben / al souder den Cardinael alle sijne macht teghen te wercke legghen. Maer t'waren te hooghen propoosten²³⁶) voor Luyden, die van eenen scheute verveert zijn.

118

In het Jaer 1600. den Cardinael Andreas ghefailliert hebbende de Stadt Bommel te veroveren / resolveerden een forte doen maken in Bommelerweert / daer toe hy gekozen hadde een seer bequame plaetse der welcke soo wel op de Wale als op de Mase groote verhinderighe doen konde / alle Trafficanten handelende op de Vereenichde Nederlanden.

Nu gheduerende het maken van het voorschreven Fort / is zijn Excie. met sijn meeste Crijghsvolck soo te peerde als te voete ghelogeert gheweest op de Doren, doch een deel van sijne Ruyterie was bestelt in Tielder weert.

Daerentegen heeft den Vyant sijn volck / ende t' meeste deel van sijn ruyterie gelogeert in Brabant / in het quartier van Maeslant. Het

²³⁴ Haken aan touwladders en ladderbruggen.

²³⁵ Afdedekt.

²³⁶ Beweringen: grootspraak voor lieden die van één schot vervaard zijn.

welcke sijn Excie. verstaen hebbende / als oock dat de Ruyterie als gheene fouragie in haer quartier meer vindende / ghedrongen was / de selve wijt te gaen soecken tot in den Lande van Ravesteyn ende de Grave / adviseerden met den Heere Grave Lodewijck van Nassou / van yet te attenteren soo sy de selve fouragieurs / als mede op de gene / die naer gewoonte in vyanden lant Convoy doen tot der fouragieurs asseurantie.

Sulcks dan by sijn Excie goet ghevonden sijnde / wiert gheconcludeert dat den voorschreven Heere Graeff met vijffhondert Peerden soude passeren de Mase ontrent Ravesteyn / over dewelcke ghetrocken sijnde / schickten hy een sekere quantiteyt van sijne Ruyterie / naer het quartier van den Vyant, die al wat wijt verstroydt lach / om alsoo te couperen den wech / den ghenen / die uyt mochten sijn om fouragie te soecken. Hy schickten mede op andere plaetsen ende Dorpen / om alles dat moghelick was te bekomen.

Ende nu groote menichte van soldaten ende Peerden ghekreghen hebbende / stelden ordre om alsulcken retraite te doen / als verordonneert was / te weeten datmen by Gennep andermael de Mase passeren soude.

Om dit bequamelijcker te weghe te brenghen wierden vooruyt geschickt alle de veroverde Peerden / ende de Gevangene / met alle de jonghers die op de Badders²³⁷) rijden mits hen byvoeghende een kleyn convoy van ruyters tot asseurantie.

Den vyant ondertusschen vande Prince veradverteert sijnde / maeckten allarm over alle quartieren / ende quamen alsoo marcheren na den Heere Grave Lodewijck / die vande stadt Grave vielt mede uyt

²³⁷ Verm. Pony's

wel met ses ofte achthondert mannen te voet om de passagie na Gennepe te couperen.

119

De Ruyterie nu vanden Vyant / de Troupe van den Heere Graeff nakende / beghint te schermutseren.

Den Heere Grave merckende datter voetvolck van de Stadt Grave quam om de passagie af te snijden / dede sijne Ruyterie avanceren / ende recht marcheren nae de Mase. Den Heere Ritmeester Marcelis Bax / die als doen commandeerden over dry Compagnien trock voor in een enge straete / andere Colonnels met hare Trouppen volchden.

Als nu den meestendeel van de Ruyterie in de enge strate waren / ende de dry leste Compagnien vande Arrièregarde noch op het vlack velt / wierden sy vande ruyterie des vyands / die seer sterck was met sulcken furie aenghetast datse in route gheraecten / gantsch verstroyden / ende hare Ritmeesters ghevanghen wierden.

Dit ghewaer wordende de Trouppen die in de enge strate waren / en costen niet wederom te rugghe keeren / om de haere te helpen ofte eenich ander voordeel te doen / overmidts den vyandt met sijn macht op het vlacke veldt staende te vele voordeels hadde / teghens de ghene / die met soo weynich volcks hadden willen komen fileren de engde uyt.

Den Heere Ritmeester Marcelis Bax met sijne Troupe vande avantgarde wesende avanceerden continuelicken / op hope van eens breede plaetse te vinden / om hem als dan te moghen keeren ende deselve avantagie te hebben, die den Vyandt hadde als onse Ruyterije / ghelijck gheseyt is / wederom hadde willen te rugghe keeren. Eyndelijck uyt de enge strate gheraect sijnde / ende sich op het vlacke vindende / keert wederom met sijn volck teghens de engte aen. Den Heere Graeff met de resterende Trouppen dede van ghelijcken.

Den vyant quam met een furie tot op ontrent hondert passen van het eynde vande strate. Alwaer hy / siende onse Ruyterie teghens de engte ghekeert / bleef staen / ende en dorfde niet voorts rijden. Alsoo dat de twee partijen elckanderen bleven aensien al schermutselende.

120

Ende hoe wel den Heere Graeff geen dry hondert ruyters meer stercken was / soo om de dry gheslaghene Compaignien als mede door dien vele de meeste resolutie niet hebbende / hen dickwils gheerne versteken / en was niet te min met sijne bygheblevene Ruyters wel gheabimeert²³⁸).

Nae dien hy dan meer als een ure teghens den vyant met schermutsen alsoo ghehouden hadde / ende beducht sijnde oft het voetvolck / dat uyt de Stadt Grave ghecomen was / tot aen de Heyde hadde komen marcheren, die onghetwijfelt veel quaets hadde kunnen doen: resolveerde met de Ritmeesters de retraicte te doen naer de Mase ontrent Gennep. Oversulcks gaf last an den Heere Ritmeester Marcellis Bax dat hy het gat vande enghe strate soude bewaren / tot dat hy een stuck weechs inde Heyde ghemarcheert sijnde ende ghekeert / den Ritmeester als dan ooc komen soude na sijne Genade aen.

Het welcke alsoo gheschiet sijnde / en dorfde evenwel den vyandt hem noch op de heyde niet begheven. Ende alsoo den Heere Grave geresolveert was sijne retraicte te voorderen gaf andermael last aenden Heere Ritmeester Marcellis Bax de arrièregarde te nemen met sijne Troupe.

Ende doordien den vyant met vele Harquebousiers geaccompaigneert was / ende de onse geene en hadden overmits den Capiteyn Panni gheslagen ende verstroyt was / wiert goet ghevonden / dat veertich

²³⁸ Beschadigd, bedorven

Curassiers souden achter blijven / om de Harquebousiers te resisteren / waer over het beleydt hadde Lieven Seys Lieutenant vanden Heere Colonel Jan Bax.

D'onse in dese ordre na de Mase marcherende quam haer van achtervolghen Don Ambrosio Laudriani / ende den Commissaris Generael Contreras / by haer hebbende sesentwintich vanen Ruyters continuelick schermutserende met d'onse / dewelcke eenighe peerden veroverden van den Vyant.

121

De Mase nu nakende / dede den Heere Grave de Avantgarde met de Bataillie passeren. Den Vyant niet wel wetende ofde onse passeerden / ofte niet en dorfde niet wel voorts treckē / door dien het wel te bedencken staet / dat hem oock eenich achterdencken sullen ghegheven hebben de twintich soldaten te voete / die van Gennep met eenen Trommel nae den Heere Grave waeren komen marcheren. Den Ritmeester Bacx met de arrièregarde in Mase wesende / quam den vyandt met tweehondert peerden opden kant van de Mase aengeloopen / maer wachten haer wel daer inne te comen. Op den selven tijt arriveerden aldaer hondert Schotten uyt Ninorden / die eenige salve opden Vyant over de Mase gaven / daermede den Vyant hem retireerde: van gelijcken dede den Heere Graef na sijn quartier.

Ontrent den selven tijt sijn Excie, verstaen hebbende dat de Soldaten van het fort van S. Andries gemutineert²³⁹) waren ende dat sy luyden hare Overicheydt uytet fort gheset hadden / adviserden met de Heeren Staten van hetselve Fort te belegghen / ghelijck sulcks gheschiet is.

²³⁹ Opstandig, muitend

Middeler tijt is by den Heere Gouverneur van Berghen opten zoom goet ghevonden / dat eene quantiteyt Ruyters sterc ontrent 70 peerden souden gaen soecken de Fortuyne ²⁴⁰). Dese haren wech genomen hebbende na s'Hertoghenbossche / creghen kontschap dat een goet ghetal voetvolcks / marcheerde om haer te begeven / soo het doenlick waere / binnen het voorschreven fort.

Om de welcke bequamelijck t'attrapperen / sonden de Offieieren van de Ruyterie voor uyt eenighe avantcoureurs / uyt de welcke vernomen hebbende / wat wech het voetvolck henen trock / is stracx by haer geresolveert het voorseyde krijgsvolck, die ontrent de ses hondert uytghecoren soldaten sterck waren aen te tasten / het welcke met sulcken courage int werc ghestelt wiert ontrent de Stadt van s'Hertogenbossche datse in route wierden gheslaghen vele op de plaetse doot blyvende / ende verscheyden Capiteynen / Officieren / ende Soldaten ghevanghen ghenomen sijnde.

Ende alsoo door dese defaicte de hope van die van S. Andries begonst te failleren / hebben niet lange daer naer met sijn Excie. appointment ghemaect.

122

Hoe wel vele moderne Historie schrijvers den slach van Nieupoort beschreven hebben : soo hebbe ick nochtans ghenoech daer uyt verstaen / dat het eerste beghinsel / een oprecht beghinsel vande victorie wesende / niet soo volcomentlijck en wort ghetreft / ende het particulier soo wel niet verhaelt / als wel behoorde.

Het is dan warachtich / dat als nu de zee soo seer begon aen te wassen / dat soo wel den Ertshertoghe / als sijne Princelijcke Excel. gedrongen werden hare bataillions van het strande te doen retireren na de

²⁴⁰ Er op goed geluk op uit trokken.

Duynen / dat de Ruyterie van den vyandt haer begaff dweers door de Duynen op het vlack velt / van waer sy wederom allenskens apporocheerden²⁴¹ naer de Duynen / om te beter het uytkomen van onse Ruyterie / die noch inde Duynen waren / te verhinderen. Het welcke genoechaem bemerkte zijnde by den Heere Graeff Lodewijck van Nassou / adviseerde metten Heere Ritmeesters Marcelis Bax wat aldergeraetsaemste diende gedaen te wesen / ende namen een resolutie dat sy om voorders perijckelen ende swaricheden te voorkomen / des vyants Ruyterie / sijnde sijne Avantgarde soudent aentasten / doch datmen sijn Excie. voor eerst daer van adverteren soude / tot welcken eynde geemploieert wiert die Ritmeester Monsieur de la Sale / met last van aen sijn Excie. te versoecken / dat hy met een Regiment voetvolcks de charghe wilde seconderen. Maer al eer nu den Ritmeester La Sale naer sijn Excie. om dese oorsaecke ghereden sijnde / konde wederkeeren om antwoorde te brenghen: quam de Ruyterije van den Vyant seer dapper aen / meynende d'onse inde Duynen te besluyten²⁴²). Daer door den Heere Graef Lodewijck ghenootsaecht was met ses Compaignien Ruyteren / bestaende in twee Regimenten den Vyant te bejegenen²⁴³).

123

Het eene sijnde het Regiment vanden voorschreven Heere Grave selfs / bestaende uyt de Compaignien van sijn Excie. onder het beleydt van Joncker Gent / van den Heere Graeff Hendrick van Nassou / onder het beleydt van Capiteyn Bernaert, ende uyt de Compaignie van den Heere Graeff Lodewijck selfs.

²⁴¹ Naderen geleidelijk de duinen

²⁴² In te sluiten.

²⁴³ Tegemoet te treden.

Het tweede Regiment commandeerden den Heere Ritmeester Marcelis Bax / ende bestont uyt sijne eyghene / sijns Broeders des Gouverneurs van Berghen / ende Monsieur de La Sale Compagnien.

Uyt de Duynen nu gereden sijnde na den Vyant aen / quam la Sale aenloopẽ / brocht voor antwoorde / dat sijn Excie. goet vont dat men dem Vyant aentreffen soude / schickende tot sustienement²⁴⁴) vande Ruyterie het Regiment Walen / onder het beleyt vandẽ Heere vã Marquette Luytenant Colonel.

Den Heere Graeff Lodewick brengt sijn Regiment op de ruyterie vanden Vyant aen / die naest by de Duynen / ende haer voetvolck stonden / daer door de onse groote schade leden / niet te min hy sloechse op de vlucht.

Den Heere Ritmeester Marcelis Bax met sijne eñ sijns Broeders Compagnie trefte op den troupe Ruyters van Conte Jean Jacomo Belioioso / ende hoewel die een cleyn grachtken hadden tot haren voordeele, spronck nochtans daer over / ende brocht deselve Troupe op de vlucht die haren wech nam na Nieupoort / maer wiert doort dapper vervolghen van den Heere Ritmeester Bax soo verstroyt in wateren ende grachten, dat den Ertshertoghe voor dien dach gheen hulpe meer daer van te verwachten en hadde.

Daer wierden vele Ruyters ende Peerden ghekreghen / ende oock verscheyden doodt gheslaghen.

Desen Troupe alsoo afgheveerdicht hebbende / versamelde hy wederom de Ruyterẽ van de twee Compagnien by malkanderen / ende keerde alsoo weder na de plaetse / daer hy dochte noodichste te wesen.

²⁴⁴ tegenhouden

Nu op het velt aencomende / ende sijn Excie. de twee Compaignien siende comen van Nieupoort af / en wiste niet anders oft en waren Vyanden / schickten derhalven eenighe Compaignien ruyteren om deselve te chargeren.

124

Maer den Heere Ritmeester Bax wetende datse vrienden waeren / en maeckten anders gheen mine als het en behoorde / lettende op het principaelste dat noch in questie stont. Derhalven was dien strijdt haest te neder gheleydt. My voorts refererende tot de historien van dese Batailie gheschreven.

Alsoo ontrent desen tijdt verscheyden courssen ende tochten gedaen wierden by de Ruyterie van Brabant / sijn Excie. begheerende / dat alle goede ordre ende reglement onder haer soude ghehouden worden / soo dickwils alse teghen den Vyant op eenich exploict souden uyt trecken: ende achtende tot dien eynde nootsakelick te wesen dat de voorschreven Ruyterie door een Chief van goede experientie ende ervarentheyt / oock daerbeneffens bequaem om te commanderen soude beleydet worden. Heeft goet ghevonden desen last op te leggen / den Heere Ritmeester Marcelis Bax.

Ghelijckerwijs oock de Heeren Staten Generael corts daer nae bevindende noodich te wesen tot dienst vande landen dat eenen bequamen en ghequalificeerden persoon soude ghestelt worden om het Officie van Commissaris Generael / ende Sargeant Majoor over de Cavallerie in den dienst vande Landen wesende / te bedienen / hebben op de recommandatie van sijn Excie. ende de goede kennisse / die sy hadden vande bequaemheydt / vromicheyt / ende ervarentheyt van den voorschreven Heere Ritmeester den selven tot de voorschreven Officien ghecommitteert ende ghestelt. In dewelcke hy

op verscheyden Tochten ende in diversche occurrentien hem ghetrouwelick ende valiantelijck²⁴⁵) ghequeten heeft.

125

In het jaer seshienhondert ende vier sijn Excie, den Prince Maurice met sijn Crijgsvolck ghearriveert sijnde te schepe tot inde Geule voor Sluys / met intentie de Stadt Sluys te belegheren / ende meynende tot dien eynde sijn krijgsvolck te landen op de sijde van Damme / heeft den Vyant daer van veradverteert wesende / eenighe Trouppen Soldaten doen avancieren tot aende Geule om sulcks te verhinderen. Alsoo datse de dijcken tot haer luydē voordeel hadden / die haer met groote avantagie dienen konden / teghen deghene die van meyninge soudensijn het landt aen te doen ende te debarqueren.

Dese swaricheden gheconsidereert sijnde / oock mede dat alle debarquementen ten hoogsten danghereux sijn / als eenen vyandt van de comste veradverteert sijnde in slachordeninghe verwacht deghene / die half ofte gheheel met confusie landen ²⁴⁶) moeten. Soo stont met reden in seer groot bedencken by sijne Princelicke Excie. ende by sijne voornaemste Overicheden oftet gheraden, jae oftet doenlijck was het volck te landen.

Daer op rijpelicke ghelet sijnde by de ghene / die alsulcken exploit doenlijck sijnde haddē behooren te exploicteren: wiert gheoordeelt ondoenlick te wesen. Op ende volghens welck advijs in dese saecke niet verder gheattenteert wiert. Ende alsoo hier door de gheheele hope van het belegheren van Sluys te niet was. Want het veroveren van

²⁴⁵ dapper

²⁴⁶ Met de (nodige) verwarring aan land komt.

Casant / ende eenighe andere plaetsen / die sijn Excie. vermeersterde / gheensins en kosten dienen om Sluys te moghen besluyten.

Vondt sijn Excie. goet met advijs vande Heeren Staten aldaer present wesende / datmen het fort van Ysendijcke een plaetse van importantie soude belegeren. Het welcke int werc ghestelt sijnde / wiert het fort met appointement overghegeven.

Die Heeren Staten ende sijn Excie. hier naer wederom de ooge keerende na de Stadt Sluys / om de selve te moghen veroveren / ende nochtans na menschelijck oordeel qualijck middel siende om den goeden wille tot een goet eynde te brenghen / dewijle dat seer vele difficulten²⁴⁷) ten haer al hier presenteerden.

Sy wisten oock dat den Vyandt groote ende excessive voordeelen hadde om haer voornemen te verhinderen. Insonderheydt twee Rivieren voor haer van tamelicke breedte / de Soute ende de Soete.

126

D'eerste op een plaetse of twee gayabel op een leech water ²⁴⁸).

D'ander gantisch niet gayabel²⁴⁹) / maer ter contrarien houdende een sonderlinge diepte: Voor welcke beyde rivieren sy ten meestendeel noch hadde verdroncken landt / sluysen / ende retrenchementen. Evenwel wiert dies niet tegenstaende by de Heeren Staten en sijn Excie. voorschreven gheresolveert / datmen hier van een preuve soude nemen / ende naer Stampershoeck marcheeren.

Ondertusschen nochtans stricktelyck belastende aen alle Officieren ende Soldaten van het legher voor Ysendijck / dat op de hoogste pene niemandt sijne hutten en soude verbranden ofte te niet brenghen / daermede ghenoechsaem te kennen gevende datse van Sluys te

²⁴⁷ moeilijkheden

²⁴⁸ Bij eb doorwaadbaar

²⁴⁹ Vermoedelijk: doorwaadbaar.

belegghen uytermaten kleyne hope hadden. Temeer omdat sijne Excie. niet boven de seven duysent Mannen te voete sterck wesende / van de vijfduysent van den Vyant / die aldaer waeren / sonder noch het garnisoen van Sluys / lichtelick koste belet worden / van haer in haere avantagien te forceren / ofte met approchen t'overvallen. Daer by gheconsidereert moet worden / datse door hare ghemelde voordeelen altijts tijt kosten hebben / om soo het noodich hadde gheweest / alsulcken assistentie te krijghen als sy hadden moghen wenschen.

Zijn Excie. dan naer Stampershoeck marcherende / ende de plaetse seer nae by wesende / heeft den Heere Commissaris Generael Marcelis Bax vā de avantgarde wesende met dry vanen Ruyters / bestaende uyt sijne / sijns Broeders des Heeren Gouverneurs van Bergen / ende des Heeren Ritmeesters Bruchems Compagnie ghevraegt aen sijn Excie. die voor aē het hoofd was / oftet deselve mochte ghelieven / dat hy met die dry Compagnien teghen den vyant een schermutseringhe soude aenvanghen / om te sien wat daer naer soude willen volghen.

Waer op sijne Excie. antwoorde in substantie²⁵⁰) dese woorden : Seer wel maer en hasardeert u niet te wijt²⁵¹).

127

Hier op rijdt den Heere Commisaris Generael derwaerts aen / compt met den vyandt aende hant / gelijckt oock eenich van ons voetvolck dede. De schermutsinghe ginck vast heftigher ende heftigher aen: Den Vyant / verscheyden reysen ghedronghen wesende soo te peerde als te voet hem in sijn voordeel te versekeren / crech ²⁵²) continuelick secours.

²⁵⁰ letterlijk

²⁵¹ Neem niet te veel risico.

²⁵² creegh: kreeg

Het welcke nu eenen sekeren tijt lanck gheduert hebbende / ende den Heere Commissaris-Generael continuerende den Vyant te affaillieren ²⁵³), daer het hem doenlick dochte:

Comt aenghereden Don Louys de Velasco / die met sijn Legher lach over de soute ende de soete / gheaccompaigneert met ontrent vijfthienhondert uytghelesen Spaniaerts / die hem uyt het Legher voor Oostende tot secours ghesonden waren / daer mede hy beneffens de andere soo te peerde als te voete / die alreede metten Heere Commissaris Generael aen de hant gheweest waren / eenen nieuwen aenval wilde komen doen op de dry Compagnien.

Den Heere Commissaris Generael / die den Vyant dochte te leyden soo wijt / tot dat hy in handen van sijne Excie soude vallen / toonden hem schoon ghenoech / op dat hy dies te vierigher wesen soude sijn selven te versuymen / also dat syluyden met malcanderen marcheerden naer de plaetse / daer het net ghespannen was om alsulcken Voghels te vanghen.

Als sy dan nu by ghenoech waren, vonden alsulcken Jaghers / dat alle de ghene / die niet wel loopen ofte swemmen en conden / doot gheslaghen werden ofte ghevanghen.

Dese schermutsinghe en gheschieden niet sonder seer groote schade onder de dry Compagnien) die den Heere Commissaris Generael by hem hadde. Want van tweehondert ende vijftich Peerden / wierdender ontrent de negentich gheschoten / behalven de Ruyters van sijn eyghen Compagnie / onder dewelcke niemandt en was oft man oft peert was elders gheraect: ghelijckerwijs hy selve oock met een musquet door sijn been was geschoten.

128

²⁵³ Affoleren: dol maken

De Heeren Staten / die dese sake aenghesien hadden / ghelijck oock onder andere den Heere van Oldenbarnevelt / op alles consideratie nemende vereerden de dry Compaignien elck met hondert Roosenobels ²⁵⁴).

Desen Troup nu gheslaghen / ende de hooverdie ²⁵⁵) vande Spaniaerts aldaer onder de voeten ghetreden sijnde / vont sijn Excie. goet / dat men de victorie vervolghen soude. Derhalven dede alle Equippagie van Oorloge avanceren ende marcheren naer de Soute ende de Soete.

Den vyant, die daer noch resteerden / siende sijn Excie. naer haer toe comen / ende mine maken van haer te forceren / waeren over dese nederlaghe alsoo verschrickt, datse confuselijck haer voordeel verlieten / ende alle vluchtende haer begaven nae Damme / alsoo dat sijn Excie. paysivelijck²⁵⁶) de rivieren passeerden / ende voorders ordre stelde om de Stadt Sluys te belegeren / ghelijck oock gheschiet is.

Welcke belegeringhe moet gheacht worden / voor de aldernotabelste / diemen in onse landen ghesien heeft / in consideratie dattet circuyt van den Legher was ses mijlen / dat inde Stadt waren vijf duysent mannen / dat den Marquis Spinola met acht duysent mannen quam om de Stadt te ontsetten / ende dat sijn Excie. hier teghens maer en hadde ontrent seven of achtduysent te voet.

In het beghinsel daer van is aenmerckens weerdich / hoe dat Godt Almachtich teghen alle menschelijck oordeel het selve beleyt heeft. Wat aende veroveringhe ghelegghen is gheweest / kan een yghelijck

²⁵⁴ Rosenobel: [Engels gouden munstuk twv 8 gulden](#), voorzien van een roosvormige muntslag.

²⁵⁵ Hoovaardij; hoogmoed

²⁵⁶ Zonder moeite; zzonder slag of stoot.

ghenoech considereren. My voorders referende²⁵⁷) tot die Historien / die breedelijck beschrijven wat in dese belegheringhe ghepasseert is.

Alsoo sijn Excie, in den Jare 1605 met de meeste macht vande Landen hem hielt int Graefschap van Zutphen / om aldaer te resisteren alsulcken gewelt / als den Marquis Spinola teghen deselve quartieren voor ghenomen hadde. Heeft den Ertshertoghe Albertus goet ghevonden dese gheleghentheyte waer te nemen / om eenighe stercke fortresse in Brabant oft Vlaenderen / die altsamen seer gheswackt / ende eenighe byna ontbloot waren van garnisoene / te verrasschen / ofte ooc te forceren.

129

Derhalven de ooghe insonderheyde gheslaghen hebbende op Berghen opten zoom / als wesende een plaetse van uytnemende groote importantie voor sijnen staet / door het veroveren der welcker hy niet alleen en soude gekeert hebben vele schaden van sijne Landen / maer oock seer bequame gheleghentheyte ghekregen / om eenighe groote poincten van sijn voornemen t'effectueren teghen de Geunieerde Provintien / ende insonderheyde om t'attenteren teghen de Zeeusche Eylanden: heeft inde maent van Augustus uyt diversche steden Casteelen ende forten alle de macht / die hem moghelijck was doen versamelen tot Beveren inden Lande van Waes / ende op Blockersdijck / ende de selve doen versien niet alleen van allerley ghereetschap van Oorloghe / maer oock van petars / vierwercken / brugghen / schuyten / leeders ²⁵⁸), borden / bijlen / etc. ende andere diergheelicke instrumenten, die tot een treffelicke Entreprinse souden van noodē wesen.

²⁵⁷ Moet zijn: refererende; verwijzend.

²⁵⁸ ladders

Uutghevende ondertusschen / dat hy het op den lande van Casant Sluys / ofte eenighe andere Vlaemsche Quartieren gheladen hadde. Den Heere Gouverneur Pauls Bax van dese vergaderinghe des vyandts eenighe lucht wech hebbende / hadde uytghesonden dry ongemonteerde ²⁵⁹) Ruyters / die hy noch inde Stadt hadde / om van haer voornemen ende macht onderrichtinghe te hebben. Maer alsoo deselve ghevanghen wierden / en koste daer van gheen sekere tijdinghe bekomen ende in tijts van hare gheleghentheyte ghinformeert worden.

Alsoo dat desen Troupe sterck wesende ontrent vier duysent mannen te voete / ende dry Compagnien Cavallerie / overgeset ende over ghescheept sijnde vanden Vlaemschen cant in Brabandt omtrent den Cauwensteenschen dijck / is den 21. Augusti des nachts in alle vliet ende diligentie²⁶⁰) na Berghen comen aen marcheren onder het beleyt van Mons de Toisourt Colonnell / dewelcke aldaer ghearriveert sijnde tusschen den twee en dry uren inden nacht / heeft terstonts sijne Troupe verdeylt: ordonnerende die Ruyterie met eenich voetvolck haer te houden tusschen de Woutsche ende Bosch poorte: ende het resterende voetvolck te trecken langs den Noortgheest door het verdroncken Lant na der Stadts haven om de selve (alsoo het water opt leegste was) te passeren / ghelijck oock gheschiede.

130

De Sentinelle²⁶¹) / die op het Beckaf / een Buytenwerc aende zuytsijde van de haven de wacht hadde / haer vernemende / maect allarm. Den Heere Gouverneur het kleyn klocxken hoorende teecken van allarm gheven in sijn huys (onghetwijfelt door de goddelijcke

²⁵⁹ Zonder wapenrusting

²⁶⁰ In alle haast en vlijt

²⁶¹ Schildwacht

voorsichticheydt, die de Stadt wilde bewaren / dewijle hy noot vante voren hetselve klocxken in sijn huys hadde konnen hooren) maect hem in aller diligentie op / sit te peerde / rijdt recht na de waterpoorte toe / daer hy de Stadt wiste opt swackste te wesen / met last aen het Corpsdegarde / dat nae gewoonte die wacht hiel aen sijn huys / van hem terstont te volgen.

Daer gekomen sijnde / bevont dat den Vyant met een onghelooflijcke furie ende rassicheyt gepetardeert ²⁶²) hadde alle de buyten palissaden / ende inghenomen het voorschreven Bollewerck van Beckaf liggende buyten S. Jacobs poorte / nae dat hy van daer ghejaegt hadde de wacht tot over den houwerdijck onder de Palisaden van den Watermolen / alwaer hy haer dwonghe te schuylen onder de vleughelen van de Stadt.

Derhalven heeft den voorschreven Heere Gouverneur alle behoorlijcke ende moghelicke ordre ghestelt tot resistentie vanden vyant / niet alleen met schieten / steken ende andere in den crych gewoonlicke manieren van doen: maer oock met een groote quantiteyt steenen / die hy dede worpen van S. Jacobs poorte op den Vyant / die met schrickelicke ende onghehoorde resolutie²⁶³) hem verstoute / om met bijlen op de poorten te comen kappen alsoo eenighe van sijne petars ghefailliert²⁶⁴) hadden de poorten open te doen springhen.

131

Den vyandt hier door niet verschrickt sijnde / vervolgt sijn voornemen / comt op den Ham / dringht daer te neder met extraordinare ghewelt twee staketsels van seer groote ende stercke Palissaden / een

²⁶² Met een aangebonden mortier opgeblazen

²⁶³ vastberadenheid

²⁶⁴ Enkele petardes (springbussen) gingen niet af.

saecke die by na scheen ondoenlick te wesen / om hem selven alsoo den wech te bereyden naer de Hampoorte / daer hy verhoopte dat sijne Petars soo wel souden spelen / dat hy langs daer inde Stadt soude geraken.

Maer den Heere Gouverneur dit voornemen bemerckende / commandeert eñ belast Pieter Schoumans Lieutenant van den Heere Capiteyn Bernaert Pluchart te climmen op de voorschreven poorte / ende het voornemen van den Vyant aldaer te beletten / ghelijck oock door ghewelt van Steenen / diemen daer alleen ghebruycken konde / gheschiede / doch met verlies van leven van dien valianten²⁶⁵) ende vromen Lieutenant.

Dewijle dat die al t'samen alsoo geschiede / sondt ondertusschen den Heere Gouverneur de Sargeanten Majoors rontsom de Stad / om over alle goede ordre te stellen. Hij continuelick blyvende tot den lesten toe / daer den meesten noot was, ende daer de coghels hem rontsom de ooren vlogen.

Den Vyant siende dat hy weynich effectueerde / ende dattet water inde haven alreede dapper gewasschen was verloor den moet van yet sonderlinghs uyt te richten. Derhalven gaff last van te retireren / verlatēde het groot voordeel dat hy alreede in hadde / ende vertrock alsoo wederom naer Antwerpen / latende aldaer ontrent de vijftich dooden / ende wel soo vele Ghevanghene / sonder noch vijf Petars / die sy niet en ghebruyckten / vele leeders / ende andere ammonitie van Oorloghe / met noch wapenen om een goet deel mannen te monteren.

²⁶⁵ dappere

De resolutie²⁶⁶) van den vyandt in desen aenslach was seer groot. Want hy dien voorghenomen hadde / als noch vijfhondert soldaten meer inde Stadt waren / die maer dry dagen voor den aeval en waren vertrocken / het welcke hy onder wegghen eerst vernam.

132

Als nu de poorten gheopent waren / ende een yghelijck om de ghelegentheyte te sien / die den Vyant in ghehadt hadde : soo was het schromelijck aen te schouwen dat yzers van armen dickte door t'ghewelt vande Petars waren ghebroken als een hout / het welcke eenen grooten schrick veroorsaecte in vele menschen / als sy overweegden dat teghen sulcken ghewelt gheen Palissaden / Poorten / ketenen / ofte Brugghen / ghelick sy tot dien tijden toe ghemaect werden / en kosten teghen houden.

Daer uyt verscheydene met grooten rechte oorsake namen om den Almachtighen ende Goedertieren Godt te dancken voor sijne ghenadighe bescherminghe / ghelijck oock sulcks publijckelick inde kercke ten selven daghe geschiede.

De Heeren Staten Generael hiervan veradverteert sijnde / hebben niet naer ghelaten / den Heere Gouverneur by hare brieven vanden 22. Augusti te bedancken van sijne vromicheydt / kloeckmoedicheyt / ende dapperheyt / ende de Heeren Magistraten mitsgaders de gheheele Borgherie van haer devoir.

Verscheyden hadden achterdencken ²⁶⁷) dat den vyandt eenich verstant²⁶⁸) moste ghehadt hebben inde Stadt / doch daer van en heeft noyt eenich teeken kunnen vernomen worden.

²⁶⁶ De vasthoudendheid

²⁶⁷ vermoeden

²⁶⁸ Contact (verstandhouding)

Alsoo is vergaen dien grooten aenslach / die t'sedert den Jare 1601 inde Smisse van Mons de Terrails hersenen ²⁶⁹) gheweest was / ghelijck uyt sekere advertentien uyt Vranckrijck aen sijn Excie ende de Heeren Staten van Zeelandt gesonden / ghenoechsaem ghebleken is.

Den Ertshertoge bemerckende dat sijnen eersten aenslach op Berghen was misluct / ende lettende op de fauten by den Colonnell Thoricourt begaen / als dat hy niet een ure vroegher²⁷⁰) / ende op meer plaetsen seffens de Stadt en was aenghevallen: dat hy het Bollewerck aen S. Jacobs poorte niet en hadde ingehouden / daermede de Stadt alreede afghesneden was vande schanssen eñ alle secours te water: heeft voorghenomen sijnen aenslach te hervatten / doende tot dien eynde bereyden alle Ammonitie van Oorloghe / ende andere gereetschappen / die om een Stadt te overweldighen van noode gheacht soude moghen worden.

133

Den Heere Gouverneur Paul Bax (den welcken Godt tot conservatie van de Stadt op dien tijdt extraordinaire sterckte ende ghesontheit gaff / ende van het flerecijn²⁷¹) ghenas in dry daghen ofte vier / daer hij vante vooren ende daer naer in ses weken qualick van koste ghecureert worden) dede sijn uysterste devoir om daghelijcks van de Vyants voornemen / practijcken / aenslagen / ende preparativen te vernemen / tot dien eynde gedurichlick uytzendende sekere Ruyters / die hy noch by hem int garnisoen hadde / dewelcke soo wel haer devoir deden / dat hy den 28. Augusti begonste te vernemen verscheyden gheruchten dat de enterprinse op Berghen soudet hervattet worden.

²⁶⁹ In de smidse van M. de T.'s hersenen geweest: er over gepeinsd had.

²⁷⁰ Een uur vroeger vanwege het tij, dat nu de haven te vroeg weer volliep..

²⁷¹ Jicht

Den sesten Septembris dat t'Antwerpẽ int Hessen huys²⁷²) wel vijftich Ponten ghebracht waren ende andere ghereetschappen / die tot conservative van haren staet niet geacht wierde nootsakelick te wesen / een seker teecken / dat sy het ghemunt hadden op den staet ende steden van onse Republijcke.

Den tienden Septembris wiert hy ghewaer dat den vyant met eenighe peerden ghecome was tot aende Stadt / waer van sy afghestaen waren / om de gheleghentheyte van de Stadt te bespieden ende te besichtighen op wat oorten dat sy het aldervoordelijckst soudē mogen begripen²⁷³).

Den twelfsten Septembris wiert hy veradverteert / dat de Overicheden die hier op den aenslach waren, niet en deden als te Hove over ende weder rijden / ende dat de Posten dach ende nacht liepen. Het welcke altsamen hem dede achterdencken hebben / datter op de Stadt op een nieu weder wat gekoocht wiert.

Oversulcx hy op alles wijselick ende voorsichtelic insien nemende / stelde seer goede ordre / dede seer stricke wacht binnen ende buyten de poorten houden / ende alsoo het Garnisoen seer swack was / commandeerde t'selve nacht voor nacht op den wal te wesen.

134

Ende op dat alle swaricheden / die apparentlickte te verwachten stonden / promptelick mochten worden voorkomen / schreef alle de advertentien die hy creegh / over aen de Heeren Staten Generael / ende sijne Excie. Hiel ghestadich aen om meer volcks in een soo grooten besettinge / opdat hy mettēt verlies van sijn leven / soo grooten ondienst niet en mochte doen aende Landen / als wel

²⁷² [Hessenhuis Antwerpen](#)

²⁷³ Op welke plaatsen ze het voordeligst zouden kunnen aanvallen.

apparent²⁷⁴) mach geweest zijn inden eersten aenslach: versocht meer geschuts / om den Vyant wat beter te groetē / so hy hem weder quam te besoecken.

Hier in wiert den Heere Gouverneur ghesecondeert by den Eersamen Raedt der selver stadt / die by de Hoog: Mog: Heeren Staten-Generael sijne Excie ende de Heeren Staten van Zeelant oock instantelick aenhiel / om secours in soo dringhenden noot.

Door welcke gheduerighe ende veelvoudighe remonstrantien eyndelijck soo vele wiert te weghe gebrocht dattet Landt de Stadt te hulpe sondt eenighe Compaignien / die den 16 September arriveerden welcke gheen kleyne blijtschap ende couragie inde Stadt en verweecten.

Eyndelijck den 19. Septembris wort den Heere Gouverneur verwitticht / dat den Vyandt den 17. Septembris ghekomen soude sijn van Willebroeck naer Antwerpen met ontrent tweeduysent mannen / gemarcheert hebbende in Vlaenderen onder de dijcken in groote stilte sonder Trommelslach op dat sy in Brabandt niet ontdeckt en souden worden: daerbeneffens dat sy van Hoochstraten en de alle forten ontboden hadden alles wat lichtbaer was ²⁷⁵).

Ende daer by considererende dat het getijde haer seer wel diende den aenstaenden nacht / heeft alle ghereetschap doen maecken rontsom de Stadt / om haer naer hare weerdicheyt t'ontfangen / ende met vierwercken / grof gheschut ende musquetten te congratulieren. Dede derhalven alle het geschut setten op de advenuen²⁷⁶) des Vyants: Cruyt / Loot ende Lonten in menichte nade Vesten dragen / het gheheele

²⁷⁴ Duidelijk

²⁷⁵ Wat op die forten gemist kon worden.

²⁷⁶ Toegangswegen

garnizoen in wapenen comen: repartieerde²⁷⁷) tselve seer
voorsichtelijck / assigneerde een yghelijck sijne plaetse:

135

Commandeerde twee hondert mannen buyten te treken²⁷⁸) naer den
waterkant / tot bewaringe vanden Polder ende het Becaf ; stelde een
gros op de merct tot subsidie ²⁷⁹) van alsulcken quartier / als meest in
perijckel komen soude: versocht den Heere Borgemeester Jacob
Jacobsen dat hy de Borgherie den aen staenden nacht inde wapenen
wilde stellen / ende na den wal doen komen / ende de Borghers
ghebieden licht te hanghen voor alle huysen.

Een groot point van voorsichticheyt / hetwelcke naest de ghenade
Godts / die eerst ende voor al hier die eere moet ghegeven worden /
de eenighe behoudenis is gheweest van de Stadt. Want indien den
vyandt soo furieuselick de Stadt opt onvoorsienste aenghevallen hadde
/ na alle menschelicke apparentie soude hy de selfde hebben
geemporteert / ende de goede Borghers ende inghesetene slapen²⁸⁰)
gheleyt met roode halsen ²⁸¹).

Dese ordre dan alsoo ghestelt zijnde / sent den Heere Gouverneur des
avonts mettet sluyten vande poorte eenighe Ruyters wederom uyt /
om te besien oft sy den vyandt kosten opden wech vernemen / oock
met hoeveel volcks / ende met wat ghereetschap dat hy aen comen
mochte.

²⁷⁷ Verdeelde het garnizoen zorgvuldig en wees eenieder zijn plaats.

²⁷⁸ Buiten de stad te trekken

²⁷⁹ ondersteuning

²⁸⁰ te 'slapen' gelegd met rode hals: de keel afgesneden hebben.

²⁸¹ Openbare verlichting is van (veel) later tijd. Nu er (kaars)licht voor de huizen
moest zijn bleef vanzelfsprekend in elke woning iemand wakker, en was de
straat bovendien niet aardedonker.

Dese wederghekeert zijnde ten tien uren / booschachten dat den vyant onder het beleyt van Mons de Terraille / een Frans Edelman van Marque / met een groote menichte volcks te peerde ende te voete was aen den Rayberch / een plaetse die niet meer als een musquetschoot en is vande stadt ende dat hy by hem hadde waghens / ponten / brugghen ende andere ammonitie van oorloghe / dat alle wegghen ende heyrbanen beset waren / ende dattet naer haer duncken was een Royael Legher: datse oock met eenen grooten troupe schenen af te gaen door holewegghen naer den waterkant.

136

Den Heere Gouverneur besorgende dat den Vyant voor hadde t'attenteren op de Forten / die aende haven ligghen²⁸²) / alhoewel hy vante voren alle mogelijcke ordre daerop gestelt hadde: vondt niet te min goet deselve plaetsen als mede het Eylant van ter Tholen / Steenberghe / ende andere omliggende plaetsen van de aencomste des Vyants te verwittigen door twee stucken gheschuts / ende eenighe derthien ofte veerthien musquetten, die hy ten elf uren in den nacht dede lossen.

Daer uyt als mede het spreken op den wal / alhoewel den Vyandt koste afnemen / dat die van binnē op haer hoede waren nochtans hem selven wijsmakende / dat sulcks gheschiede uyt discouragie ende om haer te intimideren / ten eynde sy haeren aenslach niet en soudē vervolghen: heeft niet meer als de ure verandert / die hy totten storm ende generaelen aenval gedestineert hadde. Want in stede van aen te vallen ten elf uren heeft hy het uytghestelt tot den twee uren in den nacht / wesende den 20. Septembris.

²⁸² Bezorgd dat de vyand het op de fortē aan de haven gemunt had (Noord- en Zuidfort) [omdat daarmee de toegang tot de vesting in gevaar zou komen]

Ondertusschen hem geheel stil houdende gelijk oock deden die van binnen / verwachtende wat die van buyten soudē willen uytrechten. Dese ure dan op de klock inde Stadt gheslaghen sijnde beghint den Vyant hem te ontdekken²⁸³) omtrent de Steenberchshe Poorte / worpt eenen vierpijl ofte twee seer hooghe inde locht / tot een teecken voor sijne metghesellen / die op andere quartieren vande Stadt waren / dat sy den storm ghesamender handt soudē aenvanghen.

Hier mede gatet aen / ende de Stadt wort met een ongeloofelijcke furie bestormt aen vijf sijden. Eerst aende steenbergsche Poorte / daer den Vyant met een ongelooflicke snellicheydt / ende by na den selven ooghenblick dat hy hem ontdeckte / aen was / ende in een quartier uys gepetardeert ende geopent hadde dry poorten met sulcken ghewelt dat het Bollewerck daer onder dreunde / ende een Valbrugghe met seker constich ende ingenieux instrument / voor seer scherp ende gepint / het welcke op twee raders liggende / ende van achter neder ghedouwen zijnde / daer door het voorste dan om hooghe quam / door kracht van mannen teghen het opperste vande valbruggen aenghevoert ende met de pinne inghedruckt wiert: langs waer terstont opgheklommen wiert om de Petars te appliceren / ende te ontsteken door welckers gewelt de brugghe met eenen slach ter neder ghevelt wiert.

137

Den Vyant hier door nu volcomen openinghe siende / treckt door de Poorten int Bollewerck slaet aldaer de Trommels / roept victorie eer hy ghevochten heeft.

²⁸³ Komt de vijand tevoorschijn

Sijne Cavaillerie, die haer inde Santstrate²⁸⁴) hiel / steeckt die Trompetten / rijdt voorts / ende meynt dat den wech voor haer al ghebaent was omte rijden inde Stadt.

Maer hare voorste spitsbroeders en laten haer dat niet toe / die int bollewerck blijven kijken tegen een oude poorte daer sy niet op verdacht en waeren / ende die sy aldaer buyten haere meyninghe vonden.

Den Heere Gouverneur omtrent dese Poorte zijnde / daer het alderheetste afliep / gaf last dat men dapper schieten soude met musquetten inden Vyandt / die binnen ende buyten was / datmen minck yzers sayen ²⁸⁵) ende brandende Peckreepen in den hoop worpen soude.

Ende besorghende dat door eenige Petars dese oude Poorte / die alleen resteerde soude moghen geopent worden / commandeerde terstonts eenighe soldaten ende Borghers / deselve op te graven: waghens / boomen / ende dierghelijcke beletselen daer teghen aen te brenghen, die den Vyant mochten verhinderen inde Stadt te kommen / al waert schoon saken / dat hem deselve poorte al open stont: gheboot het Crijgsvolck / dat tot subsidie²⁸⁶) stont op de merkt aen te komen / ende tot bewaringhe van deselve poorte in slach ordre te staen.

In somma daer en wiert niet vergheten dat tot maintiemenent ende defensie eenichsins noodich mochte gheoordeelt worden.

²⁸⁴ De Zandstraat liep toen tot aan de Steenbergse poort. Zie bijvoorbeeld [deze kaart van C. Visscher](#) van 1634

²⁸⁵ Verm: schroot schieten

²⁸⁶ Het volk dat ter ondersteuning op de markt stond.

Den heere Gouverneur selfs in Persoon / stont met de Sabel inde hant / couragierende ghestadelijck beyde soldaten ende Borghers / haer hert ende moet gevende door sijn redenen ende exempel.

Den Vyant die int bollewerck was door tghene voorschreven is de hope verliesende van langhs die sijde in te moghen gheraecken / eñ de steenen hem te heet sijnde daer hy op stont / socht wederom te rugghe te keeren.

Doch men heeft ghesien dat de achterste de voorste met spiessien tegen hielden / op dat sy niet en souden wijcken. Daer toe sy nochtans eyndelijck ghedrongen wierden door t'ghewelt van kleyn ende groot geschut.

138

Den tweeden Assault was aende Boschpoorte / alwaer den Vyant eenighe Palisaden aefgehouden²⁸⁷) hebbende met honderden inde vesten quam / meynende door een seker clincket²⁸⁸) / daermen langs inde vesten gaet te komen aen een poorte / deselve te petarderden / eñ alsoo inde Stadt te marcheren. Maer sy wierden misleydt van hare Guiden rontsomme het Bollewerck / waer door haer dien aenslach misluchte.

Dan evenwel eenige quamen langs d'andere sijde van het Bollewerck inde Stadt meynende dat sy al ghewonnen was / dewelcke aen hare knapsacken bekent sijnde inde Stadt dootgheslaghen wierden.

D'andere die buyten inde Stadtsvesten waren en kosten metten eersten niet ontdeckt worden / niet teghenstaende dat een ygeliyc seer nauwe esgard hadde in sijn quartier. De reden was eensdeels de duysternisse vanden nacht / ende andersdeels het groot gheschiet ende ghetier dat op de andere hoeken van de Stadt was. Het eerste

²⁸⁷ Afgehouden, weggehakt

²⁸⁸ Poortje

was oorsaecke dat sy den vyandt niet en saghen / het tweede dat sy hem niet en kosten hooren.

Ten laetsten eenighe haer latende beduncken / datse een brandende lonte inde vesten saghen schoten inden hoop / andere wierpen stroo met menichte over de vesten daerdoor den vyandt gheheel ontdeckt wiert. Doen ghinck daer oock het schieten van binnen aen / met sulcken couragie / dat sy den vyandt in korten tijt voeten maeckten / ende van daer deden verhuysen.

Den derden aenval was opden Polder tusschen de Stadt ende het fort tot welckers bewaringhe den Heere Gouverneur ghestelt hadde Capiteyn Claes Luytssen / de welcke bemerckende den Vyant door het verdroncken landt aenmarcheren / stelt sijne soldaten in ordre / doet vier daer op gheven insulcker voegen dat den Vyant van daer ooc vertrock / sonder yedt te effectueren.

T'selve gheschiede mede aenden Bagijnenpunt / ende het Bollewerck van Oraignien / daer over al seer goet devoir gedaen wiert / soo van de Crygsluyden als mede vande Borghers onder het beleydt van hare Capiteynen / ende haren Borgemeester Jacob Jacobsen. Het was lustich te aenschouwen de resolutie ende eendrachtige couragie vande Borgherie teghen den alghemeynen Vyant / een yghelijck betoonde dat de welvaert van de Stadt hem op het hoochste ter herten ginck / volghende daer in hare Overicheden ende Magistraten / die haer met een loffelijck ende ghedenckweerdich exempel hier in voorginghen.

De vrouwen en toonden naer hare qualiteyt geen minder couragie / deden t'ghene sy kosten / brochten naer de Ramparts / Cruyt / loot / stroy / bier / wijn ende alles wat dat tot defensie van de Stat / afbreuck des vyants ende laeffenisse vande verweerders van noode was.

Men heeft Jongers ghesien van ontrent de derthien Jaren / die couragie hadden ende toonden boven haren ouderdom / die op de Borstweeringen klommen daer sy niet en kosten oversien²⁸⁹) / ende schoten alsoo met hare sincroerkens inden hoop van den Vyant. Den Oversten de Terraile siende / dat alle sijn dessein ghefailliert was ende t'gewelt te vergheefs dat hy ghebruykt hadde : doet teecken van retraicte gheven / laetende op de plaetsen ontrent de hondert dooden / waeronder was den Baron vñ Armstheim uyt Steiermarch om den welcken teghen den avont eenen Tambourijn gesonden was / met noch wel neghen Capiteynen.

Doch dit was het minste ghetal / van deghene die daer gebleven zijn. Want de weggen laghen tot Antwerpen toe besaeyt met dooden / die van hare quetsuren gestorven waren. Eenige seyden 38 waghens met doode ende ghequetste ghetelt te hebben, die naer Antwerpen ghevoert wierden. Ende dit alles is gheschiet maer met verlies van eenen Borger ende eenen soldaet. Daer wiert inde Stadt van Berghen by de Heeren vande Magistraet om danckbaerheyt te betoonen / God almachtich / ende, tot memorie van die weldaet gheodonneert eenen dach van dancksegginghe Jaerlijck te celebren den 20 Septembris.

²⁸⁹ Zij klommen op de borstweringen waar ze niet overheen konden kijken.

Het is te verwonderen dat de ghene, die de lofflijcke ende Princelicke daden van sijn Excie. hebben willen vlechten in eenen Laurierkrans / niet goetghevonden hebben denselven te verciereu mettet verhael vande heerlijcke retraits by sijn Excie gedaen / als den Marquis Spinola met sijnen Leger van Kuroort²⁹⁰) ghecomen was om den Grave Trivulsi te secoureren / die tot Broeck eñ Mullem van sijn Excie besprongen wiert. Waer van ick de voornaemste circonstantien vanden beginne totten eynde sal verhalen.

In den Jare 1606 als sijn Excie tot Billich ghelogeert was / heeft den Marquis Spinola / nadat hy den Graeff van Bucquoy gesonden hadde om de Stadt van Wachtendonck te belegheren hem met ontrent achtduysent mannen ghecampeert tot Kuroort / om van daer bequamelijck den Grave van Bucquoy te hulpe te komen / indien sijn Excie. tot ontset van Wachtendonck yet hadde komen te attenteren. Ende al hoe wel sijn Excie seer yverich was om de voornoemde Stadt te ontsetten / daghelijcks met de voornaemste van sijnen Legher adviserende / hoe sulcks opt alderghevoegelijckste mocht aengeleyt worden / en sach nochtans niet wel middel om sulcks te doë / sonder in grooter swaricheyt te vallē / als het verlies van Wachtendonck soude moghen medebrenghen: ten ware dat hy middel hadde konnen krijghen om het legher van den Marquis ofte int gheheel ofte ten deele op te slaen.

Derhalven vernemende dat den Grave van Trivulsi Lieutenant Generael vande Cavallerie des vyandts met duysent Peerden / ende soo vele te

²⁹⁰ Kuroort: Spa.

Voet ghelogeert was tot Mullem ende Broeck: heeft eenighe Ruyters uytghesonnen om ten vollen van sijn sterckte ende legheringhe onderricht te worden. Dewelcke wedergekeert sijnde / geconfirmeert²⁹¹) hebben t'gene sijn Excie van te vooren was aenghedient.

Waer op sijn Excie met advijs van eenighe Heeren / Colonnellen ende Ritmeesters resolveert dat men den Grave van Trivulsi aentasten soude / doende tot dien eynde adverterẽ sijne Ruyterije haer veerdich te houden om op de eerste tijdinghe op te sitten / ende belastende veerdich te maecken ontrent dry duysent mannen te voet. Waermede hy den Grave vã Trivulsi verhoopte inder haest te overvallen / ende het exploit te effectueren al eer den Marquis Spinola / maer een ure ende half van Broeck met sijn Legher liggende tot secours mochte comen. Op dese hope marcheert sijn Excie na den Vyant toe / ghevende last aen den Heere Graef Hendrick van Nassou met seshien Compaignien voor te rijden. Van welcke seshien Conpaignien over de acht het beleydt was gegheven aenden Heere Commissaris Generael Marcelis Bax / met last van met deselve den Vyant aen te tasten / die tot Broeck ghelogeert was.

Als nu den Heere Graeff Hendrick met sijnen Troupe ende eenich voetvolck het Dorp Mullem ende Broeck gheapprocheert was daer van den Vyandt gheene advertentie en hadde / creech hy contschap / door den Heere Ritmeester Du Boys / dat den Vyant noch stil lach in sijne Logementen / die hy verscheyden wiste te wijsen / gelijk het selve eenen huysman / die den voorschrevẽ Heere Ritmeester by hem hadde affirmeerde warachtich te wesen.

Den Heere Commissaris Generael dit hoorende versoect van den Heere Grave oorloff om den Vyant die te Broeck lach te moghen

²⁹¹ Bevestigd

aentasten volghens d'ordre / die hy alreede ontfanghen hadde. Waer toe consent hebbende / rijdt straxs door de Roer / schicht ontrent de twee hondert peerden voor uyt om den vyandt à la debandade²⁹²) in sijne Logementen te overvallen. Het welcke sonder eenich achterdencken van ongheluck doenlick soude gheweest hebben.

142

Dan overmidts daer eenighe Compagnien Ruyters ende voetvolck vanden vyandt veerdich stonden om Convoy te doen / wierden de twee hondert van onse Ruyters meestendeel van des Vyants voetvolck / die op haere avantagie waren in een enghe strate op de vlucht gebracht.

Den Heere Commissaris-Generael hielt met de reste van sijne Troupe op de pleyn van het huys Broeck / ende siende sijn uytghesonden Ruyters al vluchtende op hem aencomen, die van den vyant dapperlijck vervolght wierden / salveerden deselve / sloech den Vyant weder te rugghe tot onder sijn voetvolck / het welcke op sijn avantagie blijvende niet sonder voetvolck en konde gheslaghen worden.

Den vyandt nam oock het huys Broeck in.

Den Grave van Trivulsi tot Mullem gelogiert zijnde / vernemende dattet quartier Broeck aenghetast was / marcheerden met vele van sijne Ruyters ende voetvolck derwaerts.

Den Heere Commissaris Generael Marcellis Bax hiel niet te min sijne plaetse / vechtende meer als een ure lanck teghen alle de macht die daer was, sonder in het minste van sijne plaetse te verliezen.

Dit Combat dan eenen tijdt lanck gheduert hebbende / quam den Heere Grave in persooone by den Commissaris Generael / ende seyde /

²⁹² Á la débandade: met een directe stormloop

dat hy de troupe ruyteren / die beneden aende Roer stonden / soude chargeren / en daer naer hem komen seconderen.

Waer op den Heere Grave strack met sijne Cavaillerie op den Vyant is aengereden / ende den Heere Commissaris hem ghevolcht / filerende van boven de hoochte aff: maer en konde sijn volck soo haest niet in ordre brengen / ofte op hem quamen aenloopen al vluchtende de Ruyters van den Heere Grave Heyndric, nochtans sonder eenighe redene / insonderheyt alsoo den Heere Grave selfs aen het hoofd zijnde met een resolutie op den Vyant aen reedt.

143

Ende al hoe wel den Heere Commissaris Generael overloopen wierdt / passeert even wel voorts na den Vyandt: Vint den Heere Grave van de sijne verlaten, zijnde seer naer by den vyandt / de welke siende den Heere Commissaris aenkomen met eenige van sijne Ruyters / rijdt wederomme met een sonderlinghe couragie op den Vyant / ende den Heere Commissaris neffens hem.

Den Heere Grave set sijn roer in de zijde van eenen Capiteyn van den Vyandt / ghelijck den Capiteyn van ghelijcken dede aende Heere Grave. Maer en wiert niemant van beyden ghequetst.

Den Heere Commissaris Generael dit siende / meynde den voorsz Capiteyn int hoofd te treffen / maer schoot een weynich te leech. Dit passeerden also sonder dat d'eene of d'andere de onderlage kreech²⁹³) ende dat door de disordre die onder te troupe van den Heere Grave was ghecomen, door welke faute den tijdt voor by ginck / die sijn Excie gheraemt hadde om den vyant te vermeesteren / al eer den Marquis Spinola tot secours hadde konnen komen / alsoo het combat nu over de vier uren gheduert hadde.

²⁹³ Zonder dat de ene of de andere het onderspit moest delven.

Sijn Excie. hier van de gheleghentheyte verstaen hebbende / dede avancieren eenighe trouppen soo te peerde als te voete / met noch dry veltstucken. Dese troupe haer ghevoecht hebbende by den Heere Graef Heyndric / gaf ordre den vyant andermael aen te tasten. Het welcke geschiet zijnde quam den vyant op de vlucht / nemende den meestendeel haren wech naer Kueroot / na datse het huys Broeck verlaten hadden.

Hier door gheschiede dat den Marquis Spinola van de sake gheadverteert zijnde / met sijnen Legher quam aen marcheren / om de sijne te secoureren. Die alreede op de vlucht waren, rallieren²⁹⁴) haer by haer volck / keerende daer mede weder om sijn Excel. te bevechten. De welcke in een onbequame plaetse haer vindende / om sijne Ruyterie te moghen ghebruycken: gaf ordre de retraicte te doen tot op de heyde.

144

Den Marquis dit bemerkende / attacqueerden sijn Excel. int retireren met een resolutie²⁹⁵). Waer door eenige van onse Ruyteren vande arrièregarde in disordre gheraecten eñ de vlucht namen. Waer over sijn Excel. seer qualick te vreden was / sprekende de vluchtende Ruyters met approchen aen. Des evenwel niet te min stelden ordre op alles / teghen alsulcken macht als hem op den hals quam.

Den Heere Grave Hendrick van Nassou nam onder sijn beleyt eenighe vanen Ruyters / stelden van ghelijcken eenige Compagnien onder het beleyt vanden Heere Commissaris Generael Bax gaf daer by ordre / dat als hy met sijne troupe een stuck weechs ghemarcheert hebbende / hem keeren soude mettet hoeft naer den vyant / dat als dan den

²⁹⁴ Sloot zich aan

²⁹⁵ Beslissende aanval; 'alles of niets' beslissing.

Heere Commissaris Generael hem voorby marcheren soude ooc een stuck weechs ende alsdan van ghelijcken het hoofd bieden naer den vyant. Het welcke alsoo gecontinueert wiert met alsulcken couragie ende resolutie / dat den vyant met sijne macht gheen voordeel en dede.

Sijn Excel. dede van gelijcken marcheren sijn voetvolck in sulcken ordre dat het op de Heyde quam: alwaer hy sijn Crijchsvolck in sulcken ordre stelden / dat den Marquis Spinola niet goet en vont voorders te attenteren.

Alle de ghene die den Crijch verstaen / ende op dit punct wel willen letten / moeten oordeelen dat dese retraicte seer remarquabel is. Want het is seker dat het alderdangereuste point inde oorloghe is / een noodighe retraicte te moeten doen / als men vervolcht wort van eenen vyandt die veel stercker eñ machtigher van volck is.

Ende hier in is het dat ghespeurt wort de valeur / couragie / assurance / wijsheyt eñ het goet beleyt van eenen Veltoversten. Welcke qualiteyten altsamen hier te treffelicker haer vertoonen in sijn Excel. alsoo hy int minste niet ghebranteert heeft ²⁹⁶) / niet teghenstaende de disordre / die hy in vele van sijn Crijchsvolck sach.

145

Den somer corts hier naer ten eynde gekomen zijnde / gaf sijn Excie aent Crijchsvolck patente om naer haere garnisoenen te trecken: den Heere Commissaris Generael Marcelis Bax last hebbende omde Ruyterie van Brabant te conduiseren.

Dewelcke tot de Stadt Grave ghekomen sijnde creech tijdinge dat den Heere van Grobbendonck met sijne Compaignie was geconvoyeert naer Brussel / ende wel vermoedende dat deselve Compaignie op haer wederkeeren soude wesen / schickten sommighe Ruyters uyt naer

²⁹⁶ Zich niet afgescheiden, teruggetrokken heeft.

Helmont / om te vernemen, wat vande wedercomste mochte wesen / uyt de welcke hy verstont dat sy ontrent Eijndoven was ghelogeert met eenighe andere Ruyters / sterck wesende (alsoo gheseyt wiert) in alles tusschen de twee ende dryhondert Peerden.

Op dese tijdinghe schickt den Heere Commissaris Generael voor uyt hondert Peerden om den Vyandt te engageren ende volcht met de reste. Ende alsoo den Vyant al opt marcheeren was naer den Bosch: coupeert haer den wech / ende abordeertse ²⁹⁷) die terstondts sonder vele defensie haer op de vlucht begaven.

Daer wierden van haer ontrent vijftich Ruyters / ende Tachtich Peerden ghekreghen. Onder de ghevanghene was den Cornet. Den Lieutenant Jan van Mul / sprong in het water ende verdronck.

Den Heere Ridder Paul Bax Gouverneur van Bergen van de Forten daer onder behoorende ende / van het Casteel van Wou / overleden sijnde / heeft terstonts daer naer den Heere Marcelis Bax de Mo: Heeren Staten Generael eñ sijn Excie van het overlijden sijns Broeders veradvertteert ende daerbeneffens versocht dattet de goede gheliefte van hare Ed: Mo: ende sijn Excie mochte wesen / het Gouvernement hem te verghunnen / in consideratie van sijn langduyrighe diensten / soo in het Generael aende Landen / als particulierlijck aende Stadt Bergen opten Zoom gedaen.

Waerop by hare Hoo: Mo: ende sijn Excie seer cortelinge daer naer is gheresolveert, ende het onderdanich versoeck gheaccordeert. Ghelijck ghebleken is by eenen Brief vanden Heere van Oldenbarnevelt Ridder corts daer nae metten tijtel van Gouverneur van Bergenoptyzoom aenden Heere Marcelis Bax gheschreven.

149

²⁹⁷ Klampt de vluchtelingen aan

Die cordts na desen in s'Gravenhaghe ghekomen sijnde den behoorlijcken Eedt aende Landen ghedaen heeft. Versoekende ter selver tijdt aen sijn Excie dat hy van sijne charge van Commissaris Generael om eenige merckelijcke redenen mochte gelicentieert worden, versekerende dat hij altijts willich soude blijven om de Landen getrouwelijck te dienen in alle plaetsen daer het sijne Heeren / ende Meesters goet vinden soudent.

Het welcke die Heeren Staten accepterende / hebben in dien aensien / als mede van sijne langhduerighe ervarentheyt int point van wapenē / doen insereren²⁹⁸) inden acte van sijn Gouvernement dese clause / dat boven het commandement als Gouvernment over de Stadt Berghen ende Forten / hij ghehouden sal sijn hem te laten emploieren soo te velde als in de Steden ende Forten over alle andere volck van Oorloghe soo te Peerde als te voet / daer de Heeren Staten / sijn Excie ofte de Heeren Raden van Staten hem sullen ordonneren.

Gelijckerwijs t'selve daer naer oock gheschiet is / als den voorschreven Heere Gouverneur diversche reysen beschreven sijnde / ghecommandeert heeft verscheydene Regimenten / ooc een particulier Regiment van vier Compaignien onder het ghebiet en beleyt vanden Heere Prince Henri van Nassou als Generael vande Cavaillierie soo inde Avantgarde / inde Bataillie / als Arieregarde na dat den Heere Generael sulcks heeft belieft goet te vinden.

Insonderheyt als Anno 1610 opt ernstich aenhouden vanden Heere Prince van Anhalt / by den Heer Statē Generael / ende sijn Excie goet ghevonden was een goet deel Cavaillierie inden dienst vande Geunieerde Provintien wesende / te emploieren onder het beleyt vanden Heere Prince Hendrick van Nassou om te slaen sekere neghentien hondert soldaten soo te peerde / als te voet / die in soldie

²⁹⁸ invoegen

waren vanden Ertshertoch Leopoldus / ende haer ontrent de Dorpen Recum / Mechlen / Heusen en Hoch hielden / int lant Van Luyck.

147

Want als doen wiert den Heere Gouverneur Marcel Bax van sijn Excie versocht de Ruyterie van Brabant derwaerts aen te voeren / ende de voorghemelte Princen met raedt ende daet in haer voonemen te assisteren.

Ghelijckerwijs oock seer ghetrouwelijck van hem geschiet is. In sulcker voegen dat de negentienhondert Soldaetē alsoo in route gheslaghen wierden / dat den Ertshertoch Leopoldus daer van noyt den wel verhoopten dienst en heeft konnen ghenieten.

Het en soude niet swaer gevallen hebben / eenighe andere exploicten van niet minder gewichte hier by te voeghen als onder andere het innemen vande Stadt van Thienen onder het beleydt vanden Heere Ridder Paul Bax / de welcke in desen Tocht commandeerde over 800 Ruyters ende 600 mannen te voete / geschiet inden voorsomer vanden Jare 1590 met sulcken kloeckheydt ende snellicheydt dat des morghens ten acht uyren de voorschreven Troupe tot aen den merckt toe was ghemarcheert / ende de Stadt volcomelijck geemporteert²⁹⁹). Het welcke ghelijckerwijs geluckelijck gheeffectueert was / alsoo wiert deselve stadt vromelijck ingehouden verscheydene daghen, niet teghenstaende datse verre van de frontieren deser Landen int middel van Stede haer toeghedaen ghelegen was.

Andere verscheyden particuliere feyten soo op Convoien als in Combats en roeren wy niet aen / die in groote menichte van dit

²⁹⁹ Geëmporteert: ingenomen

Garnisoen gheschiet zijn: van welcken slach dit een soude moghen wesen het welcke omde omstandicheyt vande plaetse daer het ghebeurde / remarquabel is / dat veertich Ruyters vande Compagnien van den Heeren Ritmeesters Paul eñ Marcel Bax onder het beleyt van den Heere Stakenbroec tegenwoordelijc Gouverneur van de Stadt Grave / ende in dien tijdt Lieutenant wesende van de Compagnie van den Heere Marcel Bax / rom hare revenge te halen van elf soldaten die Don Alonzo di Luna Gouverneur van Liere hadde sonder reden met de coorde doen executerē / hebben afgestaen / zijnde van hare Peerden vijftich soldaten van den Vyandt / die in een kercke ghevlucht waren / ghedwonghen haer op te geven / waer van datter veertich wierden ghevanghen int aensien van die van Liere / die haer binnen hielden ende tegen soodanighe couragieuse acte niet en dorfden opposeren. Hier van wierdē der twelf int garnisoen ghehanghen / de reste om rantsoen gherelaxeert.

148

Den Heere Gouverneur Paul Bax schreef in dien tijdt eenen brief aenden voorschreven Gouverneur van Liere in dese substantie dat het onbillijc was dat hy over sijne soldaten soude wesen Partie ende Richter. Ende soo daer eenighe quaetdoenders onder bevonden wierden / dat hy selfs wel Justitie daer over doen soude. Soo hy ghesint was tot hanghen dat hy sulcks soude doen aen zijne Spaniaerts die meer hadden verloren met muytineren als 10.000 vande beste in Spaignien weder soudē kunnen winnen.

Dan t'ghene in dit kleyn recueil by den anderen gevoegt is / sal den goetwillighen Leser ghenoegsaem kunnen dienen / om daer uyt te bemerken met wat yver / affectie ende voorsichticheyt dat de twee ghebroeders Paul ende Marcel Bax tot voorstant ende welstant van

het ghemeyne Vaderlant haer inde Oorloghe gequeten hebben / in dewelcke voor het besluyt men niet en kann naer laten te remarqueren twee poincten die notabel zijn.

Ten eersten dat dese twee Heeren niet tegenstaende sy geemploieert zijn gheweest in meest alle occurrentien / nochtans altijd soo voordrachtelijck hare saken van oorloge hebben beleyt / dat hare Compagnien in volle vierentwintich Jaren noyt in der Ritmeesteren bywesen en sijn van de Vyanden gheslaghen gheweest.

149

Men soude niet kunnen seggen sulcks geschiet te zijn int rencontre vanden Marguis Del Guasto / alwaer dese Heeren alle beyde ghevanckelijck ghenomen wierden. Want niemant en kan oordeelen dat als hondert ende thien Peerden / haer stellen teghen duysent / dat alsdan de onsterckste de nederlaghe hebben / als sy meer ghevanghene ende Buyts daer van brenghen / als d'andere.

Ghelijckerwijs hier geschiede.

Want de Ruyterie van Berghen heeft hier veel meer ghevanghene ende Peerden bekomen van den Vyant / als den vyant van haer. Gelijck den Heere van Marquette in dien tijdt Gouverneur sijnde der voorschreven Stadt met verwonderinge aen zijn Excie. schreef.

Insghelijcks en soude men niet kunnen segghen dat den Heere Ridtmeester Marcel Bax gheslaghen is gheweest / als sijn Genade Graef Philips van Nassou dootlijck ghequetst ende ghevanghen wiert. Want men soude met recht niet kunnen oordeelen dat eenen Capiteyn gheslagen wordt / als hy in sulcken gheleghentheyte eenen Troup

vergadert hebbende pas à pas³⁰⁰) retireert / met eenẽ goeden hoop ghevanghene van zynen Vyant / ende diversche van sijn eyghen volck salveert.

Ten anderen dat dese twee Gebroeders met een hertelicke affectie ende couragieus accord vele Jaren daerin hebben over een ghedragen om haer huys op te richten tot een Academie voor viele Edelluyden / ende andere Persoonen van qualiteyt / die sy niet alleen gheinstrueert hebben naer hare wetenschap in saken van oorloge / maer oock naer hare macht ghetracteert. Van dewelcke daer na door goede diensten eñ meriten wel ontrent de vijftich uyt hare Compaignien tot de digniteyten van Gouverneurs / Colonnels / Ritmeesters ende Capiteynen opgekloppen zijn.

FINIS

³⁰⁰ Stap voor stap

KRONIJK

VAN HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP

GEVESTIGD

TE

UTRECHT.

Vijftiende Jaargang 1859.

DERDE SERIE.

VIJFDE DEEL.

UTRECHT,
KEMINK EN ZOON
1859.

Krijgsbedrijven en levensbijzonderheden van de Gebroeders Bacx.

De Heer C. P. F. G. van Emde doet de volgende mededeeling omtrent de te weinig bekende krijgshelden uit het geslacht van Bacx.

Mogten wij reeds meermalen betreurd hebben, dat de geschiedenis dikwerf de nagedachtenis van menig groot man te kort doet, door hem óf geheel vergeten, óf slechts ter loops aangehaald te hebben, nimmer gevoelden wij in die hooge mate het onaangename en betreurenswaardige daarvan, als met betrekking tot de gebroeders Jonkheeren Johan, Paulus en Marcellus Bacx!

Nimmer, of althans hoogst zelden, heeft welligt eenig krijgsman door moed, beleid, ijver voor de goede zaak, geldelijke opofferingen, enz. het vaderland zóó zeer aan zich verpligt, als zulks (vooral wat de twee laatstgenoemden betreft) met dit drietal broederen het geval was. En daarentegen zijn ook zelden groote mannen door de geschiedenis en het nageslacht meer veronachtzaamd dan zij!

Als een gering blijk daarvan willen wij hier slechts aanhalen, dat zij zóó weinig bekend zijn, dat het Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant zich, in het jaar 1847, genoopt gevoelde, eene prijsvraag uit te schrijven, welke echter onbeantwoord is gebleven, betrekkelijk de krijgsbedrijven van de Bosschenaars (?) Johan, Paulus en Marcellus Bacx, gedurende den tachtigjarigen oorlog, benevens hunne levensgeschiedenis; terwijl Kok, in zijn *Vaderlandsch Woordenboek*, van Paulus en Marcellus sprekende, ten slotte zegt, dat er ook nog een Johan Bacx heeft bestaan; doch, dat hij bekend niet te weten, wie hij geweest is, maar in het denkbeeld verkeert, dat het *een zoon* van een van deze twee was!

Ja, wat meer is, de onwetendheid omtrent hunnen afkomst gaat zóó ver, dat het, als 't ware, op den huidigen dag voor velen nog een raadsel is, uit welk oord der wereld zij herkomstig waren; zoo dat men zelfs tegen ons heeft willen beweren, dat zij van een geslacht uit Zweedsch Pommeren afstamden.

174

Wel is waar worden door sommige geschiedschrijvers, (bij den eenen meer, bij den anderen minder), eenige hunner krijgsoverheden aangehaald, en bestaat er een werkje, getiteld: *Historisch verhael inhoudende sekere Notabele exploits van Oorloge in de Nederlanden, sedert het oprichten van de Companien der Heeren Gouverneurs ende Ritmeesteren Paulus ende Marcellus Bacx, beschreven door Jacobum Baselium*", te Breda, bij Schilders, in 1615, uitgegeven; doch het is zeer onvolmaakt en hoogst zeldzaam; terwijl het, evenmin als ergens, iets genealogisch bevat.

Als autographenliefhebber, en in het bezit van enkele autographen onzer helden zijnde, gevoelden wij ons, sedert eenen geruimen tijd gedrongen, alles na te vorschen, wat slechts eenigzins de drie gebroeders betreft; en, vervoerd van bewondering over de steeds door heu aan den dag gelegde dapperheid, en, zoo als da Costa het teregt uitdrukt, hunne fabelachtige stoutheid, waagden wij het, -- zooveel mogelijk -- daarvan een geheel zamen te stellen; terwijl de oneindige door ons daartoe aangewende pogingen ons reden geven te betwijfelen, of er iets meer van deze dappere krijgsoverheden, als bewezen, zoude kunnen aangegeven worden.

Wij moeten bekennen, dat wij hunne wapenfeiten opgesmukt, en in breedvoeriger trekken hadden kunnen vermelden; doch, aangezien wij alsdan, wat het laatste betreft, in meer bijzonderheden van de krijgsgeschiedenis, enz. van dien tijd hadden moeten treden, zoo heeft

de overtuiging, dat zulks boven onze krachten zoude gaan, ons daarvan teruggehouden, en ons doen bepalen, dezelve in de hierna vermelde trekken aan te geven; en daardoor een paar krijgslieden nader te doen kennen, die men, zonder schroomen, de Baijards³⁰¹) van hunnen tijd mag noemen.

Was het ons moeijelijk, hunne krijgsbedrijven op te geven, oneindig moeijelijker, zoo niet onmogelijk was het ons, het overige hunner levensgeschiedenis te beschrijven, en dus ook, het door ons te zamen gebragte, in een behoorlijk zamenhangend geheel voor te dragen; aangezien dienaangaande weinig of geene bescheiden schijnen te bestaan.

Het zal wel geen betoog behoeven, dat wij ons geenszins vleijen, de bestaande leemten door de volgende mededeelingen te hebben aangevuld; doch wij koesteren evenwel de hoop, dat dit opstel, hoe onvolmaakt dan ook, door de liefhebbers der Nederlandsche Krijgs-geschiedenis, met Benig welgevallen zal gelezen worden. Mogten wij ons nu daarin niet vergissen, dan zullen wij ons voor onze moeite ruimschoots beloond achten.

Ontzachtlijk driemanschap van Bacxen, gaadloos groot,
En fabelachtig stout!

DA COSTA, *De slag bij Nieuwpoort*, bladz. 17.

De grootste ruiterkapiteinen die Nederland ooit heeft voortgebragt.

Bosscha, *Neerlands heldendaden te land*.

Alhoewel het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant, in zijne voormelde prijsvraag, onze helden bepaaldelijk als *Bosschenaars* heeft opgegeven, vermeenen wij echter,

³⁰¹ De Beiaards, ofwel de (vier) heemskinderen die het [ros Beiaard](#) bereden.

te mogen veronderstellen, dat zulks *alstoen* niet alleen nog geenszins als bewezen mogt worden aangenomen, maar dat zulks -- zelfs op dit oogenblik -- niet *werkelijk* te bewijzen is.

Intusschen zullen wij overgaan, de geschiedenis van onze krijgshelden aan te vangen, door te trachten, zoo na mogelijk, tot dit bewijs te komen; niet twijfelende, of het volgende zal voldoende zijn, om bepaaldelijk te kunnen aannemen, dat zij te 's Hertogenbosch geboren -- en van een adelijk Noord-Brabantsch geslacht afkomstig waren.

In het laatst der 15e, en in het begin der 16e eeuw, leefde te 's Hertogenbosch, zekere Jonkheer Johan Bacx van Schoonvorst, ridder van de Kapel van St. Joris, die van 1194--1498 Burgemeester dier stad was³⁰²); en bij wien, in den jare 1511, de landvoogdes Margaretha van Oostenrijk, bij gelegenheid dat zij die stad kwam bezoeken, haren intrek nam³⁰³).

Deze Johan Bacx was mede Heer van Rosmalen, hetwelk hij in 1505 gekocht had³⁰⁴), en stichte aldaar, in dat zelfde jaar, het klooster van St. Annaburg, waarvan zijne zuster de eerste priorin was³⁰⁵); terwijl hij, mede in 1505, de heerlijkheid Boxtel gekocht had³⁰⁶); en Laeghschout van 's Hertogenbosch was, toen hij den 4en Januarij 1529 overleed³⁰⁷).

In het jaar 1568 woonde mede te 's Hertogenbosch, in de Verwerstraat, en later (1577) in de Postelstraat, Jonkheer Jacob Bacx;

³⁰² Oudenhoven, *Beschrijving van 's Hertogenbosch*, bladz. 81

³⁰³ Van Heurn, *Beschrijving van 's Hertogenbosch*, 1e deel, bl. 420.

³⁰⁴ Oudenhoven, ut supra, 2e editie, 1670, bladz. 87, en Coppens, *Beschrijving van het Bisdom van 's Bosch*, 2e afd., 3e deel, bladz. 298.

³⁰⁵ Coppens, ut supra, bladz. 299. Oudenhoven, ut supra, 2e gedeelte, bladz. 96, en Bor, *Gelegenheid van 's Hertogenbosch*, bladz. 17.

³⁰⁶ Oudenhoven, ut supra, bladz. 87.

³⁰⁷ Ibidem, bladz. 57.

die toen Raad en Ontvanger der Beden van Brabant³⁰⁸) en, in 1587, Rentmeester in het kwartier van 's Hertogenbosch was³⁰⁹).

En daar nu, volgens van Meteren³¹⁰), de Jonkheeren Paulus en Marcellus Bacx in 's Hertogenbosch het eerste levenslicht zagen, vermeenen wij, ten gevolge van dit een en ander, te mogen aannemen, dat de voornoemde Jonkheer *Johan* de grootvader, en Jonkheer *Jacob* de vader van onze helden geweest zijn. Jonkheer Johan Bacx (dien Kok zegt niet te kennen!!) was de oudste der drie broeders, die de Nederlandsche ruitery tot een sieraad verstrekten; bij was gehuwd met *Maria*, dochter van Albert van Huchtenbroek³¹¹), en eenige zuster van Jonkheer Jan van Huchtenbroek, die kornet bij Paulus Bacx, en, in 1597, Burgemeester van Utrecht, doch later weder Ritmeester was³¹²). Hij sneuvelde in het beleg van Ostende, den Hen September 1601³¹³).

Deze Maria van Huchtenbroek was *eene der schoonste Jofvrouwen* van het Landt³¹⁴). Zij overleed vóór haren echtgenoot, en werd te IJsselstein begraven³¹⁵).

Johan Bacx werd, in het jaar 1578, door Prins Willem I, tot Gouverneur van Heusden aangesteld, en schijnt tot in het jaar 1584 in die betrekking gebleven te zijn³¹⁶).

³⁰⁸ Oudenhoven, ut supra, bladz. 147 en 151, en Bor, ut supra, bladz. 37.

³⁰⁹ van Heurn, ut supra, 2e deel, bladz. 181.

³¹⁰ Uitgave in folio, bladz. 292, en in 8° 5e deel, bladz. 219

³¹¹ Buchel, *Genealogien*.

³¹² Bor, *Nederl. Oorlogen*, 25e en 34e boek, bladz. 22 en 50.

³¹³ Van Meteren, bladz. 469.

³¹⁴ Fleming, *Belegering van Ostende*.

³¹⁵ Bor, *Nederl. Historie*, 3e deel, bladz. 339.

³¹⁶ Oudenhoven, *Beschrijving van Heusden*.

In dat zelfde jaar was hij bij de plegtige begrafenis van gemelden vorst, te Delft, tegenwoordig, en geleidde hij daarbij het achtste paard, behangen met de banieren en de wapens van Oranje³¹⁷).

In de maand Junij van het jaar 1586 was hij lid van den krijgsraad, die den ongelukkigen Heer van Hemert ter dood veroordeelde³¹⁸).

In het jaar 1587 was hij Gouverneur van Muiden, en behield deze plaats voor Leicester³¹⁹), en in 1592 werd hij, met zijn' kornet, tot versterking van het leger der Staten, aangenomen³²⁰); @@ terwijl wij hem voor het laatst vermeld gevonden hebben in het jaar 1600, bij den slag van Nieuwpoort, bij welke gelegenheid hij het bevel over een gedeelte der ruyterij van bet leger voerde, en met zijnen broeder Marcellus, de Spaansche ruyterij, tot binnen de stad, op de vlagt dreef³²¹). Ook wordt nog in dat zelfde jaar van hem gesproken, als *den Kolonel Bacx*³²²).

Meer dan het hier voren medegedeelde, is het ons niet mogen gelukken, van Johan Bacx vermeld te vinden. Doch, hoe weinig ook, zoo zal het toch voldoende zijn, om te bewijzen, dat hij tot die personen behoorde, die in den tachtigjarigen oorlog onderscheidene hooge betrekkingen vervulden; en, dat hij bij den grooten Zwijger in hoog aanzien schijnt gestaan te hebben.

³¹⁷ Bor, ut supra, bladz. 57, en van Meteren, bladz. 230.

³¹⁸ Lubbert Torck, Heer van Hemert, wegens het overgeven der vesting Grave, te Utrecht onthoofd, op den 28en Junij 1586. Van Meteren, bladz. 250. Bor, 21e boek, bladz. 25. Hooft, *Nederl. Historie*, 24e boek, bladz. 156

³¹⁹ Wagenaar, *Vaderl. Geschiedenis*, 8e deel, bladz. 205. Bor, 22e boek, bladz. 29. Hooft, 25e boek, bladz. 232.

³²⁰ Van Meteren, bladz. 22.

³²¹ Van Meteren, ut supra, bladz. 452-453.

³²² J. Basilius, *Historisch Verhael*, enz. voormeld.

Hoe eervol echter ook Jonkheer Johan Bacx moge voorkomen, zoo kan hij echter met zijne broeders niet vergeleken worden; en wij vinden ons dan ook in staat gesteld, van hen een breedvoeriger en roemvoller tafereel op te hangen.

Alvorens echter daartoe over te gaan, zullen wij onze lezers mededeelen, dat Jonkheer Paulus Bacx de tweede broeder van ons heldendriemanschap was, en hij zich in het jaar 1588 in het huwelijk had begeven, met Mejufvrouw Elisabeth Versims, bij welke hij onderscheidene kinderen verwekte³²³); terwijl Jonkheer Marcellus Bacx, op den 21en Augustus 1607, te Bergen op Zoom huwde, met Mejufvrouw Anna Maria Berck, uit het oud en aanzienlijk -- doch thans uitgestorven geslacht van dien naam te Utrecht³²⁴); en hij daarbij vier kinderen naliet³²⁵); dat zij weduwe geworden zijnde, een tweede huwelijk aanging met Willem van Levin, genaamd Famars, kolonel van een regiment Walen, in dienst der Vereenigde Staten, en gesneuveld bij het beleg van 's Hertogenbosch, in 1629. Zij overwon bij hem nog één zoon en drie dochters; waarvan eene, genaamd Bergina, met Carolus van Manmaker, Heer van Hoffwegen, Kommandeur en Sergeant-Majoor van Bergen op Zoom huwde³²⁶).

Aangezien de H. M. Heeren Staten-Generaal der Vereenigde Provinciën, in hunne vergadering van den 26e Julij 1581, overeengekomen waren en bepaald hadden, niet alleen eenen defensieven --- maar ook eenen offensieven oorlog te voeren, tegen den Koning van Spanje, die, *ipso jure*, van de erfenis dier landen

³²³ Extract-doopboek van Bergen op Zoom, van het jaar 1589-1605.

³²⁴ Ferwerda, *Genealogien, en Huwelijksregister van Utrecht, van bet jaar 1607*

³²⁵ Extract-doopboek, ut supra.

³²⁶ Le Carpentier, *Bistoire de Cambrai et du Cambrésis*, bladz. 731

vervallen geacht was, zoo deden zich, ten gevolge daarvan, terstond vele moedige landzaten op, die den Staten hunne hulp aanboden, ten einde deze landen van het juk der Spaansche dwingelandij te helpen bevrijden.

Onderscheidene Edelen en andere lieden van middelen, dienden dan ook, geheel uit liefde voor het vaderland, op eigen kosten.

Onder deze bevond zich liet edele broederpaar Jonkheeren Paulus en Marcellus Bacx; die bereids, sedert het jaar 1576, onder den Heer van Immerzeel, op gezegde wijze, de wapenen tot verdediging des Vaderlands gedragen hadden³²⁷); tot dat eindelijk, in het jaar 1581, Marcellus commissie of volmagt van den Hertog van Alencon verkreeg, om eene kompagnie ruitelij tot de dienst van den lande op te rigten. Marcellus gaf echter, uit bijzondere genegenheid voor zijnen ouderen broeder Paulus, aan dezen het bevel van de kompagnie over; zich vergenoegende, dat hij met hem het beleid over haar zoude hebben. Na deze transactie reist de Ritmeester Paulus Bacx naar Gent, alwaar zich, sedert eenigen tijd, de voornoemde Hertog, alsmede de Prins van Oranje bevonden; ten einde van deze de toestemming te erlangen, zich te Bergen op Zoom te mogen vestigen; als zijnde deze plaats, naar zijn oordeel, het meest geschikt tot het bereiken van zijn doel. Marcellus hield zich intusschen onledig met de bedoelde kompagnie op te rigten, en had nog slechts *zestien* paarden bijeen, toen hij vernam dat de Graaf van Hohenlohe, met eenige ruitelij en voetvolk, naar Lochem trok, ten einde deze stad, welke door Verdugo belegerd werd, voor de tweede maal te ontzetten; hij besloot onmiddellijk, met zijne zestien ruiters, genoemden Graaf te volgen.

³²⁷ Baselius, voormeld,
Kok, *Vaderlandsch Woordenboek*.
Bor, enz.

Het ontzet gelukte, doch het werd weldra door een groot ongeluk gevolgd.

Hohenlohe bemerkende dat de vijand, na het ontzet, zich voortdurend op de -- in de omstreken der stad gelegene -- hoogte ophield, ten einde geen gevaar te loopen door de Nederlandsche ruitery aangevallen te worden, en dat hij zijne hutten, bagage, enz. welke zich in eene nabij gelegene vallei bevonden, verlaten had, vond goed eene hoeveelheid krijgslieden, door eene aldaar gelegene rivier gedekt, af te zenden, om deze hutten te plunderen en daarna te verbranden.

Verdugo, dit voornemen bemerkende, en de uitvoering daarvan, zoo spoedig mogelijk willende voorkomen, bragt zijne krijgsmagt onder de wapenen, en kwam, in volle slagorde, in de vlakte.

De oversten IJsselstein, Chastelet en meer anderen, stelden zich aan het hoofd der geheele ruitery, welke de Graaf onder zijne bevelen had, tegen de vijandelijke troepen over; met het voornemen, om hen aan te vallen en te chargeren.

Dit stout en ondoordacht besluit, geheel en al zonder last of toestemming van de daar toe bevoegde autoriteit genomen, werd, in weerwil het --- uit hoofde van het volslagen gemis van voetvolk -- eene slechte uitkomst beloofde, ten uitvoer gebragt met dit ongelukkig gevolg echter, dat eenige der hoofdaanvoerders, benevens vele andere officieren en manschappen, sneuvelden.

Marcellus Bacx voegde zich echter, met Zijne zestien ruiters, bij de ruitery van Brabant, doodde met zijne spies verscheidene musquetiers des vijands, en drong in de vervoering van zijnen moed, en in het stellig vertrouwen door de zijnen gevolgd te worden, door den vijand heen; met het doel, hem in verwarring te brengen. Doch, helaas, hij bevond zich alléén, en bad, even als zijn moedig ros, veel te lijden gehad!

Niet alleen dat hij zijnen helm, enz. verloren had, en dat zijn zwaard niet meer te gebruiken was, maar hij had bovendien, eene wond bekomen, door eene spies, waarvan hem een stuk, ter lengte van een voet, in de dij was blijven zitten; terwijl zijn paard mede zeer gekwetst werd door eene spies die zoodanig in de lengte van den hals stak, dat het dier zich niet keeren konde³²⁸).

Marcellus Bacx alzoo, even als zijn paard, zeer zwaar gekwetst, geheel alléén, door eenen overmagtigen vijand omcingeld, en van alle hoop op ontzet beroofd, verloor echter den moed niet; maar nam, integendeel, een kort en moedig besluit. Hij trok het stuk hout uit zijne wond, en de spies uit den hals van zijn paard, en bood aan eenen hem aanvallenden ruiter zulk eenen gedachten wederstand, dat deze zich gelukkig achtte, van hem ontslagen te zijn; terwijl hij aan eenen lanssteek van eenen tweeden ruiter ontkwam, door zijn paard ter zijde uit te werpen; waardoor niet hij -- maar het dier den steek ontving. Een derde, die ook met hem slaags geraakte, was niet gelukkiger en liet hem eveneens varen!

Na al deze gevaren ontgaan — en geheel tot zich zelf gekomen te zijn, zag hij, dat hij zich in de nabijheid van Borculo, ver van de zijnen verwijderd -- en van ieder verlaten bevond. Geen kans ziende, weder bij de zijnen te geraken, op eene andere wijze dan door op nieuw door den vijand heen te slaan, verzon hij den krijgslist, om zich als tot de hunnen behoorende voor te doen; achter door de vijandelijke ruitery heen te rijden, onder het geroep van » Victorie, Victorie", en op deze wijze naar Lochem te komen. Dit stout besluit gelukte dan ook zóó volkomen, dat hij, overigens zonder het minste letsel, bij de zijnen aankwam³²⁹).

³²⁸ Baselius, ut supra. Kok, *Vaderlandsch Woordenboek*

³²⁹ Baselius, ut supra.

Hij begaf zich daarop naar Deventer, ten einde zich van zijne *grond* te doen genezen; en vertrok daarna naar Bergen op Zoom, alwaar hij zijnen broeder Paulus vond; die intusschen de voren genoemde toestemming verkregen had³³⁰).

Beide broeders beijverden zich alstoen hunne kompagnie voltallig te maken; en bereikten dan ook daarin reeds spoedig hun doel; terwijl zij met haar den Lande zeer vele diensten bewezen, en in hunne verschillende togten, als anderzins, veel eer en roem behaalden; zoo als wij verder zien zullen.

Merkwaardig is hetgeen reeds korten tijd daarna plaats had, bijna voor de poorten van Steenberg, destijds eene heerlijkheid aan de Baander-Heeren van Breda behoorende, en ongeveer twee uren van Bergen op Zoom gelegen.

Zij was kort te voren door den Overste Stemborn, behoorende tot het legerkorps van Haultepenne, ingenomen, aan wien het gouvernement over het garnizoen dezer sterkte werd opgedragen.

Dit garnizoen had de gewoonte, de ruitery van Bergen op Zoom telkens te verontrusten, wanneer deze eene verkenning, als anderszins, ten uitvoer bragt.

De Bacxen, achtende dat hun moed en pligt vereischten, zulks dat garnizoen betaald te zetten, vormden het plan, het op de eene of andere wijze gevangen te nemen; en oordeelden, dat dit het best door eene hinderlaag zonde kunnen geschieden. Zij verlieten dus met hunne kompagnie, vergezeld van eenig voetvolk, de vesting Bergen op Zoom, marcheerden tot op eenen kleinen afstand van Steenberg, legden zich met de bij hen zijnde troepen op eene daartoe zeer geschikte plaats, *en embuscade*, en zonden, ten einde beter hun doel

³³⁰ Ibidem.

te kunnen bereiken, eenige ruiters af, om het vee uit de bij de stad gelegene weide te jagen.

De Gouverneur Stemborn zulks gewaar wordende, deed dadelijk, met het grootste gedeelte der bezetting, bestaande uit vier kompagnien, eenen uitval; met het doel, het vee terug te halen. Hij ging echter daarbij zoo roekeloos en onbedacht te werk, dat hij de ruiters der Bacxen tot aan de embuscade vervolgde.

De Bacxen debusqueerden daarop onmiddellijk, en vielen den vijand zóó dapper aan, dat de Gouverneur Stemborn, met al de zijnen, in een oogenblik in verwarring geraakte; terwijl hij zich, met een groot gedeelte der zijnen, in eenen ouden toren, nabij de stad gelegen, zocht te redden.

Aangezien hij zich echter aldaar niet veilig achtte, koos hij wederom het hazenpad, en geraakte eindelijk, door slooten en grachten badende, in de stad terug.

Marcellus Bacx, die middelerwijl voorbij gemelden toren was gereden en van uit denzelve eene wond aan het been bekomen had, stelde zich, met eenige ruiters tusschen den toren en de stad; ten einde te beletten, dat iemand ontvlugtte, en tevens om zijnen broeder Paulus af te wachten. Deze kwam dan ook weldra met de overige ruiters opzetten, en deed onmiddellijk eenen aanval op den toren; sprong van zijn paard en begaf zich het eerst in denzelve, midden onder de vijanden.

Zijne onderhebbenden dit voorbeeld ziende, volgden hem met zulk eene dapperheid en zulk eenen geestdrift, dat hij onder de voeten van zijn eigen volk geraakte.

De vijand over dit dapper gedrag verbaasd en ontmoedigd, riep om genade! De omstandigheden echter niet toelatende, zoo spoedig de noodige orde daar te stellen, bleven er ongeveer 50 dooden.

Het voetvolk, in een ander gedeelte *en embuscade* liggende, en niet de vereischte oplettendheid in acht genomen hebbende, was oorzaak, dat men niet weer dan 100 gevangenen maakte; waaronder zich de Kapitein Paulo Boboca en onderscheidene andere Officieren bevonden³³¹).

Weinig tijds daarna oordeelde de Maarschalk de Biron, die met zijn leger bij Roosendaal lag, en genoodzaakt was het eene andere stelling te doen aannemen, dat de omstreken van Steenberg en daartoe zeer geschikt waren; en deed alzoo het leger derwaarts oprukken.

Bij die stad aankomende, doet hij door de Fransche en de Zwitsersche afdeelingen, alsmede door de ruitery, aldaar eene behoorlijke stelling nemen; doch legert hij de Engelsche troepen op een uur afstand van dáár, op den dijk die naar het kasteel leidde; en voegt hun twee kompagnien ruitery toe; over ééne van welke Paulus Bacx het bevel voerde.

De Maarschalk, tijding bekomen hebbende, dat de Hertog van Parma hem achtervolgde, gaf terstond last, zich tot tegenweer gereed te maken; en stelde daartoe zijn geheele leger in slagorde, in de nabijheid van Steenberg; terwijl de Engelsche troepen zulks insgelijks deden, ter plaatse waar zij zich bevonden.

Deze werden aldra door de vijandelijke ruitery van de voorhoede aangevallen; en na met hen gedurende een uur geschermtseld te hebben, kwam ook het gros van het vijandelijk lager, geheel uit Spanjaarden bestaande, opdagen; hetwelk sterk doormarcheerde, en zich in twee korpsen verdeelde.

De eerste dezer leger-afdeelingen, onder bevel van Don Sanchio de Lieva, trok regt op de Engelsche troepen aan; doch bemerkende, dat

³³¹ Baselius, at supra.

hij, uit hoofde van eenige aldaar aangelegde kleine verschansingen, op die wijze zijn doel niet zoude kunnen bereiken, gaf last aan de tweede afdeeling, om regtsaf, door de grachten heen, het veld door te trekken, en zóó de Engelschen in hunne flank aan te vallen; waardoor deze aan het wankelen gebragt werden; terwijl de Maarschalk hun zonder hulp of bijstand liet!

De vijandelijke ruitery, ongeveer 600 man sterk, dit ziende, en zich -- als 't ware -- reeds van de overwinning verzekerd achtende, rende op de Engelschen in, en joeg ook de gebroeders Bacx, die zich op dat oogenblik dáár ter plaatse bevonden, tot aan zekeren dwarsdijk terug. De Bacxen, aldaar eenigen van hunne ruitery vindende, (welke trouwens ook reeds begon te wankelen) namen echter het besluit, het hoofd te bieden, en onmiddellijk die 600 vijandelijke ruiters aan te vallen; hetwelk dan ook met zulk eene kracht en vastberadenheid geschiedde, dat zij zelfs het geheele vijandelijke leger in wanorde -- en den Hertog van Parma aan het wijken bragten.

Camillo del Monte, een oud en ervaren krijgsman, de geringe sterkte der troepen van de Bacxen ontwarende, was de eerste die zijne onderhebbenden -- en daardoor ook de overigen -- tot staan bragt. De Spanjaarden vielen daarop weder de kleine magt der Bacxen aan, en sloegen haar op nieuw, tot aan bedoelden dwarsdijk terug; alwaar, even te voren, ook de Heer de la Noue en de Kolonel La Mort, met eenige troepen, waren aangekomen.

De Bacxen, alzoo met deze troepen vereenigd, waren oorzaak, dat althans het grootste gedeelte der Engelschen niet in 's vijands handen viel; en dat, in het algemeen, de troepen van den Maarschalk de Biron gered --- en weder met het noodige vertrouwen bezielde werden³³²).

³³² Baselius, at supra;
Kok, *Vaderlandsch Woordenboek*

Ongeveer eene maand voor de overgave van Antwerpen aan den Hertog van Parma, had er eene merkwaardige ontmoeting plaats, tusschen den Markies del Gausto en de beide Bacxen, benevens eenige ruiters; te zamen 120 paarden sterk.

De vijand, namelijk, had gewoonlijk drie kompagnien ruiters uit het leger voor Antwerpen, te Stabroek gedetacheerd. De Bacxen waren dien ten gevolge met eenige Officieren overeengekomen, die kompagnien eene hinderlaag te leggen, op de hoogte van den Zwarten Duin, en te trachten haar gevangen te nemen.

Zij verlieten alzoo Bergen op Zoom; en, ten einde hun doel te beter te bereiken, zonden zij Jonkheer Jan van Huchtenbroek, een moedig edelman (reeds vroeger gemeld) met 30 ruiters vooruit; met last, de Spanjaarden uit hun leger te lokken, en, in geval hij ontdekt mogt worden, zijnen weg iets hooger op naar Bergen op Zoom terug te nemen.

Van Huchtenbroek, allengskens het dorp Stabroek naderende, ontmoette, in de nabijheid van hetzelfde, eenige Duitsche soldaten, die bezig waren, hout te hakken, en die allen door hem afgemaakt werden. Verder doorrijdende, ontwaarde hij den Markies del Guasto, met 13 kornetten ruitery, die, het platte land in de omstreken van Mechelen afgeloopen hebbende, naar de zijde van Bergen op Zoom trokken; met het doel, de ruitery dezer vesting tot een gevecht uit te lokken. De ontmoeting der ruitery van Van Huchtenbroek belette hen echter, hun voornemen te volbrengen; doch zij vielen zijne kleine troep met zoo veel woede aan, dat Van Huchtenbroek genoodzaakt werd, langs den zelfden weg dien hij gekomen was, terug te keeren.

Marcellus Bacx was intusschen reeds vroeger op eenen lagen duin gaan liggen; al zijne aandacht vestigende op den weg, langs welken Van Huchtenbroek zoude moeten terugkeeren. Op het onverwachtst, echter een groot gedruisch achter zich hoorende, zag hij om, en ontdekte dat Van Huchtenbroek, met zijne ruiters langs de hinderlaag reed! Tengevolge hiervan snelde hij onmiddellijk naar zijn paard; doch alvorens hij het bestegen had, waren ook reeds vele Spanjaarden de hinderlaag voorbij getrokken. Hij aarzelde toen geen oogenblik langer, debusqueerde met de zijnen, en viel, door die van Van Huchtenbroek bijgestaan, de vijandelijke troepen met zulk een gelukkig gevolg aan, dat de meesten gevangen of gedood werden. De Konet Galoupe, die hierbij de kompagnie van Camillo del Monte aanvoerde, werd door eenn lanssteek van Marcellus Bacx ter neer geveld.

Intusschen was de troep van de Bacxen hierdoor tot op 20 ruiters verminderd; toen zij, na een half uur door gereden te hebben, den Markies del Guasto, met 200 ruiters, ontmoetten.

Tegen zulk eene magt niet bestand zijnde, had Paulus Bacx het ongeluk, gevangen te raken. Marcellus geen kans ziende, zijnen broeder te ontzetten, was dus op middelen bedacht, zich zelf te redden; doch vruchteloos! Zijn paard, nog jong en zeer afgemat zijnde, begaf hem; en was alzoo oorzaak, dat ook hij gevangen geraakte. Deze gevangenneming gelukte evenwel zoo spoedig en gemakkelijk nog niet, dan men welligt verwachten zoude; en droeg zich volgender wijze toe: Marcellus Bacx had bereids een groot eind wegs afgelegd, en vermeende, dat hij reeds geheel aan het oog des vijands ontgaan was, toen hij, toevallig omziende, ontwaarde, dat een Italiaansch ruiter van de kompagnie van Camillo del Monte hem vervolgde. Deze, tot Bacx genaderd zijnde, riep hem toe, p geef u gevangen"; doch bekwam tot antwoord, » geef *gij* u zelf gevangen"; echter wel overtuigd zijnde,

dat hij, uit hoofde der afgematheid van zijn paard, tot geene verdediging -- veel minder tot vervolging van zijne tegenpartij in staat was.

Na nu nog eenige oogenblikken over deze *al* of *niet* overgave getwist te hebben, zeide eindelijk de Italiaan, die op den fluwelen -- met zilver geborduurd rok van Bacx verlekkerd scheen, "geef u gevangen, of ik zal hulp halen?" Hierop geen ander antwoord bekomende, dan, "ik zal zien wat gij doen zult", zoo reed de Italiaan werkelijk naar de zijnen; die echter reeds verre verwijderd waren.

Indien nu het paard van Bacx nog in slechts eenigzins bekwamen staat geweest ware, dan had hij tijd genoeg gehad, zich te redden; doch dit was, helaas, het geval niet! De Italiaan kwam werkelijk, van eenen Spaanschen ruiter vergezeld, terug, en riep hem op nieuw toe, dat hij zich zoude overgeven.

Alhoewel Bacx hierop weinig antwoord gaf, begreep hij toch, dat het in den toestand waarin hij zich bevond, onmogelijk was, vrij te komen; hij besloot dus, hun een losgeld aan te bieden. De koop werd voor 600 Carolus gulden gesloten; met de belofte, dat deze som zoude bezorgd worden, dáár waar de beide ruiters zouden bepalen.

Bacx op deze voorwaarde de wapenen overgegeven hebbende, en alzoo vermeenende van hen af te komen, vond zich hierin echter grootelijks bedrogen; dewijl de beide ruiters bun woord niet hielden, maar hem gevangen namen, en bij den Markies del Guasto bragten; alwaar zich zijn broeder Paulus, die aan de hand gekwetst was, ook reeds bevond.

De beide broeders werden van dáár naar Beveren vervoerd; alwaar men *haer lede allerhande traktement*; terwijl zij eenigen tijd daarna

tegen Alexander van Veelen en Castellanin, (twee Spaansche bevelhebbers) uitgewisseld werden³³³).

Aangezien, na de reductie van Antwerpen, de duurte van het koorn tot eene ontzettende hoogte in die stad gestegen was, waren sommige ingezetenen op het denkbeeld gekomen, op hoop van buitengewone winst, eene groote hoeveelheid rogge, enz. in het kwartier van 's Hertogenbosch op te koopen; en, door eene behoorlijke dekking van gewapende troepen, naar Antwerpen te doen vervoeren.

Deze expeditie had werkelijk op den 27en Mei 1586 plaats. Maar de Bacxen van dit voornemen verwittigd zijnde, zonden eenige ruiters uit, om te vernemen, wanneer het konvooi nit 's Hertogenbosch zoude vertrekken. Hiervan kennis bekomen hebbende, deelden zij deze tijding mede aan Lord Willoughby, gouverneur van Bergen op Zoom; die van oordeel was, dat men het konvooi moest trachten op te ligten. Hij zelf wilde daarbij tegenwoordig zijn; en liet daartoe een zeker aantal ruiters en eenig voetvolk bijëen brengen. Met deze magt, meer bepaaldelijk door de Bacxen aangevoerd, trok hij naar eene te voren bepaalde plaats, in de nabijheid van St. Antonie-Capelle, alwaar het konvooi passeren moest; en wachtte aldaar het gunstige oogenblik af. Reeds den volgenden morgen ontwaarden zij het konvooi; en alhoewel er een zeer sterke nevel heerschte, waardoor zij zijne sterkte niet konden ontdekken, aarzelden de Bacxen echter geen oogenblik, de bedekking aan te vallen. Deze aanval met hardnekkigheid uitgevoerd, gelukte zóódanig, dat de geheele bedekking op de vlugt gejaagd werd! Zooals toen bleek, bestond het konvooi uit 500 wagens en karren. Een groot gedeelte der bedekking en al de trekpaarden werden genomen, en, benevens eenige kostbaarheden, naar Bergen op Zoom gevoerd;

³³³ Baselius, ut supra.

terwijl het koorn meestendeels onder de voeten geworpen werd. Montdragon deed het echter eenige dagen later, zooveel mogelijk, bijëenzamelen, en naar Antwerpen vervoeren³³⁴).

Alvorens nu verder voort te gaan, de krijgsbedrijven van het broederpaar op te sommen, en bereids tot het jaar 1587 genaderd zijnde, zoo mogen wij niet nalaten, hier in het voorbijgaan aan te halen, dat Jonkheer Paulus Bacx zich toen ook als medeonderteekenaar van het adres der Remonstranten aan den Graaf van Hohenlohe heeft doen kennen³³⁵).

Wij hebben reeds doen zien, dat het vooral Martellus Bacx niet aan moed ontbrak, en wij zullen daarvan nog menig bewijs leveren; doch wij zijn thans tot het oogenblik gekomen, om te vermelden, dat de natuur hem ook met eene zeer bijzondere fysieke kracht begiftigd had; waarvan het volgende tot een meer dan voldoende bewijs kan strekken:

Bij gelegenheid van eenen uitval, gedurende het beleg van Bergen op Zoom, in het jaar 1588, gebeurde het, dat Marcellus Bacx, gedurende eene der daarbij plaats gehad hebbende schermutselingen, eenen Albaneeschen ruyter bejegende. Zonder een oogenblik te aarselen, viel hij den Albanees aan, stak hem met zijn zwaard door en door, greep hem bij den hals, en sleepte hem --- *met paard en al* — tot bij de zijnen!!

Het paard van Bacx, hetwelk intusschen doodelijk gewond was geworden, viel, na bet volvoeren van deze daad zijns meesters, dood

³³⁴ Baselius, ut supra;
Bor, 21e boek, blad. 23.

³³⁵ Bor, 23e boek, blad. 89.

ter neder³³⁶). Na het verjagen der Spaansche belegeraars van Bergen op Zoom, in de maand November van dat jaar, werd Paulus Bacx, wegens zijn kloekmoedig gedrag, gedurende dat beleg, door den Gouverneur dezer vesting Willoughbij, in naam der Koningin van Engeland, plegtig tot Ridder geslagen. En alhoewel Marcellus Bacx eene gelijke eer was toegedacht, konde men echter deze plegtigheid aan hem niet ten uitvoer brengen, aangezien het gebruik medebragt, dat zulks plaats moest hebben, gedurende den tijd dat men den vijand nog in het gezigt had; terwijl hij nog bezig was, hem te vervolgen, en de tijd niet gedoogde, zijne terugkomst af te wachten³³⁷).

Beide broeders werden daarenboven — van stadswege --- met eenen grooten vierkanten gouden penning of medaille, van het stadswapen, en eene inscriptie ter hunner eere, alsmede van hunnen naam voorzien, begiftigd; -- terwijl eene gelijke eer hun nogmaals in het jaar 1591 te beurt viel³³⁸).

Het jaar 1589 gaf wederom, even als vroeger, aan onze helden ruimschoots gelegenheid, hun beleid, moed en dapperheid aan den dag te leggen:

In de maand April waagden zij het, zich met 130 ruiters uit Bergen op Zoom naar Bergloon, in het land van Luik, te begeven; ten einde eenen aanslag op deze stad te beproeven. Daar deze echter mislukte, en zij

³³⁶ Baselius, ut supra;
Bor, 25e boek, bladz. 22.

³³⁷ Ibidem;
Ibidem, bladz. 24.

³³⁸ Notulen der vergadering van de regering van Bergen op Zoom, van den 27en Augustus 1591;
Baselius, ut supra.

toch niet gaarne onverrichter zake huiswaarts wilden keeren, vatteden zij het voornemen op, zich op de stad Thienen schadeloos te stellen. Ditmaal waren zij gelukkiger; en deze aanslag werd met zooveel beleid ten uitvoer gebracht, dat zij Thienen bij verrassing innamen! De bezetting, uit zes vaandels Spanjaarden bestaande, vlugtte, zooveel mogelijk, in aller ijl; doch velen werden vermoord, en *drie* vaandels gevangen genomen. Voorts plunderden zij de stad, en kwamen met eenen rijken buit te Bergen op Zoom terug; na zich nog onder weg door eene vijandelijke troep, 400 man sterk, te hebben heen geslagen³³⁹).

In de maand December van dat zelfde jaar, ontmoette de Ritmeester Marcellus Bacx, vergezeld van 140 ruiters en eenig voetvolk, op de Calmpthoutsche heide, eene troep Spanjaarden, ter sterkte van 600 man, geleidende een konvooi, hetwelk van Antwerpen kwam. Ten einde nu die vijandelijke troepen in den waan te brengen, dat zij slechts door eene zeer geringe magt werden aangevallen, en zij het daardoor onnoodig achten zouden, tot hunne verdediging eene zoogenaamde Wagenburgt te vormen, zoo liet Bacx hen voorloopig door eenige weinige ruiters aanvallen. De vijand zich weinig of niet aan dezen aanval storende, vervolgde zijnen weg in behoorlijke orde. Bacx hiervan gebruik makende, deed zijn voetvolk achter op bij de ruiters zitten, en rende met de zijnen op het konvooi in. De Spaansche bevelhebber dit gewaar wordende, wilde toen den bedoelden burgt daarstellen; doch het was te laat. De troepen van Bacx beletteden zulks niet alleen, maar de Spanjaarden werden daarenboven geheel verslagen en verjaagd; terwijl een hunner opperhoofden, de Luitenant

³³⁹ Baselius, ut supra;
Bor, 26e boek, bladz. 19.

Kolonel Malditz, verscheidene andere officieren en 200 soldaten gevangen genomen werden.

Op de wagens vond men, onder anderen, de kleedenen voor het Regiment van don Fernando Gonzaga.

Deze togt kwam evenwel die van Bacx duur te staan; en hij zelf verloor daarbij *drie* paarden³⁴⁰)

In de maand Mei des jaars 1590, bij gelegenheid dat Graaf Karel van Mansfeld de Schans van Oordam, bij Zevenbergen, belegerde, wilde hij eenige vaandels soldaten tot versterking van Antwerpen derwaarts zenden; en had hij die, nit vrees voor eenera aanval van die van Bergen op Zoom, door de kompagniën van den Graaf Nikolaas Sese, Corradin, Neus en Vierslot (verraders van Geertruidenberg) doen convoijeren. De beide Bacxen, zulks vernomen hebbende, trokken hen dadelijk, met 225 ruiters en 150 voetknechten, te gemoet.

Op de heide bij Calmpthout gekomen, ontwaarden zij de bovengemelde vijandelijke troepen, en reden onmiddellijk, met achterlating van hun voetvolk, in galop, er op in; met dat gelukkig gevolg, dat de Spanjaarden op de vlugt geraakten; terwijl de Bacxen hen tot in de grachten van Dambrugge vervolgden; en de voldoening hadden, niet alleen de vier voornaamste en meest vermaarde kompagniën des vijands verslagen -- maar bovendien onderscheidene gevangenen gemaakt en 80 paarden veroverd te hebben.

De zoo even genoemde vier verraders werden mede gevangen genomen, en te Bergen op Zoom gehangen.

De Bacxen hadden hier bij slechts *twee* gekwetsten, en het doel des vijands, om de Oordammerschans te versterken, verijdeld³⁴¹).

³⁴⁰ Van Meteren, 15e boek, bladz. 304.

Prins Maurits, in de maand Mei van het jaar 1591, in de omstreken van Arnhem gekampeerd zijnde, en het voornemen opgevat hebbende, om het door de Spanjaarden belegerde fort Knotsenburg te ontzetten, zoo was het ook wederom Marcellus Bacx die zich door moed en beleid van deze taak kweet, en eenige voorname hoofden der Spanjaarden gevangen nam; terwijl, hij in 1592, bij het beleg van Coevorden, Verdugo belette, deze vesting te ontzetten³⁴²).

Daar nu, in den jare 1592, de Gouverneur Thomas Morgan aan de Koningin van Engeland en aan den Raad van Staten der vereenigde Nederlanden, een verlof, voor den tijd van drie maanden, naar Engeland, verzocht- en bekomen had, zoo is, in de maand November van dat jaar, de Ridder Jonkheer Paulus Bacx, door voormelde autoriteiten benoemd geworden, om dit gouvernement, gedurende de afwezigheid van Morgan, waarte nemen; *alsoo se sonderlinghe haer waren betrouwende op des voorschreven Bacx wel bekende ghetrouwicheyt, acf tbaerheyt ende voorsichticheyt*³⁴³).

Niet alleen nu, dat Paulus Bacx de groote onderscheiding te beurt viel, de vesting Bergen op Zoom tijdelijk te gouverneren, maar hij genoot ook, kort daarna (daar Morgan niet terugkwam) de eer, tot werkelijk Gouverneur dezer vesting benoemd te worden; eene betrekking welke immer, maar vooral in die tijden, als hoogst belangrijk beschouwd --- en waarmede men niet zóó gemakkelijk vereerd werd.

³⁴¹ Baselius, ut supra;
Bor, 27e boek, bladz. 26.

³⁴² Baselius, ut supra:
Bor, 28e boek, bladz. 34.

³⁴³ Ibidem.

Ten gevolge dezer benoeming schijnt Paulus Bacx niet meer aan eenig wapenfeit, *te velde* deelgenomen te hebben; en wij zullen hem dan ook voortaan slechts in zijne werkelijke betrekking, als Gouverneur, aantreffen³⁴⁴).

Marcellus Bacx, daarentegen, ging onvermoeid voort, den vijand, dáár waar het slechts eenigzins mogelijk was, afbreuk te doen.

Op den 8en Junij 1593, versloeg hij op de heide bij Ravels, met het geringe aantal van 190 ruiters, 400 man ruitery, onder de bevelen van den Markies van Varambon; die zich, even als de Graaf van Berlaymont, door de vlugt redde.

Bacx bragt, bij deze gelegenheid, 60 paarden en drie Kapiteinen gevangen te Breda³⁴⁵). Bij den strijd tusschen de Nederlandsche en Spaansche troepen, op den 2eri September 1595, aan de Lippe, bij Wesel, welke strijd onbeslist bleef, en aan beide zijden veel volk kostte, overdekte Marcellus Bacx zich met roem; vooral ook, door de wijze waarop hij den aftogt bewerkstelligde³⁴⁶); terwijl hij, in dat zelfde jaar, bij Rhijnberg, zich met 150 ruiters, gedurende een half uur tijds, tegen eenen veel sterkeren vijand staande hield, vele gekwetsten uit des vijands banden redde, en daarna eene eervolle retraite maakte³⁴⁷)!

In de maand Januarij des jaars 1596, deden de ruiters van Bacx eenen togt uit Bergen op Zoom naar Maastricht, en maakte zich aldaar

³⁴⁴ Ibidem.

³⁴⁵ Van Meteren, 27e boek, bladz. 328;
Bor, 30e boek, bladz. 19;
Baselius, ut supra.

³⁴⁶ Ibidem, 28e boek, bladz. 316;
Ibidem, 32e boek, bladz. 33.

³⁴⁷ Baselius, ut supra.

meester van het Veerschip; in de hoop, daardoor de bezetting dezer vesting naar buiten te lokken, maar te vergeefs. Zij namen bij die gelegenheid eenige reizigers gevangen; doch ontsloegen die weldra weder, en keerden naar Bergen op Zoom terug³⁴⁸).

De Kardinaal Albertus van Oostenrijk, in dat zelfde jaar de stad Hulst belegerd hebbende, namen de ritmeesters Marcellus Bacx, du Bois en Donk zich voor, om den vijand in het land van Hulst eenige afbreuk te doen, en scheepten zich daartoe, met 250 paarden, te Bergen op Zoom in. De ritmeester Donk had echter het ongeluk, met eenige schepen, in de nabijheid van bovengemeld land, op het drooge te geraken. Dit belette echter de ritmeesters Bacx en du Bois niet, hun voornemen te volbrengen. Zij ontscheepten met de hunnen, ten getalle van 150, en spoedden zich, om op het leger van eden vijand af te gaan, en alle diegenen af te snijden, die zich meer landwaarts in begeven hadden.

In de nabijheid van het leger des Kardinaals gekomen zijnde, verdeelden zij zich in eenige onderdeelen, liepen het geheele land af, en verdelgden omtrent 700 man des vijands. Ook namen zij eenige kleine sterkten in, en maakten alle verdedigers af; zoodat zij dan ook, bij Prins Maurits aankomende, slechts 50 gevangenen medebragten³⁴⁹).

Als een bijzonder blijk van moed en vastberadenheid van het broederpaar, moeten wij hier aanhalen, hun veelbeteekenend antwoord op den brief dien de markgraaf van Antwerpen, genaamd Tseeraerts, in het jaar 1596, na de verovering van Hulst, door eene

³⁴⁸ Bor, 33e boek, bladz. 9.

³⁴⁹ Baselius, ut supra.

bodin, aan den Gouverneur Bacx deed geworden; en waarin hij hem aanmaande, zich aan de genade van den Kardinaal Albertus te onderwerpen.

Na met zijnen broeder Marcellus, omtrent het te geven antwoord geraadpleegd te hebben, besloten zij, den brief aan de galg te doen spijkeren, tusschen eenen lantaarn en eenen bril; terwijl zij den markgraaf deden weten, dat zijn brief wél ontvangen — en op eene verhevene plaats gedeponeerd was! Door den lantaarn wilden zij te kennen geven, dat deze aldaar geplaatst was, voor hen die van des Markgraven gevoelen waren, doch niet bekend wenschten te zijn; en dus den brief liever bij nacht zouden willen lezen; en dat de bril voor oude lieden en kortzigtigen moest dienen³⁵⁰).

Deze kennisgeving werd echter den Markgraaf ongeteekend overhandigd; teneinde hem buiten staat te stellen, met den naam van den Gouverneur Bacx op gelijke wijze te handelen³⁵¹).

Onder alle de wapenfeiten van Marcellus Bacx is echter geen, waarbij hij zooveel roem verwierf, als bij den veldslag in de maand Januarij 1597, op de Thielsche heide, in de nabijheid van Turnhout geleverd. De bijzonderheden van dezen grooten veldslag te vermelden, ligt geheel buiten ons bestek; terwijl die ook buitendien genoeg bekend zijn. Doch wij kunnen daarentegen niet nalaten, hier aan te halen, dat men als bewezen kan aannemen, dat Marcellus Bacx niet alleen het leveren van dien slag Maurits en de Staten had aangeraden, maar dat

³⁵⁰ Eene zonderlinge bravade; doch zeker ingevolge de gewoonten van dien tijd. *De Schrijver*.

³⁵¹ Baselius, ut supra.

hij ook de eigenlijke oorzaak der overwinning was; en, dat hem, na den Prins, de eer der overwinning toekomt³⁵²).

Deze vorst stelde hem dan ook daarop tot bevelhebber over *de ruitertochten in Brabant aan*; terwijl later de Staten Generaal hem, tot *Commissaris-generaal en Sergeant Majoor van de ruitery* benoemden³⁵³). Paulus Bacx was bij dezen slag, even als bij dien van Nieuwpoort niet tegenwoordig. Zijn vaandel nam echter daaraan deel³⁵⁴). Marcellus evenwel, zien wij op nieuw zich, als bevelhebber van een gedeelte der ruitery, bij dezen vermaarden slag, met roem overladen, en de Spaansche ruitery, onder bevel van den Graaf Belgiojoso, geheel op de vlugt — tot binnen de poorten van Nieuwpoort drijven³⁵⁵).

Een der schoonste en merkwaardigste togten, door Marcellus Bacx gemaakt, was die welke bij op den 8en October 1602, bij Bilsen, in de omstreken van Maastricht, ten uitvoer bragt. Hij trok daartoe. met eenige kornetten ruitery, uit Bergen op Zoom derwaarts; nam vijf kornetten Spaansche ruitery gevangen, en verbrande er één, hetwelk in Gene kerk gevlugt was; terwijl hij met eenen grooten buit, 500 paarden en 200 gevangenen, naar Bergen op Zoom terug keerde!!

³⁵² Kok, *Vaderlands Woordenboek*;
Van Meteren, 19e boek, bladz. 378;
Baselius, ut supra.

³⁵³ Baselius, ut supra; op 21 Januarij 1604;
de *Commissie* is opgenomen in het Aanhangsel, p. 209.

³⁵⁴ Bor, 37e boek, bladz. 41;
Van Meteren, 22e boek, bladz. 452.

³⁵⁵ Baselius, ut supra.

Chalons, gewoonlijk de Kolonel Chalons genoemd, een zoon van Palamedes van Chalons, bastaard van Renatus, Prins van Oranje, ontkwam daarbij door de vlugt.

De veroverde standaarden werden te 's Gravenhage, *tot hoogloflijker geheugen opgehangen*, en de ruiters bekwamen voor elk dezer veroverde krijgstropheeën, van wege de Staten, eene som van hondert gulden; terwijl daarenboven aan ieder der met de overbrenging belaste ruiters de som van vijf en twintig gulden, voor reisgeld, uitbetaald werd³⁵⁶).

Eene maand daarna bevond Marcellus Bacx zich onder het bevel van Graaf Lodewijk Gunther van Nassau, wiens raadsman en vertrouweling hij was, op eenen togt in het Luxemburgsche, toen deze hem, op den 14en dier maand, van uit Bastogne, naar Marche en Famine en naar St. Hubert zond, om die plaatsen en omstreken te rantsoeneren; van welken last hij zich, als naar gewoonte, roemvol kweet³⁵⁷).

In de maand Mei des jaars 1604, gedurende het beleg van Sluis, voerde Marcellus Bacx het bevel over drie kompagnieën ruitery, als voorhoede des legers, onder Prins Maurits; en versloeg daarmede, bij Stampershoek, de ruitery van don Louis de Velasco, ter sterkte van 1500 man; zóódanig, dat zij die zich niet door zwemmen of loopen konden redden, gedood of gevangen werden. Onder deze laatsten was een bloedverwant van Spinola.

³⁵⁶ Van Meteren, 24e boek, bladz. 487;
Le Clerc, at supra, te deel, bladz. 316;
Nassouser Heldenpronktooneel, Amsterdam, bij Jacob van Meurs, 1663, bladz. 351

³⁵⁷ Van Meteren, 24e boek, bladz. 284.

Marcellus Bacx bekwam bij deze gelegenheid een gewerschot in het been, en verloor 90 van de 250 paarden van de twee andere kompagnien; terwijl van zijne eigene kompagnie *geen man, noch paard* ongekwetst gebleven was!!

De Staten vereerden, wegens dit feit, elk dezer drie kompagnien met 100 Rosenobels³⁵⁸).

Daar Prins Maurits, in den jare 1605, het grootste gedeelte der troepen van den Staat in het graafschap Zutphen bijeen getrokken had, teneinde dat gewest, zoo veel mogelijk, voor het geweld van den Markies Spinola vrij te waren, zoo bevonden zich -- dien ten gevolge -- alle vestingen óf zonder garnizoen, óf althans zeer zwak bezet.

De Aartshertog Albertus zich dezen toestand ten nutte willende maken, om eenige dezer vestingen te vermeesteren, en bijzonder het oog op Bergen op Zoom gevestigd hebbende, trok ten dien einde, in de maand Augustus van dat jaar, alle beschikbare troepen in de omstreken van Beveren, in het land van Waas, bijeen, en voorzag hen (naar den geest van dien tijd) van alle mogelijke oorlogstuigen en gereedschappen; terwijl hij de tijding liet verspreiden, dat hij het op het land van Cadzand gemunt had.

De gouverneur Bacx, van deze troepenverzameling onderrigt geworden zijnde, zond eenige weinige ruiters uit, on] te trachten, de werkelijke bedoelingen des vijands te weten te komen. Deze manschappen werden echter gevangen genomen; en de Gouverneur bleef daardoor buiten de mogelijkheid het beoogde doel te bereiken. De vijand, drie duizend voetknechten en drie kompagnien ruitery sterk, had zich intusschen uit Vlaanderen, op den Brabantschen oever,

³⁵⁸ Van Meteren, 25e boek, bladz. 509. Baselius, ut supra. *Nassouwer Heldevpronklooneel*, ut supra, bladz. 359.

doen overzetten; en was, in aller ijl voortrukkende, in den nacht van den 21en Augustus, onder het bevel van den Kolonel de Hericourt, voor Bergen op Zoom aangekomen.

Een schildwacht, op het bastion Bek-af geplaatst, den vijand ontwaard hebbende, maakte alarm; de klok werd geluid, de Gouverneur Bacx zette zich onmiddellijk te paard, gevolgd wordende door eene kleine escorte of wacht, welke hij steeds aan zijne woning had, en ijde naar het bedreigde punt, De vijand bad intusschen het gemelde bolwerk reeds met eene verschrikkelijke woede en groote snelheid vermeesterd, en de kleine bezetting verjaagd.

De Gouverneur gaf onmiddellijk de vereischte bevelen tot verdediging; en deed den vijand, die inmiddels reeds bezig was de Jacobspoort open te hakken, met zulk een geweld aanvallen en beschieten, dat hij gedwongen werd, zijn voornemen te laten varen, en met een groot verlies, zoo aan dooden en gevangenen, als anderzins, naar Antwerpen terug te trekken³⁵⁹).

Uit dankbaarheid, wegens het mislukken van dezen geweldigen aanslag, die alhoewel hier slechts in de kortstmogelijke trekken aangehaald, een der sterksten was dien Bergen op Zoom, tot op dat tijdstip, had doorgestaan, werd dien zelfden dag nog, in alle kerken, het Opperwezen dank gezegd en de verschuldigde hulde bewezen; terwijl de Staten-Generaal den Gouverneur Bacx, bij een schrijven van den 22en Augustus, voor zijn dapper en kloekmoedig gedrag bunnan dank toebagten³⁶⁰).

De Aartshertog, zeer ontevreden over dezen mislukten aanslag, wilde de zaak nogmaals beproeven; en bragt, op nieuw, al het daartoe vereischte in gereedheid.

³⁵⁹ Baselius, ut supra. Van Meteren, 27e boek, bladz. 538.

³⁶⁰ Ibidem.

De Gouverneur Bacx, van het voornemen des vijands verwittigd, stelde al het mogelijke in het werk, om hem behoorlijk te ontvangen; en hield het kleine garnizoen --- nacht en dag -- op de vestingwerken bijeen.

Door het uitzenden van eenige spionnen, werd hij gewaar, dat zich een sterk legerkorps, onder de bevelen van den Franschen edelman du Terrail, en van al het noodige voorzien, aan den Raaiberg (eene plaats in de nabijheid der vesting) bevond.

Het duurde dan ook niet lang, of de vesting werd, in den nacht van den 20en September daaraanvolgende, aan vijf zijden te gelijk, met het grootste geweld, aangevallen; met dat gevolg, dat de vijand zich weldra van een der bolwerken had meester gemaakt.

De Gouverneur, steeds met den sabel in de vuist, wist echter zijne onderhebbende, als ook de burgerij, door zijn voorbeeld zóó zeer aan te moedigen, en daarbij zulke doelmatige maatregelen te nemen, dat de bevelhebber du Terrail, na drie mislukte bestormingen, en in weerwil hij reeds een gedeelte der stad bemagtigd had, genoodzaakt werd, den afoogt te doen blazen, en naar Antwerpen te trekken!

Het verlies van den vijand was ontzettend, en de weg naar Antwerpen lag als bezaaid met krijgslieden, die aan hunne wonden overleden waren; buiten en behalve *acht en dertig* wagens met dooden en gekwetsten, die derwaarts gevoerd werden³⁶¹).

Teneinde hunne dankbaarheid aan het Opperwezen te toonen, werd, door den Magistraat der stad, bepaald, dat ter herinnering aan dezen dag, jaarlijks, op den 20 en September, eene openbare dankzegging zoude plaats hebben³⁶²).

³⁶¹ Baselius, ut supra;
Van Meteren, 27e boek, bladz. 539.

³⁶² Ibidem.

In de maand October des zelfden jaars, toen Prins Maurits zich met zijn leger bij Billich bevond, kampeerde de Markies Spinola, nadat hij den Graaf van Bucquoi had afgezonden, om Wachtendonk te belegeren, met een korps van acht duizend man, bij Roeroordt; teneinde in de gelegenheid te zijn, gemelden Graaf, des noodig, zeer spoedig te hulp te kunnen komen, ingeval Prins Maurits mogt goedvinden, te beproeven, Wachtendonk te ontzetten.

Hoe moeilijk zulks nu ook, in de gegeven omstandigheden, was, heide de Prins echter daartoe zeer sterk over; doch hij kon zich met geen' gunstigen uitslag vleijen, dan na alvorens het leger van Spinola, hetzij geheel, hetzij ten deele, verslagen te hebben.

Vernomen hebbende, dat de Graaf Trivultius, Luitenant-Generaal van de ruitery des vijands, zich, met duizend ruiters en even zoo veel man voetvolk, te Muhlheim, bij Roeroordt, bevond, besloot hij, dat men hem zoude aanvallen.

Hij vereenigde daartoe drie duizend man voetvolk en zestien kompagniën ruitery, onder het opperbevel van zijnen broeder, den Graaf Hendrik Frederik. Van deze zestien kompagniën ruitery werden er *acht* onder het meer onmiddellijk bevel van den Commissaris-Generaal Marcellus Bacx gesteld; met last, den vijand, die zich te Broeck bevond, aan te vallen.

Graaf Hendrik zich met bovengemelde troepen op marsch begeben hebbende, en tot Muhlheim genaderd zijnde, zoo werd hem door den Ritmeester du Bois, de tijding gebragt, dat de vijand, niets kwaads vermoedende, zich rustig in zijne kwartieren bevond.

Marcellus Bacx, dit hoorende, verzocht de toestemming van Graaf Hendrik (alhoewel hij daartoe reeds vóór den afmarsch den last ontvangen had) onmiddellijk te mogen aanvallen; terwijl hij, deze toestemming verkregen hebbende, met de zijne door de Roer reed, en

ongeveer 200 ruiters vooruit zond, om den vijand *en fourageur* te overvallen.

Daar zich echter middelerwijl eenige ruitery en voetvolk des vijands, tot het doen van een konvooi aldaar hadden vereenigd, mislukte deze aanslag, en werden de 200 ruiters op de vlugt gejaagd.

Bacx, die intusschen met zijne overige ruiters op het plein van het Huis te Broek, bij Muhlheim, positie genomen had, zijne fourageurs vlugtende en door den vijand dapper vervolgd wordende, terug ziende komen, nam hen onder zijne bescherming op, en sloeg de vijandelijke ruitery tot bij haar voetvolk terug.

De Graaf Trivultius, te Muhlheim vernomen hebbende, dat de te Broek gekantonneerde troepen aangevallen waren, trok dadelijk, met eenige ruitery en voetvolk, ter hulp van de zijnen.

De Commissaris-Generaal Bacx hield niettemin stand; en had, gedurende een uur, tegen eene groote overmagt vechtende, geen duim gronds verloren.

Graaf Hendrik daarop tot hem komende, gelaste hem, onmiddellijk tot bijstand der zijnen op te rukken; nadat hij met zijne ruiters eenige beneden aan de Roer staande vijandelijke ruitery *gechargeerd* zoude hebben. Graaf Hendrik daarop dit zijn voornemen ten uitvoer brengende, zoo zag Bacx echter aldra de ruitery van Zijne Excellentie, vlugtende tot hein komen; inweerwil daartoe geene oorzaak bestond! Bacx evenwel dadelijk doorrijdende, vond Graaf Hendrik van de zijnen verlaten in de nabijheid des vijands. Doch de Graaf ziende, dat Bacx met eenige ruitery tot hem kwam, reed met eene zonderlinge overschrokkenheid weder op den vijand in, en raakte daarbij met eenen Spaanschen bevelhebber slaags. Deze, Graaf Hendrik het pistool op de borst zettende, teneinde hem to doorschieten, werd echter -- nog in tijds -- daarin verhinderd; daar Bacx, op het zelfde oogenblik,

met de snelheid des bliksems, den Graaf te hulp snelde, en den Spanjaard den arm, waarmede hij het pistool hield, afhieuw; waardoor hij het geluk had, den Graaf (den later zoo beroemden Frederik Hendrik van Oranje) het leven te redden, en den Spanjaard verder af te maken! Daarenboven hield hij zich aldaar met 400 ruiters tegen 1000 staande³⁶³).

De winter nu op handen zijnde, deed Prins Maurits de onderscheidene troepen weder naar hunne garnizoenen terugkeeren, en 'droeg den Commissaris-Generaal Bacx den last op, de ruitery van Brabant te geleiden. Deze, tot Grave gekomen zijnde, ontving het berigt, dat de Heer van Grobbendonck, door zijne kompagnie, naar Brussel was geconvoijeerd geworden. Wel vermoedende, dat deze kompagnie op haren terugtogt zoude zijn, zond hij eenige ruiters naar de zijde van Helmond uit; ten einde te trachten, dienaangaande de noodige inlichtingen te bekomen. Teruggekomen, bragten zij het berigt mede, dat de bedoelde kompagnie, benevens eenige andere ruiters, allen te zamen ongeveer 300 paarden sterk, te Eindhoven ingekwartierd waren.

³⁶³ Baselius, ut supra;
Kok, *Vaderl. Woordenboek*;
Wagenaar, 9e deel, bladz. 194;.
Van Meteren, 27e boek, bladz. 539;
Leidekker, predt. te Bergen op Zoom, in zijne kerkrede op den 15en October 1752, gehouden;
Nassouser Heldenpronktooneel, ut supra;
Van Meteren spreekt bij deze gelegenheid ook van eenen neef van Baca. Deze was zeker Willem, Maurits, zoon van voormelden Johan Baca, en kornet bij de ruitery van zijnen oom Marcellus. In het aanhangsel zal nader van hem gesproken worden;
Van Meteren vergist zich echter hier, door *Paulus-* in stede van *Marcellus* Bacx, als redder des levens van Graaf Hendrik Frederik te noemen. De *Schrijver*.

Bacx zond hierop 100 ruiters vooruit, om den vijand te *engageren*; en volgde inmiddels met de overigen.

De vijandelijke troepen echter intusschen reeds Eindhoven verlaten -- en den weg naar 's Hertogenbosch ingeslagen hebbende, sneed Bacx hun den weg af, viel hen onmiddellijk aan, en joeg hen weldra geheel op de vlugt; met een verlies van 80 paarden en 50 gevangenen, waaronder de kornet; terwijl de Luitenant Jan van Mul in het water sprong, en *verdronk*³⁶⁴).

Thans zijn wij tot het tijdstip genaderd, dat het den Almagtigen behaagde, één van het krijgshaftig broederpaar van het aardsche tooneel weg te rukken, en daardoor het leger en den Staat een werkelijk onherstelbaar verlies te doen ondergaan! Paulus Bacx, namelijk, overleed te Bergen op Zoom, in het voorjaar van 1606, en eindigde alzo zijne roemvolle loopbaan, als Gouverneur dezer vesting, en de daaronder behoorende forten; alsmede van het kasteel van Wouw. Zijn lijk werd in de groote kerk aldaar plegtig ter aarde besteld; terwijl men zijn graf met een prachtig *Mausoleum* versierde. Dit monument is echter, even als de kerk, gedurende het beleg van 1747, *geheel en al*, verwoest geworden³⁶⁵).

De algemeene Staten legden zijne weduwe eene rente toe van 600 gulden³⁶⁶); en, van stadswege, bekwam zij, even als vroeger, eene jaarlijksche vereering van *VIII C guldens vrij gelde* ³⁶⁷).

³⁶⁴ Baselius, ut supra.

³⁶⁵ Faure, *Histoire abrégée de la ville de Bergen op Zoom*;
Kerkrede, ut supra, bladz. 45.

³⁶⁶ Wagenaar, *aanmerkingen en bijvoegsels van het 9e deel*.

³⁶⁷ 800 gulden; *Notulen der vergadering van de regering van Bergen op Zoom*, dd.
2. Januarij 1607

De betrekking van Gouverneur van Bergen op Zoom te vervullen, en Paulus Bacx te vervangen, was zeker geene gemakkelijke taak. De algemeene Staten, alsmede Prins Maurits, vonden dan ook daartoe niemand beter geschikt, dan de waardige broeder des overledenen. Marcellus Bacx werd alzoo, den 27en April 1606, tot opvolger van wijlen zijnen broeder, in het gouvernement van Bergen op Zoom, enz. benoemd; en, op zijn verzoek, uit zijne betrekking als Commissaris-Generaal der ruitery ontslagen. Doch, zóó zeer werden zijne krijgstalenten in het algemeen — maar vooral die als ruiterkapitein in het bijzonder -- op hoogen prijs gesteld, dat men dit verzoek alléén toestond, op voorwaarde, dat hij zich verbond, ook buiten zijne betrekking als Gouverneur van Bergen op Zoom, zich te laten emploijeren, *soo te velde, als in de steden en de forten over alle andere volck van oorloghe, soo le peerde als le voet*; terwijl de Staten deze clause in de acte van aanstelling deden insereren, en hij dan ook nog menigmalen gelegenheid gehad -- en bewezen heeft, (zoo in het jaar 1610, in Brabant, als elders) daaraan voldaan te hebben³⁶⁸). Kort na deze benoeming vertrok hij naar 's Gravenhage, om den vereischten eed af te leggen; en kwam weldra terug, ten einde zijne nieuwe betrekking te aanvaarden. Tijdens hij in deze betrekking te Bergen op Zoom was, werd hem, in de maand Januarij van het jaar 1608, de eervolle taak opgedragen, om, met Jonkheer Justinus van Nassau, de afgevaardigden van den Aartshertog Albertus, die over den

³⁶⁸ Baselius, ut supra. Notulen voormeld;
Kok, *Vaderlandsch Woordenboek*.

vrede moesten onderhandelen, te Lier af te halen, en naar 's Gravenhage te geleiden³⁶⁹).

Slechts eenige weinige jaren mogt Marcellus Bacx echter in de rustige uitoefening van zijne nieuwe betrekking voortgaan; daar zijne tegenwoordigheid reeds weder, in de maand Mei van het jaar 1610, bij het leger te velde gevorderd werd.

In dat jaar, namelijk, vonden de Staten-Generaal, alsmede Prins Maurits, ten gevolge van het ernstig aanhouden des Prinsen van Anholt, goed, een groot gedeelte ruitery, onder het beleid van Graaf Hendrik Frederik van Nassau, tegen eenige troepen van den Aartshertog Leopold, die zich in de omstreken van de dorpen Reckheim, Mechelen, Heusen en Hoch, in het land van Luik, ophielden, te velde te doen trekken.

Dien ten gevolge werd den Gouverneur Bacx de eervolle taak opgedragen, de ruitery van Brabant daarbij aan te voeren, en Graaf Hendrik met raad en daad behulpzaam te zijn; en had deze expeditie dan ook met het gewenschte gevolg plaats; ten gevolge waarvan *negentien honderd* soldaten van den Aartshertog Leopold geheel verslagen werden. Na het jaar 1610 schijnt Marcellus Bacx geene gelegenheid meer gehad te hebben, om bewijzen van zijne zoo zeer bekende en onvergelykelijke dapperheid te geven; althans wij hebben daarvan niets kunnen ontdekken; en wij moeten daaruit dus besluiten, dat hij, voortdurend, rustig in zijn Gouvernement gebleven is; tot dat hij, nadat hem in de maand April des jaars 1617, uit hoofde van ziekte,

³⁶⁹ Van Meteren, 29 e boek, bladz. 583;

Nassouser Heldenpronktooneel, bladz. 389;

Merkwaardig is het, te lezen, hoe die afgezanten met hun gevolg, enz. dien togt, onder anderen van Geertruidenberg naar Dordrecht, met 190 sleden over het ijs volbragten. *De Schrijver*.

de Heer Willem van Oldenbarneveld in het ambt behulpzaam was geweest, na eene lange en roemvolle loopbaan, in de maand October van dat jaar, den tol der natuur betaalde, en het aardsche met het eeuwige verwisselde!

Zijn lijk werd, even als zulks vroeger met dat van zijnen broeder Paulus had plaats gehad, plegtig, in gemelde kerk begraven, en zijn graf, op gelijke wijze, met een prachtig ge. denkteeken, door den grooten beeldhouwer Bernard Janssen, te Londen woonachtig, gebeiteld, versierd; doch hetwelk, in het jaar 1747, een gelijk lot met dat van zijnen broeder onderging³⁷⁰).

Waarschijnlijk zoude er nog meenig wapenfeit, als anderzins, van dit voorbeeldig broederpaar te vermelden zijn, indien de geschiedschrijvers van hunnen tijd hen in deze minder ondankbaar behandeld hadden. Wij betreuren deze leemte, uit den grond van ons hart; en, alhoewel daardoor genoodzaakt, dit geschrift te eindigen, zoo kunnen wij evenwel niet nalaten, vooraf nog eene belangrijke bijzonderheid van hun krijgsmansleven aan te halen; namelijk, dat hunne kompagniën, in 24 jaren tijds, gedurende welke zij *gestadig aan* de krijgsbedrijven deel namen, nimmer onder *hunne* aanvoering, geslagen zijn geworden; zoo men daarvan het voorgevallene met den Markies del Guasto, (waarbij zij, na zich met 20- tegen 200 man, moedig verdedigd te hebben, gevangen raakten) wil uitzonderen. Terwijl het bewezen is, dat zij, vooral in het doen van bijzonder gevaarvolle expeditiën *nimmer* hunne gelijke gehad hebben; daar zij zich zelfs niet ontzagen, hunne stoute togten uit Bergen op Zoom, meestal met eene

³⁷⁰ Faure, ut supra, bladz. 204;
Notulen, at supra;
Kerkrede, at supra.

geringe magt, door 's vijands land en tusschen onderscheidene belangrijke vestingen heen, tot voor de poorten van Brussel, Brugge, Gent, ja, tot in het Luxemburgsche uit te strekken!!

Hun goed beleid, en hunne onvergelykelijke onversaagdheid vergoedden steeds datgene wat zij in getalsterkte misten. Zij hadden dan ook, voortdurend, eenera zoodanigen schrik onder hunne vijanden weten te verwekken, dat het voldoende was, vernomen te hebben, dat de Bacxen uit Bergen op Zoom getrokken waren, *om* hen alom, tot zelfs in Vlaanderen, in weerwil van hunne veel grootere magt, in rep en roer te brengen; en gestadig op hunne hoede te doen zijn!

Van hun huishoudelijk leven schijnt *niets* bekend te zijn; en vindt men alleen opgeteekend, dat hunne woning, wanneer zij zich niet in het veld bevonden, eene leerschool voor jonge edellieden en andere personen van rang was; waarin zij een groot aantal helden hebben aangekweekt, die de onafhankelijkheid van het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden hebben helpen bevestigen.

Wij sluiten dan deze verhandeling, met de weinige -- maar zooveel in zich bevattende woorden van de Chalmot, in zijn *Biographisch Woordenboek*: » Een broederpaar van helden, wiens gelijken men weinig, onder alle de voorstanders van de Nederlandsche vrijheid zal aantreffen, en nog minder die dezelve daarin voorbij gestreefd hebben! Ongemeene diensten hebben zij, van 1576 tot 1610, aan den Vaderlande bewezen, en hunne namen zullen altoos bij de beschermers van ware vrijheid in zegening blijven!"

AANHANGSEL

Willem Maurits Bacx van wien op bladz. 202 gesproken is, was de zoon van Jonkheer Johan Bacx; en dus neef van Jonkheren Paulus en Marcellus.

Althans hebben wij in het register van huwelijkszaken der 208 stad Deventer gevonden, dat op den 8 e1 Mei 1630, in ondertrouw waren opgenomen:

Willem Maurits Bacx,

sone van saliger Colonel Jan Bacx, cornet onder den Ritmeester Ripperda,

en

Jeannette Hoefijser,

dochter van den Ontvangergeneraal van de Admiraliteyt t'Amsterdam.

(get.) G. M. Bacx, brugom, sponsa aberat.

Deze beide personen vindt men dan ook vermeld in een Feestgedicht, opgenomen in het werk, getiteld: '*Jan van der Deens zinnebeelden, oft t Adamsappel, mitsgaders zone oude ende nieuwe ongemeene Bruydtlofts — ende zegezangen* ', t'Amsterdam, bij Everhard Cloppenburgli, 1642, bladz. 330.

Ook is het deze G.M. Bacx (Guillaume Maurice, waarschijnlijk naar de beide Prinsen, Willem en Maurits van Oranje, aldus genoemd) wiens heldenmoed door Vondel, in zijne *Belegering van Grol*, bezongen is geworden.

Als bijdrage tot het bewijs, dat de Baxen uit 's Hertogenbosch afkomstig waren, zoude nog kunnen strekken, het volgende grafschrift in de kerk van St. Jan aldaar:

HIER LEYT BEGRAVEN, HR. JAN BACX, HOOG
RENTMEESTER VAN DEN BOSCH, STERFT 1552, DEN 22EN
JULIJ ³⁷¹).

EN HEYLWICH VAN DEN HOVE SIJN HUISVROU, STERFT
1555, DEN 28EN AUGUSTY.

EN JUFFROU GERTRUID SEM, WEDUWE VAN DEN HEER
CAPTIJN PAULUS BAX ³⁷²), STERFT DEN 20EN FEBRUARY
1688.

EN JOHANNA SOPHIA BAX, HUISVROUW VAN DEN
LUITENANT HEEKEN, STERFT 10 JUNY 1693.

EN JACOB BAX ³⁷³), HR. JANS SOON, RENTMEESTER VAN
DE STATEN VAN BRABANT, STERFT 31 MEERT 1591.

EN JUFFROU ANNA BACK, SIJN HUISVROU, STERFT DEN
18EN JUNIJ 1604 ³⁷⁴).

Nog vindt men:

BEGRAVENISSE

Van den WelEdelen Jonker Ludolph van Lintzenich, in zijn leven
Controleur-generaal van de Legerschepen, en Commissaris
Extraordinaris van de monsteringen, en Opsiener der verselingen der
uytheemsche lakenen, sterft 23 October 1646.

En de WelEdele Juffrou Anna Bacx zijn huisvrouw, sterft den 5en April
1653 ³⁷⁵).

³⁷¹ Waarschijnlijk de grootvader van onze helden.

³⁷² Vermoedelijk een kleinzoon van den Gouverneur Paulus Bacx.

³⁷³ Vermoedelijk de vader van onze helden.

³⁷⁴ Zie le Roy, *le grand thédire sacré*, 3 e deel, bladz. 42.

³⁷⁵ Ibidem, bladz. 39.

Het is opvallend, hoe weinig acht men destijds sloeg, op het wél — of naar
behooren schrijven der eigen namen; daar men dezelfde personen meermalen
aldus vindt opgeteekend: Bax, Bacx, Backx en soms ook Back! *De Schrijver*.

In eene verzameling van copijen uit het eerste Commissieboek van H.M. Heeren Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden wordt gevonden, de onderstaande

**Commissie voor den Ritmeester Marcelis Bacx, tot
Commissaris- Generael en Segt. Major over de Ruyterie.**

Die Staten Generael der Vereenichde Nederlanden, bevindende tot dienst vanden Lande noodich te wesen, dat een bequaem ende gequalificeert persoon gestelt worde omme *d'oficien vanden Commissaris Generael ende Sergeant Majoor over de Cavaillerie* inden dienst vanden Lande wesende, te bedienen, hebben omme de goede kennisse die sij hebben van de bequaemheyt, vromicheyt ende ervarentheyt vanden Ritmeester Marcelis Bacx, denselven Bacx totte voors. officien t' van Commissaris Generael, ende Sergeant Majoor over de voors. Cavaillerie inden dienst vanden Lande wesende, *opte recommandatie van Syne .ExC2e.* gestelt ende gecommitteert, stellen ende committeren mits desen, hem gevende last ende commissie deselve ofpieien voortaan wel ende getrouwelyck te bedienen, *opte instructie als eede daer toe gemaect ende noch te maecken, op een Tractement van hondert en vijftich ponden van XL grooten 't pont ter maent, ten twee en dertich dagen.*

Ordonnerende allen ritmeesteren, officieren ende gemeene ruyteren inden dienst ende onder de gehoorsaemheyt der voors. Vereenichde Landen wesende, ende anderen dien dit eenichsints aengaen mach, den voors. Marcelis Bacx als Commissaris Generael, ende Sergeant Majoor over de Cavaillerie te erkennen ende respecteren, naer behooren.

Gegeven onder onsen cachette in 's Gravenhage den 21en Januarij
1604.

Fac-Simile der handteekeningē.

Handwritten signature
1579.

Handwritten signature
1602.

Handwritten signature
1593.

Handwritten signature
1614.

KRONIJK

VAN HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP

GEVESTIGD

TE

UTRECHT.

Zestiende Jaargang, 1860.

VIERDE SERIE.

EERSTE DEEL.

UTRECHT,
KEMINK EN ZOON,
1860.

1860

Het geslacht Bax

De Heer R. van Breugel te 's Gravenhage levert de volgende bijlage tot het vroeger door den Heer van Emde omtrent de gebroeders Bax en hun geslacht medegedeelde.

De belangrijke mededeeling, door den Heer van Emde, in de zitting op den 4. Junij 1859 van het Historisch Genootschap gevestigd te Utrecht, naar aanleiding van eene prijsvraag in het jaar 1847 door het Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant uitgeschreven, over de gebroeders Bacx gedaan, met opzigt tot hun geslacht en voorouders, niet in allen opzigte naauwkeurig en volledig zijnde, is het mij nuttig toegeschenen daaromtrent de navolgende bijzonderheden bekend te stellen.

In Butkens, *Trophées du Brabant*, vindt men onder de Edelen vermeld, tijdens de regering

- van Hendrik de I., gestorven in 1235: "Wauthier Back",
- van Jan de III., gestorven in 1355: "Berthout Back et Jean son fils",
- en van Johanna, gestorven in 1406: "Berthout Back."

Onder de Raden en Rentmeesters Generaal der domeynen van Brabant in bet kwartier van 's Hertogenbosch, komt voor,

- in 1302, Jr. Aelbrecht Bak,
- in 1530 tot 41, Jer. Johan Bax,
- en in 1545 tot 47, Simon Bax.

Onder de schepenen van 's Hertogenbosch bij Butkens I. c.

- in 1278 "Thierry Bacx" (niet bij Oudenhoven vermeld),
- in 1285 tot 88 "Egidius Bacx" (als boven);

gelijk mede de navolgende, ook door Oudenhoven aangegeven, wier namen in het oudste Schepenboek dier stad, beginnende in het jaar 1400, aldus vermeld worden:

- 1431. "Mathias Back."
- 1475. "Dñs Johës Back miles loco prec. defuncti (Petrus Steenwech obiit 22 Junii A°. 76) et juravit 9 Julii."
- 1482. "Dñs Johés Back miles" (I e schepen).
- 1486. als boven
- 1490. als boven
- 1494. "Dñs Johës Back miles" (1e schepen). "Ygramus de Achelen, in loco Di Johis Back, quia virtute novae reformationis trium ordinum electus est per Principem Burgum magistrum."
- 1498. "Dñs Johës Back miles" (1e schepen).
- 1502. als boven.
- 1505. "Otto Back"³⁷⁶).
"In isto scabinatu 6 Oct. Joannes de Scoenvorst, prestitit juramentum supra officium Scultetatus inferioris in Busco Ducis."
- 1507. "Das Johès Back miles" (le schepen) "obiit"

Dit woord "obiit" is hier bijgevoegd gelijk ook bij den tweeden schepen "Willielmus de Busco", doch met aanteekening van dezès vervanging aldus : "*Lucas de Erpe loco Busco defuncti*", terwijl van de vervanging des eersten geene melding is gemaakt. Hiervoor hebben intusschen twee redenen kunnen bestaan:

of dat het overlijden kort voor Bamisse (het tijdstip der jaarlijksche vernieuwing van de schepenbank) had plaats gehad;

³⁷⁶ Bij Cuperinus in zijne Chronyk verkeerdelijk 'Aert' genoemd.

of dat het woordje "obiit" (*er achter gesteld zoo niet met eene andere hand dan toch later met zwartere inkt dan het woordje "obiit" achter "Steenwech"*) niet bedoelde den sterftijd aan te duiden als onder dien schepenstoel voorgevallen , hetgeen evenwel niet opgemerkt is elders gedaan te zijn.

Zeker is het dat het niet strookt met hetgeen staat

- ad Am 1508. "In dicto scabinatu circiter purificationem praestitit Dñs Johannes de Baecx, miles, suum juramentum tanquam Scultetus inferior oppidi de Busco Ducis", en
- ad Am 1529. "In isto Scabinatu 4a Januarii obiit Dñs Johēs de Baecx Scultetus inferior."

In eene voor Schepenen van 's Hertogenbosch verleden scheiding van 1 Julij 1488 komen voor "Theodericus et Egidius fratres liberi quondam Henrici de Baex et domicellae Margarethae ", wegens goederen en renten , niet in 's Hertogenbosch gelegen of gevestigd , en zonder vermelding van hunne woonplaats.

Oudenhoven in zijne *Beschrijving der stad van 's Hertogenbosch* p. 57, geeft op onder de Leegh-Schoutethen "Jan Baex van Schoonvorst, Ridder, 1505," er bijvoegende dat "Johan Baex van Schoonvorst, Ridder , Laegh Schouthet" den 4 Jan. des jaars 1520 overleden is.

Deze opgave is onnaauwkeurig, doch kan gedaan wezen in navolging van Cuperinus, die in zijne Chronyk zegt, ad annum 1506: "op den 6. October werd Leegschoutet Heer Jan Baex van Schoonvorst ridder"³⁷⁷), hetgeen volgens het Schepenboek moet wezen 1): "Joannes de

³⁷⁷ De Heer van Emde kwalificeert hem ten onregte als "Ridder van de Kapel van St. Joris", van Heurn ter aangehaalde plaatse die Kapel slechts vermeldende tot . aanwijzing van het woonhais van Jor. Bacx , gelegen "over" of zoo als Cuperinus zegt `bij' die Kapel.

Scoenvorst, 6 Oct. 1505 , " waarin ook zijn sterfdag op het jaar 1529 niet 1520 voorkomt.

Uit het voren staande schijnt alzo duidelijk te blijken, dat de Laagschout "Joannes de Scoenvorst" niet dezelfde, was als de Laagschout Dñs Johannes de Baex, miles.

De eerste was vermoedelijk uit de wel bekende adellijke familie "van Schoonvorst," waarvan door Butkens l.c. "Engelbert de Scoenvorst" onder de Edelen ten tijde van Hertogin Joanna, overleden in 1406, en in 1385 "Hendrik van Schoonvorst" en in 1425 "Jan van Schoonvorst", Castelein van Montjoije, als Thesauriers-Generaal van Brabant en Luxemburg, worden aangegeven.

Maar meer twijfelachtig schijnt het of de tweede dezelfde persoon is als de in 1507 als "obiit" aangegeven eerste schepen, Dns Johés Back, miles ³⁷⁸).

Trouwens, het is opmerkelijk: dat bij Cuperinus , zoo wel als in het Schepenboek, Heer Jan van 1475 tot 1507 steeds genoemd wordt "Back": dat in 1505 diezelfde Cuperinus den verkoop der dorpen vermeldende ³⁷⁹), den kooper van losmalen noemt "Heer Jan Bacx", in 1506 den toen benoemden Leegschout noemt "Heer Jan Bacx van Schoonvorst": in 1508 den toen benoemden Leegschout noemt "Heer Jan Bacx ridder", en ad annum 1515 "Heer Jan Bacx huys" aanduidt als het logement van Vrouwe Margriet, terwijl ook in het Schepenboek in 1508 de Laagschout "de Baecx" genoemd wordt, welke naam "de

³⁷⁸ Tot welke familie deze behoort, zoude uit de zegels der schepenen van 's Hertogenbosch kunnen blijken.

³⁷⁹ De Heer van Emde geeft verkeerdelijk aan , dat hij ook het dorp Boxtel zoude gekocht hebben. Dit blijkt uit Oudenhoven ter aangehaalde plaatse niet. Volgens Cuperinus is ook toen die heerlijkheid niet verkocht, die ook vroeger reeds bij de Meerhem's , Bartholt's en van Rant's bezeten werd en nog later bij dezen.

Baex" ook in de scheiding van 1488 teruggevonden wordt: en dat op de na te melden kwartierlijst, twee familien van den naam "Bacx", een onderscheiden wapen voerende, voorkomen.

De eene voerde met den naam "Back" of "Backx" een schild van zilver beladen, en Chef, met een kruipende Leeuw op keel, blijkens de authentieke wapenkaart der Edelen van Brabant in 1620 uitgegeven³⁸⁰) en zeker Armorial van 1504 in mijn bezit. De andere voerde met den naam van "Bacx" of "Bax" een schild van sabel beladen met drie Kwasten (twee en een) van goud.

Tot deze laatste nu behoorde de gebroeders Bax. Dit is mij gebleken uit de, in de registers van de voormalige Chambre Héraldique, welke door onze regering aan de Belgische zijn teruggegeven, vermelde zestien kwartieren van eene dochter van Paulus Bacx, die te Bergen op Zoom begraven is en op wier zerk of wapenbord die van vaders zijde waren opgegeven deze te zijn :

1. Bacx (met de drie Kwasten);
2. van der Hoeve;
3. Bacx (met de Leeuw);
4. van Vlierden;
5. Hack (drie groene Vogels op goud);
6. niet aangeteekend;
7. van Eckaert;
8. niet aangeteekend.

Volgens deze registers zoude de vader van Paulus Bacx geweest zijn Jacob Bacx, Ontvanger generaal der Staten van Brabant in 't kwartier van 's Hertogenbosch en de moeder Anna Hack, wier moeder was van Eckaert; zeker dezelfde dien de Heer van Emde opgeeft als den in de St. Janskerk begraven Jacob Bax , Heer Janszoon , Rentmeester van de

³⁸⁰ Zie hier over Hetteema en van Halmael's, Stamboek van den Fries. schen Adel, in fam. van Breugel , p. 4 noot 8.

Staten van Brabant³⁸¹), gestorven 31 Maart 1591 en Anne Back, zijn huisvrouw, gestorven de 18 Junij 1604. @@

Volgens dit grafschrift zoude de grootvader van Paulus geweest zijn Heer Jan Bacx, vermoedelijk dezelfde als Heer Jan Bacx, Hoogrentmeester van den Bosch, gestorven 22 Julij 1552 en ook in de St. Janskerk begraven, met "Heylwich van den Hove" zijn huisvrouw, gestorven den 28. Augustus 1555; daar die volgens vorenstaande opgave, van 1530 tot 1541, bekend is Raad en Rentmeester Generaal der Domeynen van Brabant in het kwartier van 's Hertogenbosch te zijn geweest. Deze stelling evenwel wijkt af van de kwartierlijst, volgens welke zijn overgroot-vader en -moeder "Baex" en "van der Hoeve" genaamd zouden geweest zijn, en zijne groot-vader en -moeder Bacx (met de Kwasten) en Bacx (met de Leeuw), zoodat hij door de vrouwen afkomstig zoude zijn van deze laatste familie. Uit diezelfde registers³⁸²) blijkt ook dat Paulus Bax eene zuster had "Heylwich" genaamd, die gehuwd was met Goyart van Eyck, zoon van Jasper van Eyck, schepen en raad van 's Hertogenbosch en Barbe van Stadeacker.

In het Katholyk memorieboek van 's Hertogenbosch , uitgegeven in 1819, vindt men nog:

Ignatius Bacx te Mechelen geboren, die een broeder was van Rumoldus Bacx, Plebaan der hoofdkerk van Antwerpen. Ignatius verkreeg gezamenlijk met dien broeder te Leuven in 1677 den graad

³⁸¹ Op de lijsten der Raden en Rentmeesters Generaal komt na Jr. Johan Bax , die volgt, geen "Jacob" maar wel een "Simon Bax" voor, vermoedelijk dezelfde, dien Cuperinus onder den naam van "Simon Backs" vermeldt als in 1530 zijnen eelt gedaan te hebben als "Griffier op ter Griffie".

³⁸² De registers waaruit van vorenstaande bijzonderheden blijken kan, zijn op de lijst bekend onder No. 10, vol. 1. p. 91, No. 5, vol. 2. p. 57, No. 3, vol. 1. voce Back , en No. 126 quartiers d'Eyndhouts (Back).

van Licentiaat in de Theologie. Hij werd naderhand Penitencier te Duffel, in 1682 Lector, in 1683 President van het Collegie te Rome en te gelijk Procurator Generaal van de Order der Premonstreiten en Canunnik regulier van Windelheim. In 1697 bekwam hij de waardigheid van Prelaat der Abdy van Belli-campi. Hij stierf te Rome den 3 Julij 1726.

R. van Breugel

Geslacht- en Wapenkunde
IETS OVER JOHAN, PAULUS EN MARCELIS BAX,
HUNNE OUDERS EN GROOTOUDERS,
DOOR
CH. C. V. VERREYT.

In de Kronijk van het Historisch Genootschap te Utrecht voor 1859, blz. 173 210, verscheen van de hand des heeren C. P. F. G. van Emde een belangrijk artikel over de Krijgsbedrijven en levensbijzonderheden van de Gebroeders Bax ³⁸³).

Dit onderwerp werd door den schrijver met voorliefde behandeld, daar volgens zijn gevoelen, „nimmer of althans hoogst zelden eenig krijgsman door moed, beleid, ijver voor de goede zaak, geldelijke opofferingen, enz. het vaderland zóó zeer aan zich verplicht heeft, als zulks (vooral wat de twee laatstgenoemden betreft) met dit drietal broederen het geval is."

En daar “zelden groote mannen door de geschiedenis en het nageslacht meer veronachtzaamd zijn dan zij”, zoo had hij zich opgewekt gevoeld om “alles na te vorschen, wat slechts eenigszins de drie gebroeders betrof, terwijl de oneindige daartoe aangewende pogingen hem reden gaven te twijfelen, of er iets meer van deze dappere krijgslieden zoude kunnen aangewezen worden”.

Hoe weinig op de uitkomst van zijn onderzoek, al had hij daarvoor zich nog zooveel moeite gegeven, de laatste woorden toepasselijk waren,

³⁸³ Reeds verscheen in 1615 te Breda bij Isaac Schilders : Historisch-verhael inhoudende sekere notable exploiton van oorloge in de Nederlanden, sedert het oprechten van de Companien des Heeren Gouverneurs en Ritmeesteren van Paulus ende Marcelis Bax, beschreven door Jacobus Baselius. 4o, XX erf 149 blz. Op de titelplaat ziet men een paar mannetjes te paard, die de beide broeders moeten verbeelden, en hun familiewapen

moest de heer v. E. reeds het volgende jaar ondervinden, toen R. baron van Breugel in de Kronijk voor 1860, blz. 220 226, eene Bijlage deed volgen. Zij klinken ook vrij zonderling, als men weet, dat de schrijver, ofschoon de meening toegedaan dat de gebroeders binnen 's Hertogenbosch het levenslicht zagen, verzuimde aldaar het archief te raadplegen. Had hij dit gedaan, zoo zou hij zijn opstel met tal van bijzonderheden hebben kunnen verrijken en van vele fouten zuiveren. Voorzeker had men dan onzen helden geen persoon tot grootvader geschonken, die niet eens tot hun geslacht behoorde ³⁸⁴) ; de berichten

³⁸⁴ Namelijk : Jonkheer Johan Bacx van Schoonvorst, ridder van de kapel van St. Joris (sic), burgemeester der stad van 1494-1498, heer van Bosmalen, door hem in 1505 gekocht, stichtte in hetzelfde jaar aldaar het klooster St. Annaborg, waarvan zijne zuster de eerste priorin was, terwijl hij, mede in 1505, de heerlijkheid Boxtel kocht, en laagschout van den Bosch was, toen hij 4 Jan. 1529 overleed.

Deze deels foutieve gegevens, door eenige schrijvers overgenomen, betreffen niet één doch twee onderscheidene personen, geen van beiden tot het geslacht Bax behorende. Wij laten over hen eenige bijzonderheden volgen.

1. Heer Jan Back, ridder, heer van Asten, schepen van den Bosch, in 1475, (in de plaats van Petrus van den Steenwech, t 22 Juni 1476) beëdigd 8 Juli, president-schepen in 1482, 86, 90, 94, 98, 1502 en 1507, en van Dec. 1494 tot Sept. 1498, met Gosewijn van Brecht, burgemeester der stad. Hij was Zwanenbroeder der Illustre Lieve-Vrouwe broederschap en stierf 11 Febr. 1509.
2. Jan van Baecx, ridder, in Febr. 1508 benoemd tot laagschout van 's Hertogenbosch. Hij kreeg in 1505 de heerlijkheid Rosmalen in pandschap voor 1116 rijngulden, door de genoemde stad in 1510 afgelost, wegens de schade die zij daardoor leed in hare accijnsgelden. In dit dorp stichtte hij het klooster St. Anna-Borch voor Augustinessen, waarvan zijne zuster de eerste overste was. Zijne woning stond in de St. Jorisstraat bij de St. Joriskapel, waaraan hij den fraaijen titel van „ridder van de kapel van St. Joris" zal te danken hebben. Hij stierf 4 Jan. 1530.-

omtrent hunne ouders zouden dan niet meerendeels foutief zijn geweest, en men had ook hun broeder, welke eene belangrijke rol speelde in de woelige jaren 1577-1579 te 's-Hertogenbosch, benevens hunne zuster, kunnen leeren kennen.

Wat de heer van Emde heeft nagelaten, zullen wij trachten eenigszins te vergoeden, door een aantal bijzonderheden over de personen te laten volgen, getrokken uit verschillende registers, berustende in gezegd archief.

Wij zeggen "eenigszins", omdat wij overtuigd zijn, dat een nauwgezet onderzoek in de verschillende archieven te 's-Hertogenbosch, Bergen-op-Zoom, Heusden, in de rijks-archieven te 's-Gravenhage en Brussel, en wellicht ook elders, nog veel omtrent onze helden en hun geslacht zal aan het licht brengen.

De naam dezer aanzienlijke familie is afwisselend Bax en Bacx geschreven, terwijl verscheidene harer leden zijn verward geworden met die van het adellijk geslacht Back, mede te 's-Hertogenbosch gevestigd, waarvan ook eenigen in den schepenstoel dier stad gezeten hebben.

Reeds in 1278 vinden wij een Dirk Bacx en van 1285-1288 een Egidius Bacx als schepenen van den Bosch vermeld ; in 1349 was Matthijs Bax, rentmeester des hertogs in het kwartier dier stad ³⁸⁵), en in 1402 komt Willem Bacx als stads-rentmeester voor.

De heerlijkheid Boxtel is nimmer in het bezit van een dezer beide . edellieden geweest; deze behoorde in de 16e eeuw aan het geslacht van Horne, door huwelijk met Adriana van Ranst met Jan van Horne.

³⁸⁵ Het stedelijk archief bewaart van hem eene kwitantie van 31 Oct. 1349, wegens f 75 betaalde accijnsgelden aan den hertog.

Wij zien hieruit dat dit geslacht reeds sedert eeuwen binnen de hertogstad in hoog aanzien stond en belangrijke ambten bekleedde. De grootvader der vermaarde krijgslieden was Jan Bacx, raad- en rentmeester-generaal der domeinen van Brabant in het kwartier van den Bosch, gehuwd met Heilwich van den Hove, bij welke hij, voor zoover bekend is, twee zonen verwekte, te weten:

1. Simon Bacx, tot griffier der stad benoemd in 1530 ³⁸⁶) in welke kwaliteit hij met stads-afgevaardigden verscheidene malen ter Statenvergadering naar Brussel toog. Op 22 Juli 1540 bevond hij-zich met de Bossche gedeputeerden Mr. Gosewijn van der Stegen, Dirk Goyarts en Marcelis Severcop in den Haag, om met verscheidene andere steden bij den Raad van Holland te klagen over en strenge maatregelen te verzoeken tegen de misbruiken bij de verstapeling van ossen te Dordrecht gepleegd.

Simon volgde zijn vader bij diens aftreden in zijn aanzienlijk ambt op, doch mocht het slechts kort bekleeden, daar hij nog voor dezen, in 1549, het tijdelijke met het eeuwige verwisselde.

Beiden waren leden der Illustre Lieve-Vrouwe broederschap te 's Bosch, in welks doodenregister hun afsterven met deze woorden is aangeteekend:

„Simon Bax filius Johannis receptor domini ducis, † 1549.“

„Johannes Bacx receptor domini ducis, † 1552“ ³⁸⁷).

³⁸⁶ Verzameling van kronijken betreffende de stad en mijerj van 's-Hertogenbosch, blz. 105

³⁸⁷ In de rekening der broederschap van 1520-21 komt Jan Bacx, Roelof van den Broeck en Jan van Erp, beide laatsten leden van stads-regeering, als Zwanenbroeders voor.

De laatste stierf op 22 Juli van gezegd jaar en zijne echtgenootte drie jaren later op 28 Aug. 1555; beiden werden in de St. Janskerk begraven. Men las op hun grafzerk:

„Hier leyt begraeven Heer Jan Bacx,
Hoog Rentmeester van den Bosch,
sterft 1552, den 22en Julij.
En Heylwich van den Hove,
syn Huysvrou, sterft 1555, den 28 Augustij" ³⁸⁸).

2. Jacob Bax (naar eigen handteekening), de vader der helden, zag volgens zijne verklaring het levenslicht omstreeks het jaar 1517 ³⁸⁹), hoogstwaarschijnlijk te 's Hertogenbosch, daar wij hem in 1560 als kapitein der schutterij van den Ouden Voetboog aantreffen. Immers volgens de oude ordonnantien mochten geene personen tot officieren bij de vier schutterijen dier stede worden benoemd, dan „*geboiren poirters van de stadt van 's Hertogenbossche*".

Hij had ten huwelijk Anna Back, dochter uit een oud adellijk geslacht, bij wie hij, voor zoover bekend is, vier zonen en eene dochter won. Bax bekleedde het aanzienlijk en voordeelig ambt van rentmeester-#generaal van de Leden der Staten van Brabant in het kwartier zijner geboorteplaats. In die kwaliteit bewees hij der stadsregeering menigvuldige diensten, waarvan wij er eenige vermelden.

Zoo leende hij met andere gegoede ingezetenen, haar in 1567 renteloos geld om de soldaten van Antonie van Bombergen, tijdens de godsdiensttroebelen binnen de stad aangenomen, te betalen. Wegens die beroerten zond de landvoogdes eene commissie naar den Bosch, om een onderzoek te doen naar hetgeen er had plaats gegrepen. Ook Bax verscheen op 16 Juli van gezegd jaar voor die commissarissen, bij

³⁸⁸ Le Roy, Le grand théâtre sacré du Brabant, III, blz, 42.

³⁸⁹ Cuypers van Velthoven, Troubles religieux, blz. 408 en 497.

wie hij goed stond aangeschreven, blijktens hunne missive van 15 Mei 1567 aan de landvoogdes. Daarin leest men: „*Jacques Bax, reseveur des aydes au quartier de la dicte ville, personne digne de %y, bon catholique et de la foy et église romaine*”³⁹⁰).

Op verzoek der regeering leende hij het volgende jaar aan den gouverneur der stad, Adriaan de Wylerval, *f* 216, welke som zij onder dankbetuiging hem op 2 April 1569 teruggaf.

Voor de vriendschap der stad betoond, door haar niet om de achterstallige beden lastig te vallen en uitstel van betaling voor haar te verkrijgen, werd Bax op 3 Maart 1575 met *f* 80 vereerd.

Zelfs nam hij op verzoek der regeering voor de stad geld op van verschillende personen, o. a. in Oct. 1571 van Mr. Jacob Vlas en Hendrik Colen in ‘*het Haesken*’, de som van 1200 gulden tegen de 12e penning, en in Mei 1575 van Jacob Touman, ossenkooper te Nijmegen, een bedrag van 4000 gulden.

De regeering verkeerde op het laatst van 1576 weder in groote geldverlegenheid ; op 19 Dec. noodigde zij Bax, Hendrik de Ruyter³⁹¹) en zeven andere gegoede ingezetenen tot een maaltijd, om van hen, zooals het register vrij onbescheiden verkapt , “*eene merckelycke somme van penningken te leyden*” om de bezetting te betalen. Hij en een paar anderen verklaarden zich dadelijk bereid. Wellicht genoot hij daarom ook de eer tot het feestmaal te worden genoodigd, dat de regeering bij de afkondiging der Pacificatie van Gent, op 2 Maart 1577, deed aanrichten.

Negen dagen later, toen hij de stad weder aan *f* 7000 hielp om het garnizoen te betalen, gaf men te zijner eer een maaltijd, waarbij ook de officieren aanzaten.

³⁹⁰ Cuypers t. a. pl.

³⁹¹ Een broeder van den bekenden Herman de Ruyter.

Dit vriendschapsbetoon stelde de regeering op hoogen prijs, gelijk zij bij verschillende gelegenheden bewees, o. a. bij het huwelijk zijner dochter Heilwich met Goyart van Eyck, zoon van Jaspar van Eyck, schepen en raad der stad en Barbara van Stadeacker, door op 13 Aug. 1576 een aam wijns voor de bruiloft te schenken.

Behalve deze dochter had Bax vier zonen, welke kinderen allen zonder twijfel te 's Hertogenbosch geboren zijn. Jammer genoeg is jaar en dag daarvan niet meer op te geven, daar de voorhanden doopboeken eerst met het jaar 1568 beginnen.

Simon, de oudste, waarschijnlijk naar zijn oom genoemd, stond zijn vader ter zijde als adjunct en wordt in stukken van 1578 en '79 als rentmeester vermeld ³⁹²).

Hij was het hoofd of kapitein van het Schermers-of St. Michelsgilde, in welke kwaliteit hij zich als een warm aanhanger der Staatsche partij deed kennen.

Dit gilde was opgericht in 1577 kort na het vertrek der Duitsche bezetting en bestond meerendeels uit personen, welke bij het-sche - eerste verzet tegen den Koning van Spanje, den Prins van Oranje

³⁹² Men leest in de rekening der Illustre Lieve-Vrouwe broederschap van 1584 — '85 : Van Mr. Dierick van Vechel eene obligatie van Simon Bax, rentmeester der Staten van Brabant, dd. 2 Juli 1578, groot f 696, afkomstig van het zilverwerk, tot 30 mark 5 ons, door de broederschap tot behulp der Generale Staten van Z. M. zeventien Nederlanden, genoodzaakt geweest te leveren, ten ernstige bevelen van heer Maximiliaan de Hennin, graaf van Bossu, als overste veldheer der voorn. Staten.

In een op het Rijks-archief bewaarden brief der regeering van 's-Hertogenbosch van 4 Aug. 1579 aan de Staten-Generaal wordt verzocht om Simon Bax, rentmeester der Staten van Brabant in het kwartier der genoemde stad, te willen gelasten, dat hij de door haar voorgeschoten gelden tot het beleg van het slot te Hedel, bedragende eene som van 8650 gulden en 8 stuivers, kan terugbetalen.

gediend hadden. Hun doel was, zoo beweerden zij, de stad te verdedigen tegen den vijand, d. i. volgens de Gentsche Pacificatie de Spanjaarden ; doch spoedig bleek, dat zij geheel wat anders in het schild voerden en niets anders beoogden dan der partij der Hervormden alle macht in handen te spelen.

Nauwelijks was het gilde goed gevestigd of het begon dan ook in dien zin zijn spel te drijven en wel met eene vervolging der geestelijkheid, die zoo hevig werd, dat bisschop Laurentius Metsius reeds op 20 Nov. 1577 zich verplicht zag den Bosch te verlaten. Men was vooral op hem gebeten, omdat hij als lid der Staten. van Brabant in dit collegie zijne stem waarschuwend had verheven tegen een paar volksleiders, die bij al hunne fraaie woorden niet het heil des volks, doch slechts eigen verheffing 'en eigen belangen op het oog hadden ³⁹³).

Deze handelingen een voorproefje wat van de vrijheidsliefde en de verdraagzaamheid van dit gilde stond te wachten, zoo het meester der stad werd zag de burgerij eenigen tijd met leede oogen aan, en toen zij begreep dat dit slechts het werk was van een klein en stoutmoedig hoopje calvinisten, verzette zij zich met kracht tegen deze geweldenarijen. De schermers begonnen daardoor vrees te koesteren en trachtten derhalve eene bezetting uit Holland in de stad te brengen, ten einde hunne kleine partij te versterken en de vereeniging der belangrijke vesting en vierde hoofdstad van Brabant met de protestantsche noordelijke provinciën gemakkelijker te bewerken. De burgerij had tot hiertoe iedere bezetting standvastig geweigerd, daar zij zich sterk genoeg gevoelde om zelf hare stad te bewaren en evenmin lust had die volksplaag zich op den hals te halen, waardoor zij

³⁹³ Uit Metsius, *De verg origine et causa tumultuum Belgicorum*, opgenomen bij Gachard, *Correspondance de Philippe II*, blijkt dat de bisschop in de geheimen des tijds was doorgedrongen.

aan de genade dier vreemde huurbenden en der schermers zoude overgeleverd zijn. Het schermersgilde beproefde daarom in den vroegen morgen van 11 Sept. 1578 drie vaandelen der Staatsche bezetting uit Heusden, onder bevel van Johan Bax den broeder van Simon, in de stad te brengen, wat echter verijdeld werd door de waakzaamheid van een aantal burgers, onder Herman Colen, die de aanvallers verdreven ³⁹⁴).

Een andere aanslag van dezelfde op 3 Juni 1579, had geen beter gevolg en deed den haat en het wantrouwen tegen dit gilde onder de R. K. ingezetenen sterk toenemen. Een bewijs daarvan zien wij o. a. in een kreupelrijm, omstreeks dien tijd door de stad verspreid, waarin twee der gebroeders Bax, benevens de voornaamste aanhangers der Staatsche partij binnen den Bosch, worden vermeld.

„O ghij Edele Borgers, al tsame int gemeine,
Siet wel toe op u hoede tallen termeyne,
Want die Guessen met haren superintendent
Sullen u lieden brenghen in een groot torment,
Want hij en heeft og gheenen eedt gedaen,
Daer om is hij te stouter, om tfeit te worden voldaan.
Gelijck Agylaeus ³⁹⁵) ende Aert inden Roch ³⁹⁶) hem hebben vermeten,
Met Joncheer Veldoncker, Jan Timmers ende meer
Andere van dyer ingezetenen, ende Leyten ³⁹⁷), sieur Bacxs ³⁹⁸),
Vladeracken ³⁹⁹) en hen valsche propheten mede:
Sij sullen tsamen met heele consistorie

³⁹⁴ Verzameling van kronaken, blz. 339, 386 en 528.

³⁹⁵ De advokaat Hendrik Agylaeus.

³⁹⁶ Aart Jeronymus van Keelst, kaaskooper.

³⁹⁷ Wouter Leyten, procureur.

³⁹⁸ Simon Bax.

³⁹⁹ Jonker Nicolaas van Vladeracken, kapitein op het slot te Hedel.

Vergaderen op een stede
Ende jaeghen u lieden vuyt ende brenghen
Het garnisoen binnen der stadt,
Gelijck den superintendent met sijn aenhang heeft gehad
Eenen valschen raet buyten de poorte van desen,
Daer zij op ten lesten Meert, ofte daer omtrent,
Eenen corff, vol brieven hebben gelesen,
Ende heeft het hugs alomme met sijnen aenhang beset.
Op dat zij nyet en zoude hebben eenich belet,
Dat daer waren gecomen tot Orthen eenighe heerera,
Met den castelleyn Bacx ⁴⁰⁰), die daer mede wil verkeerem;
Ten huysen met Mugghe, daer zij die brieven vonden,
Ende hebben tsamen hen valschheit daer verbonden,
Mits dat den heer daer een dach ende nacht hadde geseten
Verborghen, om dat heel zoude blijven,
In 't secreet soe heeft Loecre ⁴⁰¹) genomen een padt door Hintam
verkeert,
Op dat die borgers daer door nyet en sonde worden geleert
Van haer valschheit qualijck bekeert,
Hoe dat zij het volck hier inder stadt soudem brenghen
Ende met u lieden al te saemen om springhen,
Ende jaeghen die geestelijcken ende wereltlijcken daer buyten,
Ende dan voor u lieden die poorten toesluyten.
Daer sij met gewalt , die poorten hebben op doen slaen,
Gelijck zij den 11den September lestleden hadden bestaen,
Tot dat zij u lieden goet ende bloet hebben gestoelen
Ende houdent voor prijs, dat hen is bevoelen
Van den superintendent, op u lieder zeer verbeeten,
Want met groote valschheit zij u sijn versteeken,

⁴⁰⁰ Johan Bax, gouverneur en kastelein van Heusden.

⁴⁰¹ Jonker Maximiliaan van Horne, heer van Lokeren, gouverneur der stad.

Het welck corts zal worden gebleeken
Ten sij dat ghy lieden wilt wesen op u wacht,
Want zij Guessen sullen coemen op eender nacht,
Als ghy lieden alderminst daer op acht:
De brouwers van desen sijn Deventer ⁴⁰²) Dierck Aertssen ⁴⁰³), president,
Dit is een valsche, helsche regent,
Die de staeten van de lande veel quaets in blaest,
Gelijck eenen sot ende dullaert voorde staten raest,
Roepende : Crucifige, Crucifige, ick heb die commissie alleen,
Ende nyemant anders dan ick int gemeen."

Toen het Schermersgilde met zijnen aanhang op 1 Juli 1579 de Unie van Utrecht, tegen den zin der regeering en van de over groote meerderheid der ingezetenen, poogde te doen afkondigen, grepen de burgers naar de wapenen, om desnoods met geweld aan dit drijven een einde te maken ; op de markt kwam het tot een scherp gevecht, waarbij de katholieken en koningsgezinden de overwinning behaalden ⁴⁰⁴). .

Vier dagen later beproefden de schermers nogmaals om vreemde bezetting, vijf of zes vaandelen Schotten, binnen te brengen, doch de regeering wist dit te voorkomen, terwijl zij den 24en d. a. v. het gilde ontbond.

⁴⁰² Mr. Gerard Prouninck van Deventer, schepen en raad der stad.

⁴⁰³ Oud president-schepen.

⁴⁰⁴ Van deze overwinning op de „Guessen," gelijk in het stads-register staat aangeteekend, deed de regeering door Jan Roelofs van Diepenbeeck eene groote schilderij maken, welke jaarlijks bij de plechtige dankzegging voor deze gebeurtenis op het altaar, voor die gelegenheid bij de Gevangenispoort opgericht, werd tentoongesteld.

Dit schilderstuk is thans het eigendom van het Noord-Brabantsch Genootschap van Heurn geeft daarvan eene afbeelding.

De stad verzoende zich kort daarop met den Koning van Spanje door de Pacificatie van Keulen. De Staatsgezinden en hervormden hadden reeds voor dien tijd den Bosch verlaten, waar zij zich niet langer veilig waanden.

Ook Simon Bax, die als hoofd der schermers eene voorname rol in die woelingen gespeeld had, vond het veiligst het voorbeeld zijner geestverwanten te volgen ; hij begaf zich naar Antwerpen, alwaar hij nog in hetzelfde jaar of in het begin van 1580 moet overleden zijn ⁴⁰⁵) Zijne broeders Johan, Paulus en Marcelis, met hun zwager Goyart van Eyck, hadden reeds vroeger den Bosch verlaten en zich onder de vanen des Prinsen van Oranje en der Staten geschaard.

Men vindt bij Baselius aangeteekend, dat Paulus en Marcelis reeds in 1576 onder den heer van Immerseel dienden.

In 1578 werd Johan door den Prins van Oranje tot gouverneur van Heusden benoemd, alwaar zijne beide broeders en zijn zwager, met vele uitgeweken Bossche burgers, zich bij hem voegden.

Zij trachtten, gelijk wij boven zagen, verscheidene malen hunne geboorteplaats voor de Staatsche partij te verzekeren door er garnizoen binnen te brengen, hetgeen telkens mislukte.

Toen de stad, wier burgerij voor eene der krijgshaftigste van geheel de Nederlanden werd gehouden, en die zoo sterk was als weinig andere steden, met Spanje was verzoend en het schermersgilde ontbonden,

⁴⁰⁵ Die belangstellen in de daden van Simon Bax en zijne Schermers, ver-vijzen wij naar Heymannus Voicht, *Hist. rerum Sylvaeducis* (Verzameling van kronijken, blz. 397-523), die als ooggetuige ze meerendeels in vrij scherpe bewoordingen geboekt heeft.

Men vergelijke hiermede : *Justificatie voor den goeden borgeren van Tshertogenbossche*; Eenvoudighe verantwoordinge der wtgewekene borgeren van Shertogenbosche en de hoogst zeldzame *Apologie, beschermreden ende antwoorde der vertrokken borgheren van Shertogenbossche*.

zagen zij geen kans meer zich door overrompeling of verraad van haar meester te maken. Hiervan was het gevolg, dat de bezetting van Heusden onophoudelijk strooptochten, gepaard met brandstichten en wegvoeren van landlieden en vee, in de omstreken der stad hield, wat den bewoners aanzienlijke schade berokkende.

Zoo kwam op 4 Aug. 1580 een deel dier bezetting onder Johan Bax in het dorp Vucht, een half uur van den Bosch, plunderen, vanwaar zij door de schutters en de stadssoldaten onder bevel van Paulus Wijnants en Herman Colen, met een gevoelig verlies verjaagd werden. Hetzelfde garnizoen deed in Mei 1581 een tocht naar het dorp St. Oedenrode, doch werd bij zijn terugkeer door de Bossche schutterijen, versterkt met een deel der bezetting van Eindhoven, onder aanvoering van kapitein Pompeo, aangevallen, geslagen en bij die gelegenheid Marcelis Bax krijgsgevangen genomen.

Op 13 Juli 1582 ondernamen zij, versterkt met eenige Fransche hulpbenden, een tocht tot onder de muren der stad en trokken over Deuteren naar het gehucht het Reut buiten de Vuchterpoort, thans de vervallen schans Isabella. De schutterijen en de stadssoldaten, onder bevel van Adolf van Cortenbach, heer van Helmond, gouverneur der vesting, trokken uit, zoodat het aldaar tot een scherp gevecht kwam, waarbij de Staatschen werden geslagen.

Bij hun aftocht stichtten zij brand te Vucht en te Helvoirt, en voerden eenige gegoede ingezetenen als gevangenen mede ⁴⁰⁶).

Drie dagen na deze gebeurtenis vergaderde de regeering om over middelen te beraadslagen, welke aan de steeds toenemende plunderingen en verwoestingen, door den vijand rondom de stad aan

⁴⁰⁶ Deze feiten zijn door de stads-geschiedschrijvers niet of slechts met een enkel woord vermeld, zonder den naam van Bax te noemen, waardoor ze aan den heer van Emde en anderen zijn ontgaan.

een einde maken of die zouden kunnen voorkomen.-gericht,
In deze zitting, waarbij het vrij onstuimig toeging, werd met kleine meerderheid van stemmen besloten den rentmeester Bax, zijne echtgenootte en het kind van zijn schoonzoon Goyart van Eyck in bewaring te doen stellen, en Bax met zijne vrouw te dwingen aan hunne zonen te Heusden en aan hun schoonzoon te schrijven, „*ten eynde sij ophouden ende doen ophouden van alle voorderen brandt ende dreygementen, en mede oock, dat sij sullen repareren de schade alreede ghedaen ende dat sonder vertreck (uitstel), oft dat men al tselve sal verhaelen aen de persoenen ende goederen, en voorts mede te schrijven, dat terstont sullen worden gerelaxeert de laeten (pachters of landbouwers) ende oock de beesten*”.

Bax deed men te zijnen huize in de Postelstraat door de stadssoldaten bewaken en zijne papieren werden onder toezicht van Adolf van Cortenbach gesteld, om te voorkomen, dat zij niet vervoerd of verduisterd zouden worden. Des anderen daags, op 17 Juli, kwam de regeering weder bijeen om deze zaak nader te bespreken. Het eerste lid der regeering, de schepenen en gezworenen, was van oordeel, dat de brieven, door Bax den vorigen dag aan zijne kinderen geschreven, niet dreigend genoeg waren en verlangde derhalve dat hij een tweeden en dreigender brief zoude zenden.

Eenige der eerste leden, met den president-schepen Mr. Hendrik Bloeymans, heer van Helvoirt, wenschten zelfs te hebben geschreven, dat bijaldien de zoons en de schoonzoon van Bax niet aan de gestelde voorwaarden voldeden, „*men Bax zijn hooft sal affsneyden ende in een sack den kynderen thuys seynden*”.

Dit vonden het tweede en het derde lid der regeering, de raden en de dekenen der ambachten, al te kras ; zij wilden meer verzoenend te werk gaan en verklaarden zich daarom met de meerderheid der

schepenen voor een sterker en dreigender schrijven, „ende indyen de kynderen niet en willen doen ende effectueeren, dat men hen scrijff, dat het dan sal verhaelen aen de voirs. Bax aen lijff ende goet.

Twee dagen later bracht een zekere Roelof de Mulder of Molderantwoord op de brieven aan de regeering. Dit en ook de verklaring van Goyart van Eyck, *“dat al tgeene datter ghedaen is geweest, zoe van branden als andersins, dat tegen zijnder wille ghedaen soude zijn ende dat Wouter Leyten (een uitgeweken Bossche procureur) van gelijcke soude versekeren”*, werd niet voldoende geacht en daarom besloot men dat Bax weder aan zijne kinderen, *„andere briefven soude scrijven, rigoureselijcker ende stercker dan de voergaende briefven zijn vermeldende, oft dat men anders al sal verhaelen aen sijn lijff ende goet, ende voor. is rigoureselijck tegens hem procedeeren, ende dat zijnder kynderen schriftelijck opte selve briefven sullen hebben te antwoorden”*.

Het verzoek van Bax, om inmiddels te worden ontlast van de soldaten, welke hem te zijnen huize bewaakten, werd door de regeering aangehouden, die tevens besloot zijne papieren, alsmede de rekeningen der Staten van Brabant, te doen verzegelen, omdat ze niet vervoerd of verdonkerd zouden worden. Tot commissarissen daarvoor werden benoemd Gregorius van der Meer en Goyart van Vlierden, leden der regeering, Mr. Rogier van Braeckhoven Petruszn., Nicolaas Pieterse, kapitein der Cloveniers, Jan van der Lynden, abt van St. Geertruid te Leuven en Adolf van Cortenbach, heer van Helmond, bevelhebber der stad.

Gelukkig zag de regeering spoedig in, dat het niet aanging Bax en zijne echtgenootte aansprakelijk te stellen voor de daden zijner meerderjarige zonen. Op 14 Aug. werd de militaire bewaking opgeheven en het kantoor ontzegeld. Bax moest echter voor zich en zijne vrouw een

borgtocht stellen, dat zij de stad niet zouden verlaten ; ook liet men hen onder eede verklaren, dat zij met schrijven aan hunne kinderen al het mogelijke gedaan hadden om hen van hunne aanslagen op de stad en deszelfs burgerij af te brengen.

De staat van gijzelaarschap, waarin hunne ouders bleven verkeerden, schijnt den gebroeders Bax genoopt te hebben, een anderen werkkring voor hunne krijgshaftigheid te zoeken.

Intogens Baselius verkregen zij in hetzelfde jaar op hun verzoek van den hertog van Anjou commissie tot het oprichten eener compagnie paardenvolk ten dienste der Vereenigde Nederlanden ; tevens werd hun op verlangen de stad Bergen-op-Zoom als standplaats aangewezen, van welke belangrijke vesting de vermaarde ruiterskapiteinen Paulus en Marcellis Bax elkander als gouverneur zijn opgevolgd.

Jacob Bax mocht zich spoedig weder in het vertrouwen der regeering verheugen en de oude vriendschapsband, buiten zijn toedoen eenigen tijd verbroken; werd weder aangeknoopt. Zie hier een enkel voorbeeld. De gouverneur der stad, Claude de Barlaimont, heer van Haultepenne, op 14 Juli 1587 overleden zijnde, zond Parma op verzoek der regeering van 's-Hertogenbosch eenige troepen onder bevel van den markies Del Guasto naar de Meyerij, om ze tegen de invallen der Staatschen te beschermen. Den 24 Juli kwam de markies binnen de stad, om met de regeering de middelen te bespreken, welke tot het welzijn der *Meyerij* konden strekken. Bij die gelegenheid gaf de regeering ter eere van haren gast een feestmaal, dat op diens verzoek ten huize van zijnen vriend, den rentmeester Jacob Bax, gehouden werd. Acht dagen na deze gebeurtenis vervoegde zich eene commissie uit het stadsbestuur bij Bax, die hem bij monde des presidentsschepen dankzegde voor de vele vriendschap der regeering betoond, vooral voor zijne

tusschenkomst bij Parma en Del Guasto wegens de betaling dezer troepen, en vereerde hem eene zilveren drinkschaal met zijn „*blasoen ofte waepen*“ versierd, vervaardigd door den Bosschen goud-en zilversmid Aernt Jansz. van Meurs ⁴⁰⁷).

Bax had den leeftijd van omstreeks 74 jaren bereikt, toen hij in 1591 het tijdelijke met het eeuwige verwisselde ; zijne echtgenootte overleefde hem nog dertien jaren en stierf in 1604.

Beiden werden in het familiegraf in de St. Janskerk bijgezet.

Men las op de zerk:

*„Jacob Bax Heer Janssoon,
Rentmeester van de Staeten van Brabant,
sterft 31 Maart 1591.*

*Ende Juffrou Anna Back, sijn Huysvrouw,
sterft den 18en Junij 1604"*

Daar de stad niet bij machte was de voorgeschoten gelden aan Bax geheel af te lossen, gaf zij hem voor de rest rentebrieven ten haren laste, welke bij zijn dood op zijne kinderen overgingen.

Paulus en Marcelis Bax vinden wij beiden als rentheffers ' der stad vermeld, de eerste voor een bedrag van 12 gulden 10 stuivers, de andere voor 7 gulden 10 stuivers.

Voor verdere bijzonderheden omtrent de drie krijgshaftige Bos verwijzen wij de belangstellende lezers naar het artikel-schenaars, van den heer van Emde en dat van baron van Breugel, als ook naar van der Aa's Biographisch Woordenboek, waarin men het bovenstaande te vergeefs zal zoeken.

⁴⁰⁷ Deze zeer bekwame goud- en zilversmid vervaardigde o. a. in 1583 een paar zilveren drinkschalen voor de stad, aan Mr. Joris van der Steen en Cornelis Franssen te Keulen, wegens bewezen diensten geschonken.

In de *Messenger des sciences et des arts de la Belgique*, 1858, blz. 94-97, vindt men drie notarieele acten afgedrukt, ontleend aan het archief van Bergen-op-Zoom, omtrent het praalgraf van Marcelis Bax, eertijds in de Groote kerk dier stad te zien. Ook in eenige andere jaargangen van dit tijdschrift komen over hen een paar aantekeningen voor ⁴⁰⁸).

⁴⁰⁸ Zie Fruin's Repertorium.

Uit de Nederlandsche Leeuw, 1912, pag 132 (kol 247, 248, 249

<https://www.knggw.nl/raadplegen/de-nederlandsche-leeuw/1912-30/132>

Bacx (XXX, 201). Een Joan Bacx , rand en rentmeester-generaal van Willem den Zwijger, die een zoon Marcelis Bacx zou hebben gehad, heeft n. f. niet bestaan. Wel heeft er bestaan een rentmeester Joan Bacx die een kleinzoon Marcelis Bacx had. Hetgeen ik daaromtrent verzamelde uit een honderdtal Bossche schepenprotocollen moge daarom hieronder vermeld worden.

1. *Johan Simonszn. Bacx* , rentmeester van de Staten van Brabant, overleden te 's-Hertogenbosch 22 Juli 1552, huwde *Heylwig Waltersdr. van den Hove*, overleden te 's-Hertogenbosch 18 Aug. 1555.

Uit dit huwelijk sproten: (volgorde dezer kinderen mij onbekend).

1. *Simon Bacx*, rentmeester der domeinen in het kwartier van 's Hertogenbosch, lid der [Illustre Lieve Vrouwe Broederschap](#) aldaar, † aldaar 7 Mei 1550, kinderloos gehuwd met *Maria Raessen*, overleden tusschen Dec. 1594 en Oct. 1599, dochter van *Dr. Raes Raessen Paulusz.* med. doctor te 's Hertogenbosch, schepen en presidentschepen aldaar, en van *Sophia van Vucht*.

Maria Raessen vd. was bij haar huwelijk met *Simon Bacx*, weduwe met 3 kinderen van *Wijnant Wijnants*, overl. 1538/1544, (zoon van *Paulus Wijnants (van Resant)* en van *Elisabeth Cuypers*)

uit 2 van welke 3 kinderen een talrijk nageslacht to Antwerpen, Brussel, Keulen en Dusseldorf ⁴⁰⁹). Zij hertrouwde ten 3° male in 1553 met Mr. *Reynier Gerardsen Everswijn*, schepen van 's Hertogenbosch 1578, † aldaar 28 Juni 1579, uit welk huwelijk opnieuw 3 kinderen.

2. *Franciscus Bacx*, priester en kanunnik te Eindhoven.
3. *Andries Bacx*, mij verder onbekend.
4. *Paulus Bacx*, kapitein, huwt *Geertruid Sem*, † 20 Febr. 1588.
5. *Jacob Bacx*, volgt II.
6. *Catharina Bacx*, huwt *Jodocus* of *Joost van Ouwen*, zoon van *Jodocus de Oude Jansen.*, Schepen van 's-Hertogenbosch.
7. *Barbara Bacx*, tr, Joncker Mr. *Jacob Prouningh genaamd van Deventer*, beleend met Nieuw-Herlaer 15 Nov. 1557, overleden vóór 1568, zoon van joncker *Gerard* en *Elisabeth Pelgrim gezegd Ketelaer*; zij waren o.a. de ouders van den beruchten joncker Mr. *Gerard Prouningh. genaamd van Deventer* ⁴¹⁰) † 1610.

II. *Jacob Bacx*, rentmeester van de Staten van Brabant, † 's-Hertogoubosch 31 Maart 1591, trouwt *Anna Back*, † aldaar 18 Juni 1604.

Uit dit huwelijk: {volgorde wederom onbekend},

1. *Johan Bacx*, volgt III.
2. *Simon Bacx*, volgt IIIbis.
3. *Marcelis Bacx*, volgt IIIter.
4. *Paulus Bacx*, volgt IIIquater.

⁴⁰⁹ Vergelijk genealogie Wijnants van Resant, uitgave 1906, blz. 51-53; die nakomelingschap Wijnants-Raessen is daar niet vermeld, zijnde die mij eerst bekend geworden na bcstudeering der Bossche schepenregisters van 1520-1620.

⁴¹⁰ Zie als boven, blz. 127 e. v. en Taxandria 1910, blz. 162 e.v.

5. *Heilwiy Bacx*, leeft nog als weduwe in 1633, gehuwd te 's-Hertogenbosch met *Goyart van Eijck*, waaruit een dochter *Catharina van Eijck*, gehuwd met *Marten Fierlants*, rentmeester te 's-Hertogenbosch.

III. *Johan Bacx* overleden vóór 1633, zijn weduwe komt voor als *Geertruyt ...* (den achternaam kon ik niet lezen, men vindt dien terug op folio 315 van n° 378 der Bossche protocollen). Er sproten verschillende kinderen uit dit huwelijk, zoowel zoons als dochters; als oudste wordt in 1633 genoemd *Willem Maurits Bacx*, ritmeester, die alsdan optreedt voor zijn moeder en voor zijne niet met namen genoemde broeders en zusters.

IIIbis. *Simon Bacx*, rentmeester, overleden vóór 1618, gehuwd met *Anna van Gameren*, waaruit als eenige zoon *Johan Bacx*», volgt IV.

IIIter. *Marcelis Bacx*, gouverneur van Bergen-op-Zoom, overleden als zoodanig aldaar in 1606, gehuwd met *Anna Maria Berck*, die in 1633 nog leefde en hertrouwd is geweest met Jr. *Guillaume de Levin Seigneur de Famars*, leeft in 1619.

Uit haar huwelijk met *Marcelis Bax* sproten kinderen, wier namen mij onbekend bleven.

IIIquater. *Paulus Bocx*, ridder, gouverneur van Bergenop-Zoom sedert April 1606 na het overlijden van zijn broeder; in 1619 komt als zijn weduwe voor *Elisabeth Joachimi*, die in 1633 nog leeft. Voor de erfgenamen van dezen *Paulus Bacx* komt in 1633 op *David Balfour*, ridder, kolonel van een regiment Schotten, die denkelijk met een

dochter van hem (Paulus Bacx) gehuwd was.

Mij is intusschen slechts één dochter van hem bekend, n.l.

Elisabeth Bacx gehuwd mot Jr. *Johan van der Meulen*.

Voor een zoon van *Paulus Bacx* houd ik *Johan Bacx*, kolonel, in 1619 en 1633 als zoodanig wonende te Ysselstein op den huize Ripplickeweert.

IV. *Johan Bacx*, in 1618 luitenant te paard te Deventer genoemd, in 1633 vermeld als luitenant in de compagnie van Swartzenborg, overleden als ritmeester van een compagnie ruiters ten dienste der Vereenigde Nederlanden. Hij huwde (ondertr, te Deventer en te Zutphen) met *Sophia van Goltstein*, die in 1648 nog als zijn weduwe vermeld wordt.

Hunne kinderen waren:

1. *Paulus Bacx*, leeft in 1648.
2. *Geertruid Bacx*, in 1648 reeds gehuwd met *Leonard van Aalst*, predikant te Oirschot.
3. *Anna Johanna Bacx*, in 1648 ongehuwd.

Wat er van de afstammelingen van *Johan*, *Simon*, *Marcelis* en *Paulus Bacx* geworden is, is mij onbekend; het zou echter van belang zijn, die afstammelingen eens na te gaan. In de acten waarin deze *Bacxen* voorkomen, heeten zij bijna altijd *Joncker*. Tot die afstammelingen heeft stellig behoord jr. *Johan Bacx (van Herenthals)*. geb. 1638, kapitein te Ceylon 1663, gouverneur van de Kaap 1676-1678, raad van Indië, † Kaapstad 29 Juni 1678, gehuwd met *Aletta Hinlopen*.

Ook te Heusden en te Brielle komt in de 17^e en 18^e eeuw een familie Ba(c)x voor, die misschien uit een der bovengenoemde broeders stamt. De te Breda in de 17^e eeuw voorkomende familie Ba(c)x houd ik

voor eene andere.

Voor geval iemand roeping mocht gevoelen deze Bossche familie *Bacx* nader na te gaan, wijs ik hem op de schepenregisters dier stad: no. 378, folios 315, 321^{verso}, 358-362; no. 396, folio 58; no. 345; no. 344, folio 479; no. 343, folio 489; no. 659; no. 365, folio 397; e.a.

W. Wijnaendts van Resandt

Bacx (XXX, 201.) *Marcelis* huwde 21 Aug. 1607 te Bergen-op-Zoom *Anna Maria Berck* van Utrecht. Zij lieten slechts dochters na:

1. *Anna*, ged. 29 Juli 1608.
2. *Maria*, ged. 13 Oot. 1610.
3. Naam in doopboek niet ingevuld, ged. 12 Febr. 1612.
4. *Idem*, ged. 23 Febr. 1616.

Anna Maria Berck hertrouwt 1619 *Willem de Levin de Famars*, kolonel, uit welk huwelijk drie dochters.

's Gravenhage. J. D. Wagner